

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İRAK-İRAN İLİŞKİLERİ: 1980-2018

Yüksek Lisans Tezi

Hussein Abdullah Mishaal Mishaal

Ankara-2019

T.C.
ATILIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

IRAK-İRAN İLİŞKİLERİ: 1980-2018

Yüksek Lisans Tezi

Hussein Abdullah Mishaal Mishaal

Tez Danışmanı

Dr. Öğr. Üyesi Nilgün Eliküçük Yıldırım

Ankara-2019

KABUL VE ONAY

Huseein Abdullah Mishaal Mishaal tarafından hazırlanan “İrak-İran İlişkileri: 1980-2018” başlıklı bu çalışma, 17.01.2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler dalında Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliği/oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Başkan İmza

Doç. Dr. Bilal Karabulut (Başkan)

Danışman İmza

Dr. Öğr. Üyesi Nilgün Eliküçük Yıldırım (Danışman)

Üye İmza

Dr. Öğr. Üyesi Gözde Yılmaz

ETİK BEYAN

Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Yönergesine uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasını;

- Akademik ve etik kurallar çerçevesinde hazırladığımı,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir,

Aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

17.01.2019

Hussein Abdullah Mishaal Mishaal

ÖZET

MISHAAL, Hussein Abdullah Mishaal. Irak-İran İlişkileri: 1980-2018, Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2019.

Bu tez çalışması, 1980 yılından günümüze Irak ve İran devletleri arasındaki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler noktasında ortaya çıkan krizleri anlamlandırmayı hedeflemektedir. Bu bağlamda her iki devletin rejimleri, etnik, dini ve mezhepsel yapıları göz önünde bulundurularak analiz yapılmıştır.

Irak'ın yaklaşık bin kilometre kara sınırına sahip olduğu İran devletiyle ilişkileri geçmişten günümüze dönemselsel olarak farklılık göstermiş, kimi zaman ortak çıkar ekseninde hareket edilmiş, kimi zaman ise çıkarların çatışması çerçevesinde hem bölgesel hem de küresel düzeyde problemlere neden olmuştur. Dünya'nın en büyük petrol ve maden rezervlerine sahip olan bu devletler, tarih boyunca bir çok medeniyete ev sahipliği yapmanın yanı sıra, uluslararası aktörlerinde dönem dönem çatışma sahası olmuş ve uluslararası hegemonyalarını kanıtlama yolunda söz konusu bölgede güç mücadelesine girerek arkalarında bıraktıkları kan ve gözyaşlarıyla bu ülkeleri ve bölgeyi istikrarsızlığa sürüklemişlerdir.

1980 yılından günümüze İran ve Irak devletleri arasında süregelen ilişkiler literatürde genel olarak Körfez savaşlarına, bölgesel ve uluslararası aktörlerin tutumlarına veya iki devlet arasında çıkan bu savaşa yaklaşımlarına odaklanmaktadır. Bu minvalde; tez çalışmasında, 1980 yılı ve sonraki dönemin seçilmesinin temel nedeni, hem tarihsel açıdan uluslararası güç mücadelesinin en yüksek seviyede yaşandığı yıllar olmasından hem de takip eden süreci etkilemesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim söz konusu dönemde Ortadoğu bölgesinin kaderini derinden etkileyen olayların; hem iki ülke arasında, hem bölgesel anlamda hem de küresel anlamda yaşanmış olması bu düşüncüyü; bir retorik ötesinde kanıtlar mahiyetindedir. Buradan hareketle uluslararası akademi literatürüne mütevazı bir katkı yapmak amaçlanmıştır.

Bu bağlamda tez çalışmasının ilk bölümünde; tarihsel perspektiften Irak ve İran devletlerinin ilişkileri yaşadıkları temel problemler çerçevesinde analiz yapılacak, ikinci bölümünde; söz konusu dönemin iki önemli aktörü olan Nuri el-Maliki ve Tarık el-Haşimi'nin Irak'ın İran'a yönelik dış politika davranışlarındaki etkileri ortaya

koyulacak; üçüncü bölümünde ise 1980 yılından günümüze Irak ve İran devletleri arasında yaşanan beş temel sorun ele alınarak ilişkiler analiz edilecektir. Nihayetinde sonuç bölümünde ise 1980 yılından günümüze Irak-İran ilişkileri söz konusu bölümlerde yapılan analizler çerçevesinde anlamlandırılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Irak, İran, Körfez Savaşı, Nuri El Maliki, Tarık El Haşimi

ABSTRACT

MISHAAL, Hussein Abdullah Mishaal. Iraq-Iran Relations: 1980-2018, M.A. Thesis, Ankara, 2019.

This thesis study intends to interpret the crises between Iraq and Iran states in terms of political, economical, social and cultural relations from 1980 to present. In this context, it makes an analysis by taking regimes, ethnic, religious and sectarian textures of two states into consideration.

Iraq's relation, sharing approximately thousand kilometers, with Iran state differs periodically from past to present. It has sometimes carried out friendly relations within the scope of mutual interests; on the other hand, it has sometimes led to both regional and global problems within the frame of conflicting interests. These states, having the largest oil and mine reserves of all the world, have both hosted plenty of ancient civilizations and have become an area of conflict for international actors at times. This has caused blood and tear and led the region into instability as the international actors try to prove their international hegemonies over the region.

The ongoing relations between Iraq and Iran state focus generally on the Gulf Wars, the attitudes of the regional and international actors or the war behaviours between two states in literature from 1980 to present. In this manner, the leading motive behind the preference of 1980 and the later period in the thesis takes its source from both being the violent years of the international power struggle and affecting the following process. Thus, the events deeply affecting the destiny of the Middle East region in this process prove that the history between two states is beyond the rhetoric both regionally and globally. Therefore, it is aimed to make a humble contribution into international academic literature.

In this context, it has been performed an analysis within the frame of fundamental problems between Iraq and Iran states relations from the point of historical view in the first chapter. While the second chapter focuses on two important actors Nouri al- Maliki and Tariq al-Hashimi's Iraq foreign policies effects towards Iran through abovementioned process, the third chapter analyzes five basic problems between Iraq and Iran states from 1980 to present. Finally, the last chapter interprets the relations between Iraq and Iran states through the previous chapters.

Keywords : Iraq, Iran, Gulf War, Nouri al-Maliki, Tariq al-Hashimi

TEŞEKKÜR

Bununla birlikte bu tez çalışmasını vatani, toprağı ve bayrağı için canını ortaya koyan, Irak halkının bekası için siper olan aziz Irak şehitlerine ithaf ediyorum.

Sabır ve içtenlikle her konuda destek olan babam Abdullah Mishaal'a ve annem Shukriyah Wahhab'a minnettarlığımı bildiririm.

Bana destek olan değerli arkadaşlarım ve kardeşlerime Mohammed'e, Ali'ye ve Mustafa'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Benim için çok kıymetli her zaman yanımda ve desteğini esirgemeyen değerli insan Jamila Allahverdiyeva'ya teşekkür ediyorum.

Bana her daim destekte, tavsiyede bulunan ve yardımını esirgemeyen hocam ve muallimim Irak Cumhuriyeti Büyükelçisi Sayın Dr. Hussain Mahmood Alkhateeb'e, büyükelçilikteki tüm arkadaşlarıma, Mohammed Resan'a, Murtadha Hasan'a, Bushra'ya, Muataz'a, Waleed'e, Dunya'ya ve Vail'e sonsuz şükranlarımı sunarım.

Bu tez çalışmasının son halini almasında büyük emeği geçen, bilgi ve tecrübesini esirgemeyerek bana yol gösteren değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Nilgün Eliküçük Yıldırım'a, tez savunma sunumunda bilgi ve tecrübeleriyle kıymetli katkılarını esirgemeyen Doç. Dr. Bilal Karabulut'a ve Dr. Öğr. Üyesi Gözde Yılmaz'a çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	iii
TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER	vi
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
TABLolar DİZİNİ	ix
GİRİŞ	1

I BÖLÜM

TARİHSEL PERSPEKTİFTEN İRAK – İRAN İLİŞKİLERİ

1.1. Tarihsel Perspektiften Irak ve İran Devletlerinin Yapısı	7
1.1.1. Irak-İran savaşı öncesi iki devlet arası ilişkiler.....	8
1.1.2. Irak ve İran arasında çıkan savaşın temel nedenleri	9
1.2. Irak-İran Savaşı ve Sonrası İlişkiler	10
1.2.1. Irak-İran savaşı.....	10
1.2.1.1. Savaş sırasında diğer ülkelerin tutumları.....	12
1.2.2. Irak ve İran devletleri arasında yaşanan savaşlar ve ilişkilere etkileri.....	14
1.3. Irak Liderlerinin Dış Politika Yaklaşımlarının Analizi	23
1.3.1. Nuri El Maliki dönemi Irak ve Maliki dönemi Irak-İran ilişkileri.....	24
1.3.1.1. Nuri El Maliki'nin Irak'a dönüşü ve başbakanlıkta birinci dönemi	25
1.3.1.2. Nuri El Maliki'nin başbakanlıkta ikinci dönemi	29
1.3.2. Tarık El Haşimi sorunu.....	32
1.3.3. Nuri El Maliki'nin kerkük ziyareti	33
1.3.4. Nuri El Maliki'nin siyasi iktidarında yaşadığı problemler	34
1.4. Bölümün Genel Değerlendirmesi	36

II. BÖLÜM

İRAK VE İRAN İLİŞKİLERİNDE 1980 YILINDAN GÜNÜMÜZE YAŞANAN TEMEL SORUNLAR VE ANALİZİ

2.1. Giriş	37
2.2. Ekonomik İlişkiler	38
2.3. Irak'ın Etnik Yapısı ve İran Müdahalesi	46
2.4. Süregelen Bölgesel Rekabet	51

2.5.	Cezayir Antlaşması ve Baas Anlayışı	56
2.6.	İran'ın Savaş Tazminatı İsteği.....	59
2.7.	Turizm.....	61
2.8.	Bölümün Genel Değerlendirmesi.....	63
	SONUÇ.....	65
	KAYNAKÇA	69
	ÖZGEÇMİŞ.....	75

KISALTMALAR DİZİNİ

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- BAE** : Birleşik Arap Emirlikleri
- BM** : Birleşmiş Milletler
- BMGK** : Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
- BTD** : Bağımsız Devletler Topluluđu
- IŞİD** : Irak Şam İslam Devleti
- NATO** : Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
- SSCB** :Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
- UCM** :Uluslararası Ceza Mahkemesi

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 1: İran'dan İthal Edilen Irak Malları (Petrol ve Petrol ürünleri Hariç) ve Yüzdesinin Önemi (2005-2012) (Milyon/Dinar).....	38
Tablo 2: Irak'tan İthal Edilen İran Malları ve (Petrol ve Petrol Ürünleri Hariç) Yüzdesinin Önemi (2005-2012) (Milyon/ABD Doları)	39
Tablo 3: Irak ve İran Arasındaki Malların (Petrol ve Petrol Ürünleri Hariç) Ticari Alışveriş Hacmi (2005-2013) (Milyon/Dinar).....	40
Tablo 4: Irak'ın İthalat (Petrol olmayan) Değerinin En Önemli Ticari Ortakları ve Yüzde Önemi (2005-2013) (Milyon/Dinar).....	41
Tablo 5: Irak'ın En Çok İhracat Yaptığı Ülkeler ve İhracat Değerinin Yüzde Önemi (2005-2013) (Milyon/Dinar)	42
Tablo 6: Irak ve Çevresindeki 6 Ülke ile Ticaret Hacmi Seviyesi ve Yüzde Oranı (2005-2013) (Milyon/Dinar)	43
Tablo 7: Irak'taki İranlı Yatırımların (Hizmet, Yaşam ve Sanayi) Hareketleri (2008-2013) (Milyon/ABD Doları)	44
Tablo 8: Irak'ın İran'a Gerçekleştirdiği İhracat Oranı ve Yüzdesi (2005-2013) (Dinar)	45
Tablo 9: Irak'a olan İran İhraçları ve Irak'tan İran Gelirleri Ve Ticari Alışveriş Hacmi (2004-2018).....	45
Tablo 10: Irak'a Gelen İranlı Ziyaretçilerin Sayısı ve Gelirler (2003-2013) (ABD Doları)	61

GİRİŞ

Irak'ın en uzun kara sınırına sahip olduğu İran devletiyle ilişkileri geçmişten günümüze dönemsel olarak farklılık göstermiş, kimi zaman ortak çıkar ekseninde hareket edilmiş, kimi zaman ise çelişen çıkarlar çerçevesinde hem bölgesel hem de küresel düzeyde çatışmalara neden olan bir hüviyete bürünmüştür. Dünya'nın en büyük petrol ve maden rezervlerine sahip olan bu devletler tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapmanın yanı sıra, uluslararası aktörlerinde dönem dönem çatışma sahası olmuş ve güç mücadelesine girerek uluslararası hegemonyalarını kanıtlama yolunda arkalarında bıraktıkları kan ve gözyaşlarıyla söz konusu ülkeleri ve bölgeyi istikrarsızlığa sürüklemişlerdir.

Bu tarihsel perspektiften hareketle tez çalışması, 1980 yılından günümüze İran ve Irak devletlerinin ilişkilerini anlamlandırmayı hedeflemektedir. 1980 yılı ve sonraki dönemin seçilmesinin temel nedeni, hem iki ülke hem de tarihsel açıdan uluslararası güç mücadelesinin en yüksek seviyede yaşandığı yıllar olmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim söz konusu dönemde, Ortadoğu bölgesinin kaderini derinden etkileyen olayların; hem iki ülke arasında, hem bölgesel anlamda hem de küresel anlamda yaşanmış olması bu düşüncüyü, bir retorik ötesinde kanıtlar niteliktedir.

Bu çerçevede tezin giriş bölümünde Irak ve İran devletleri hakkında temel bilgilerden, iki devlet arasında yaşanan temel problemlerden, uluslararası aktörlerin söz konusu problemlere yaklaşımlarından ve Irak'ın İran'a yönelik oluşturduğu dış politikasında liderlerin tutumlarından kısaca bahsetmekte fayda görülmektedir.

Irak devleti, nüfusunun üçte ikisi gençlerden müteşekkil olan; zengin petrol ve doğal kaynaklara sahip olan ve tarihsel açıdan da birçok medeniyete ev sahipliği yapan, Ortadoğu'nun her dönemde önemli bir yeri olarak bölgesel ve uluslararası arenada siyasi, ekonomik ve kültürel açılardan iyi bir konuma sahip olan ülkesidir.

İran ise Irak gibi zengin petrol ve doğal kaynaklara sahip ve 1979'daki İran İslam Devrimi'nden günümüze ulus devlet yapısına ve Batıya karşıt bir devlettir. Tarihsel açıdan zengin bir kültür ve medeniyete sahip olan İran, Ortadoğu bölgesinde birçok konuda yaptırım gücü açısından en önemli devletlerinden birisidir. Etnik açıdan ise İran'da; Azerilerin, Kürtlerin ve İranlıların yaşadığı bilinmektedir.

1980 yılından günümüze İran ve Irak ilişkilerine bakıldığında, iki devlet arasında farklı sebeplerden dolayı birçok savaşın yaşandığı bilinmektedir. Bu çerçevede iki ülke arasında yaşanan ilk çatışma İran'ın 1971 yılında Hürmüz boğazını işgal etmesiyle ortaya çıkmıştır. Takip eden bu süreçte diğer bir problem ise 1979 yılında İran da meydana gelen İslam devrimi sonrasında İran lideri Humeyni'nin Iraklı Şiiileri Irak hükümetine karşı kışkırtmasıyla ortaya çıkmıştır.

1986 yılına gelindiğinde İran, Şatt'ı geçerek Fao yarımadasını almıştır. Bu çerçevede "kimyasal silah" kullanmış olan Irak, 1988 yılına gelindiğinde İran'ın birtakım bölgelerine ek olarak El-fao yarımadasını, mecnun adalarını ve Şelamçe'yi ele geçirmiştir. Böylece Irak, Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) sayesinde sahip olduğu füzeleri kullanarak Tahran'ı yerle bir etmeyi hedeflemiştir. Bu yıl içinde meydana gelen diğer olaylara ve eylemlere bakıldığında ise Kuveyt havayollarının sahip olduğu bir uçağın kaçırılıp İran'a götürüldüğü, İran'ın sahip olduğu iki petrol platformunun ABD tarafından vurulduğu, İran'ın askeri mühimmat açısından zor ve yetersiz bir durumda kaldığı ve böylece Irak'ın kimyasal silah kullanımına sınırda da devam ettiği söylenebilir. Sonuç olarak Irak'ın hem ABD hem de Körfez ülkelerinin desteklerini almış olması, bu savaşta İran'ın elini güçsüzleştiren temel neden olmuş ve BM'nin 598 sayılı kararını kabul ederek galibi olmayan savaşa son verilmiştir.

Bu çalışmada Irak ve İran arasında yaşanan ve Soğuk savaş sonrası dönemde yaşanmasından dolayı Ortadoğu'nun şekillenmesinde öncü rol oynadığı düşünülen I. Körfez savaşına da değinilecektir. Irak'a karşı İngiltere, Fransa, Mısır, Suriye gibi 28 devletin katılımıyla Amerika Birleşik Devletleri (ABD) liderliğinde açılan I. Körfez Savaşı, 1990-1991 yılları arasında meydana gelmiştir. Bu savaş aynı zamanda Çöl Fırtınası Harekâtı olarak da bilinmektedir. I. Körfez savaşı, Soğuk Savaş sonrası oluşmaya başlayan "Yeni Dünya Düzeninin" ilk sonuçlarından birisi olmuştur.

Petrol ve diğer doğal kaynaklar açısından Ortadoğu'da önemli bir güç olan Irak, daima başta Amerika olmak üzere birçok Batı ülkesinin ilgisini çekmiş ve söz konusu ülkelerin Irak üzerinde hâkim olma çabalarını doğurmuştur. II. Körfez Savaşı olarak bilinen ve 21. yüzyılın başında meydana gelerek Ortadoğu'yu yeniden şekillendiren bu olgu, ABD ve Batı devletlerinin 11 Eylül saldırılarından sonra gerçekleştirdiği en

etkili savaş olarak görülmektedir. Bununla birlikte, ABD Irak'a gerçekleştirdiği harekatı temellendirirken en büyük argüman olarak 11 Eylül saldırılarına işaret etmektedir. Dolayısıyla bu tez çalışmasında, kamuoyunda ABD'nin Irak'ı 2003 yılında işgali olarak bilinen II. Körfez savaşı önemli görülmüş ve ele alınmıştır. Bunun sonucunda görülmüştür ki ABD'nin dünya kamuoyunda tepki çeken ve genel manada Irak'ın petrol rezervlerine sahip olma isteği olarak ve olumsuz yorumlanan bu işgali, aslında büyük resme bakıldığında Irak'ın ekonomik ve finansal yapısının yeniden düzenlemesi açısından getirdiği faydaları göstermektedir.

İran ve Irak arasındaki ilişkilerde önemli bir rol oynayan bir diğer konu dönemin Başbakanı Maliki ve dönemin Başbakan Yardımcısı Haşimi arasında yaşanan sorundur. Maliki'nin halktan gelen talepler ve bu çerçevede iktidarını güçlendirme çabası çerçevesinde ABD ile kurduğu temaslar neticesinde askerlerin Irak'tan çekilmesini sağlamıştır. Bu durum halk nezdinde olumlu bir etki doğursa da takip eden süreçte ülke içerisinde yaşanan bombalı eylemler ve Şii-Sünni gerilimi gibi problemler zorlu bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda Maliki ikinci başkanlık döneminde parlamentodaki Şii gücünü kaybetmek istemediğinden dolayı İran'la stratejik ortaklık kurmak istemiştir. Ancak bu durum ülke içerisinde yaşayan Kürt grupların tepkisini çekmiştir. Bu dönemde Irak'ın iç işlerinde yaşanan suikastlardan dolayı Haşimi ve korumaları sorumlu tutularak idama mahkûm edilmiştir. Bu bağlamda Haşimi Bağdat yönetiminin petrol ve doğal gaz paylaşımı noktasında sorun yaşadığı Kuzey Irak Kürt Bölgesine gitmesi suçlamaları kuvvetlendirmiştir. Nitekim takip eden süreçte Haşimi Katar ve Suudi Arabistan'a giderek ülkenin yaşadığı ekonomik problemlerin temelinde Maliki'nin ülkede mezhep çatışması çıkarıcı hizipçi bir politika güttüğünü iddia etmiş, bunun içinde ülkede tutuklu olanların yüzde doksanının Sünni olması argümanını kullanmıştır.

Tarihsel perspektiften bakıldığında Irak ve İran ilişkilerinde birçok sorun meydana gelmiştir. Ancak Irak'ta 2003 yılındaki ABD'nin işgali ve devamında Saddam Hüseyin'in devrilmesiyle birbirlerine karşı olan bu iki devlet, İran'ın kalkınma yardımlarıyla dostane bir havaya bürünmüştür. Irak komşusu tarafından yapılacak bu yardımların ülkesi içerisindeki Şii nüfusa erişmek olduğunu bilse de o dönemdeki çıkarları bunu gerektirmiştir. Nitekim takip eden süreçte tarihsel sürekliliğe sahip problemler kapsamında iki ülke arasında anlaşmazlıklar yeniden baş

göstermiştir. Buradan hareketle çalışmada iki ülke arasında yaşanan bu sorunların niçin yaşandığı ele alınmıştır.

Irak ve İran devletleri gerek petrol ve doğal kaynaklar gibi ekonomik mallar gerekse kültürel ve sosyal açılardan ortak bir payda da görünmelerine rağmen, etnik ve mezhepsel yapının ortaya çıkardığı sorunlar çerçevesinde iki ülkenin savaş noktasına gelmesi nedeniyle geçmişten günümüze gelen bu bölgesel rekabetin hiç bitmeyeceğini ortaya koymaktadır. Yaklaşık son kırk yılda yaşanan krizlerin ve bunun sonucunda savaşlarında temelinde etnik yapı ve bölgesel çıkarların olduğu görülmektedir.

Bununla birlikte Baas Hareketi ve İslam Devrimi gibi rejimlerin dünya ve bölgesel coğrafyaya bakışı, olaylar da tedavi edilemeyecek yaralara yol açmış ve bu kapsamda su krizi gibi geçmişten günümüze süre gelen problemlere neden olmuştur. ABD'nin 2003 yılındaki işgali ise ilişkilerin ilerletilmesinde bir basamak olmasına ve ikili ilişkileri en üst seviyeye taşımasına rağmen yeni sorunları da beraberinde getirmiştir.

Bu çerçevede tez çalışmasının temel amacı, 1980 yılından günümüze Irak ve İran devletleri arasındaki siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel ilişkiler noktasında ortaya çıkan krizleri anlamlandırmaktır. Bu bağlamda tez çalışması her iki devletin rejimleri, etnik, dini ve mezhepsel yapıları göz önünde bulundurularak analiz edilmiştir.

Çalışmanın birinci bölümünde Irak ve İran ilişkileri tarihsel perspektiften ele alınacaktır. Bu bölümün ele alınmasının temel amacı takip eden bölümde ele alınan iki ülke arası ilişkilerdeki temel sorunlara ve iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilere etkilerinin anlamlandırılmasını sağlamaktır. Bu çerçevede ilk başlık altında Irak ve İran devletlerinin temel yapıları; ikinci başlıkta iki ülke arasında yaşanan savaşlar öncesindeki ilişkiler; üçüncü başlıkta iki devlet arasında yaşanan savaşların temel nedenleri; dördüncü başlıkta Irak'ın İran'a yönelik dış politika kararlarının belirlenmesinde aktör olan iki lider Nuri El Maliki ve Tarık El Haşimi'nin bakış açısı analiz edilmiştir. Bu çerçevede Nuri El Maliki'nin başbakanlıkları dönemlerinde Irak-İran ilişkileri; Tarık El Haşimi sorunu ve Nuri El Maliki'nin iktidar olduğu dönemde yaşadığı temel problemler dış politika kararlarındaki kısıtları ve avantajları yönüyle

analiz edilmiştir. Bu analiz kaleme alınırken temel tarihi araştırma ve analiz metodu olan neden, ne zaman, nerede, niçin, nasıl ve kim soruları esas alınmıştır.

Çalışmanın ikinci ve son bölümünde ise Irak ve İran ilişkilerinde 1980 yılından günümüze kadar yaşanan temel sorunlar analiz edilmiştir. Bu çerçevede temel sorunlar, iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, Irak'ın etnik yapısı ve İran'ın müdahalesi, geçmişten bugüne süregelen iki devlet arasındaki rekabet, Cezayir Antlaşması ve Baas Anlayışı, İran'ın Savaş tazminatı isteği kapsamında ortaya çıkan sorunlar ve turizm ilişkileri bağlamında hac turizminde ekonomik kaynaklı sorunlar ele alınarak nihayetinde bölümün genel değerlendirmesi yapılmış ve analiz edilmiştir.

Sonuç bölümünde ise genelden özele bir değerlendirme yapılarak; 1980 yılından günümüze Irak ve İran devletleri arasındaki siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkiler kapsamında yaşanan krizler çerçevesinde analiz edilmiştir.

I BÖLÜM

TARİHSEL PERSPEKTİFTEN İRAK – İRAN İLİŞKİLERİ

1.1. Tarihsel Perspektiften Irak ve İran Devletlerinin Yapısı

Irak, beşte biri on yaşın altında, üçte ikisi yirmi beş yaşın altında otuz iki milyon civarında genç nüfusa sahip olan bir Ortadoğu ülkesidir.¹ Altı adet sınır komşusunun olması, güney ve güney batı kısımlarının çöllerden oluşması ve kuzeyinden pek çok geçidi bulundurması, ülkeye yarardan çok zarar durumundadır. Çünkü ülkenin herhangi bir istilaya maruz kalması durumunda hem savunulması zordur hem de istila harici durumlarda da güvenlik sorunu daima ön plandadır. Aynı zamanda nüfus açısından yüzde altmış civarının güneyde yerleşik olan Şii'lerden oluşması, ülkeyi İran'ın ilgilenmesi açısından risk altında tutmaktadır.² Kuzey bölgesinde yer alan Sünni'ler, ekonomik açıdan Şii'lere göre daha iyi durumdadırlar.

Zengin petrol kaynaklarına sahip olan ülkenin, toprağının yüzde ellisinden fazlasının ekilebilir olmasına rağmen, seksenli yılların sonlarında sadece yüzde yirmi beşinin ekili olduğu bilinmektedir. Petrol gücü ve nüfusu, ülkenin askeri politikasının temelini oluşturmaktadır.³

Irak dış politikasının temelleri Saddam Hüseyin'e ve Baas Rejimi'ne dayandırılabilir. Aynı zamanda Bağlantısızlar hareketine bakmak, ülkenin İran'la savaş öncesi dönemdeki dış politikasını anlamak açısından önemli olacaktır. Arap dünyasının bölünmüşlüğüne desteklemeyen Baas iktidarının, bu ideolojiyi tüm Araplar açısından elzem gördüğü bilinmektedir. İçyapıya bakıldığında sosyalizm olarak görülebilen Baas ideolojisi, birlik teması altında hareket etmeyi amaçlamıştır.⁴

¹ Mustafa Kayar, "Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu", IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2003, s. 93.

² Aydın Engin, "Üç Irak: Sünni Irak, Şii Irak ve Kürt Irak" <http://t24.com.tr/yazarlar/aydin-engin/uc-irak-sunni-irak-sii-irak-ve-kurt-irak,9498>, (Erişim) 15 Aralık 2018.

³ Kayar, a.g.e., s.93.

⁴ Mahmoud Vaezi, "Rouyekarde Gorohhaaye Dakhele Iraq be Iran va Amreka," Markaze Tahgheghate Estrategic, Tir 1387, <http://www.csr.ir/departments.aspx?lng=fa&abtid=07&depid=44&semid=1464> (Erişim) 21 Aralık 2018.

Irak, çok kutuplu olduğunu gördüğü dünya düzeni içerisinde farklı yönlerde hareket etme ve yeni merkezler oluşturma politikası izlemiş, bu bağlamda Fransa, Almanya ve Japonya gibi ülkelerle ilişkilerini sağlamlaştırmaya çalışarak ticari ortaklıklar kurmuştur.⁵

Ortadoğu'ya kıyasla fazla nüfus ve petrole sahip olan İran, içinde pek çok farklı kültürel halk ve bu halkların özelliklerini bulundurmaktadır. Yetmişli yıllarca ciddi bir Amerikancı yapıya sahip olan İran'ın, şu anda Amerikan karşıtı, petrol sahibi olmasından dolayı etrafındaki ülkeler için tehdit unsuru olan bir dengesizlik ve risk faktörü olduğu düşünülmektedir.⁶

İran Şahı'nın devrilmesine müteakiben iktidar olan Humeyni'nin yönetim konusundaki perspektifi göz önünde bulundurulduğunda, modern devlet kavramına olumsuz baktığı açıkça görülebilmektedir. Ayrıca ulus-devlet kavramına açıkça karşı çıkmakta, İran'ın tüm dünyada benimsenip kabul edilmesi gerektiğine inandığı İslam düşünce ve düzeni için lider olmasını uygun görmektedir. İktidarın iç yapısına bakıldığında, yapı içinde bir takım farklı grupların olduğu da söylenebilmektedir.

İran'ın askeri yapısı, iki silahlı grup olan geleneksel ordu ve devrim muhafızlarından oluşmaktadır. Ordunun gücü çok fazla değilken, devrim muhafızları sayıca ve stratejik olarak ülkedeki konumlanması bakımından daha güçlü durumdadır. Etnik ve dil gruplarına bakıldığında, Azerilerin kuzey ve kuzeybatıda, Kürtlerin batı ve kuzeybatıda, İranlıların başkent ve çevresinde olduğunu fark etmek mümkündür.⁷

1.1.1. Irak-İran savaşı öncesi iki devlet arası ilişkiler

İran şahı, Irak ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğini (SSCB) İran için başlıca tehditler olarak görmekteydi. Irak'ı denetim ve kuşatma altında tutmak adına, Irak'ın Kürt gruplarla olan çatışmalarını destekleyip, isyancılara silah ve malzeme yardımında bulunmuştur. 1871 yılına gelindiğinde İran, Birleşik Arap Emirlikleri'ne (BAE) ait, üçü Hürmüz Boğazı'nın girişinde olmak üzere, toplamda altı adayı işgal

⁵ <https://www.mofa.gov.iq/en> , (Erişim) 13 Aralık 2018.

⁶ Nihat Ali Özcan, "İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler", 2006, TEPAV, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1269869551r4959.Iran_Sorununun_Gelecegi_Senaryolar__Bolgesel_Etkiler_ve_Turkiye_ye_Oneriler.pdf , (Erişim) 20 Aralık 2018, s.3.

⁷ <http://en.mfa.ir/> , (Erişim) 20 Aralık 2018.

eder ve 3 Aralık 1971 tarihinde İran ve Irak'ın tüm diplomatik ilişkileri bozulmuş olur.⁸

1972 yılının başında bu durum iki devlet arasında çokça çatışmaya sebep olurken Kürtlerin faaliyetleri de Kuzey Irak'ta artış göstermiştir. 1975 yılına gelindiğinde artan iç savaş tehdidini durdurmak için hem Saddam Hüseyin hem de Arap ve diğer devletler çaba göstermek durumunda kalmıştır. 1975 Mart ayında iki ülke sınırı arasında olan Thalurey sınırı için imzalanan Cezayir Anlaşması'nda Cezayir'in ülke olarak çok büyük payı olduğu bilinmektedir. Saddam Hüseyin, Ayetullah Humeyni'yi Irak'tan sürmüştür.⁹

1979'da İslam Devrimi ile birlikte şahın devrilmesi ve Humeyni'nin iktidara gelmesi sonrası süreçte Humeyni Irak'taki Şii'leri Irak hükümetine karşı ayaklanmaları konusunda galeyana getirmiştir. Iraklılar, Humeyni'nin başlattığı ve Basra, Kerbela ve Necef gibi Şii şehirlerini de içine alan İslam Devrimi'ni hoşgörülle karşılamamışlardır.¹⁰

1979 yılının Aralık ayı sonlarında Irak 1975 yılında yapılan anlaşmanın, 1913 ve 1937 yıllarında su ve toprak sınırlarını içeren anlaşmanın da tekrar hayata geçirilerek güncellenmesini talep etmiştir. Irak'ın bu talebini reddeden İran, Hürmüz Boğazı'nın kapanması emrini de vermiştir. Hürmüz Boğazı'nın kapanışını Irak, kendi hükümetine karşı yapılan bir savaş ilanı olarak değerlendirmiş, aynı gün Devrim Muhafızları'na İran'a saldırma emrini vermiştir.¹¹

1.1.2. Irak ve İran arasında çıkan savaşın temel nedenleri

Savaşın nedenleriyle ilgili günümüzde hala pek çok varsayım olmasına rağmen bilinen en büyük nedeni; İran'daki İslam Devrimi'nin bir sonucu olarak, Irak'ta yüzde altmış civarında olan Şii nüfusunun İran tarafından etkilenebileceği ve bu durumun Irak'ın iç güvenliği açısından tehdit oluşturabileceği varsayımdır. Bu varsayımdan

⁸ Çağatay Allı, "Hürmüz Boğazındaki Abu Musa ve Tunb Adaları Üzerindeki Anlaşmazlıklar", 2016, Sayı: 2, International Journal of Afro-Eurasian Research.

<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/342896>, (Erişim) 24 Aralık 2018, s. 27- 33

⁹ Iran reaffirms validity of Iran-Iraq 1975 Accord, IRNA,

<http://www.payvand.com/news/08/jan/1091.html> , (Erişim) 24 Aralık 2018

¹⁰ Ozcan, a.g.m., s. 6.

¹¹ Allı, a.g.m., s. 32.

yola çıkararak Baas rejimiyle yönetilen Irak'ın, Necef, Kerbela, Samarra gibi Şii nüfuzu ağırlıklı olan bölgelerin önceden garanti altına alma çabasıyla savaşa girmiş olabileceği iddia edilmektedir. Irak'ın savaş nedeni olarak öne sürdüğü gerekçelere baktığımızda; İran'ın 1975 Cezayir anlaşmasını ihlal ettiği, Şattül Arap sınırlarını kendi lehine göre yeniden çizdiği ve karşılıklı saldırmazlık kuralına uymadığı iddialarını görmekteyiz.¹²

Saddam Hüseyin'in İran'a karşı savaş sebebi olarak gördüğü diğer bir gerekçe ise İran'ın Basra Körfezinde yer alan Ebu Musa ve Tunb adalarını işgal etmesi ve Huzistan bölgesini İranlaştırma politikası izlemesi olmuştur. İran'ın bu faaliyeti Saddam Hüseyin tarafından Arabistan'ın işgali olarak yorumlanmış ve savaş için başka bir sebep daha oluşturmuştur.

1.2. Irak-İran Savaşı ve Sonrası İlişkiler

1.2.1. Irak-İran savaşı

Savaş başladığında Irak'ın düşüncesi, İran'a saldırıp onu kısa zamanda mağlup edeceği yönünde olmuştur. Aynı zamanda Humeyni'nin henüz elde etmeye başladığı prestiji kaybedeceğini ve diğer Arap ülkelerinin de takdirini kazanacağını umut etmiştir. Bu umutları için en büyük dayanağı, İran ordusunun normalde ABD'den silah alıyor olmasına rağmen son iki yıldır silahların yedek parçalarıyla ilgili aksilikler yaşıyor olması ve aynı zamanda İran ordusunun düzensiz ve güçsüz bir durumda olması olmuştur.¹³

İki ülkenin savaştan hemen önce çeşitli açılardan karşılaştırılması yapıldığında; İran nüfusunun 53 milyon civarında, Irak nüfusunun ise 16 milyon civarında olduğu söylenebilir. İran'ın toplam silahlı kuvvetleri 604.500 civarındayken Irak için bu rakamın yaklaşık 1 milyon olduğu bilinmektedir.¹⁴

¹² Yaşer Semiz ve Birol Akgün, "Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran – ABD İlişkileri", SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/289584>, (Erişim) 25 Aralık 2018, s. 168.

¹³ Maria Fantappie, "Iraq's Foreign Policy Future Rests with Syria," Carnegie Endowment, <http://carnegieendowment.org/2012/05/08/iraq-s-foreign-policy-future-rests-with-syria/ar1i>, (Erişim) 15 Aralık 2018.

¹⁴ Semiz ve Akgün, a.g.m., s.169

Askeri açıdan avantajı kendisinde gören Irak hızlı bir saldırı başlatmış, ilk 1 haftayı İran'ın sürekli ağır kayıplar vermesini sağlayarak sürdürmüştür. Fakat bir haftanın sonunda İran, nüfus üstünlüğünü daha güçlü olan askeri teçhizatını daha kalifiye olan pilotlarının olmasını ve Humeyni'ye duygusal anlamda fazlasıyla bağlı olan askerlerini avantaja çevirmiş ve Irak'ın ezici üstünlüğünü kırarak savaşın yönünün değişmesini sağlamıştır.¹⁵

Savaşın başlangıcından iki yıl sonra Irak devleti oldukça zor bir durumda kalmış ve Saddam Hüseyin'in diğer Arap devletlerini yardıma çağırması durumuna gelinmiştir. Bu döneme bakıldığında; İran'da bulunan askeri Irak kuvvetlerinin merkezleriyle olan iletişimlerinin tamamıyla kesildiğini, Suudi Arabistan yönetiminin bu durumla ilgili ciddi kaygı duyduğu görülebilmektedir. Tüm bunlar Humeyni'nin prestijini arttırmış, Saddam Hüseyin'in prestiji ciddi bir yıkıma uğramıştır. Çünkü Irak birlikleri hem savaş başladığından beri elde ettikleri yerleri bırakmak, hem de Irak'a geri dönmek zorunda kalmışlardır. Tüm bunları takip eden yıl İran kuvvetleri yeni bir saldırı planlamış, Basra ve Bağdat arasındaki yolun kapatmak için Irak topraklarına girmişlerdir. Fakat onların bu harekâtı da başarı ile sonuçlanmamış, ciddi bir direnişle karşılaşmıştır.¹⁶

Bu yıpratma savaşının başka devletlerin yardımıyla durdurulmaya çalışıldığı dönemlerde İran'dan savaşı bitirmesi Suudi Arabistan tarafından talep edilmiş, hatta 50 milyar dolar teklif edilmiştir. Fakat İran bu teklifi reddedip yerine 150 milyar dolar istemiştir. Bu talepte bulunan İran'ın savaşı sona erdirmek için Irak'ın İran toprağından tam anlamıyla çıkması, Irak'ın savaş suçlusunu olarak ilan edilmesi, yaklaşık yüz bin civarındaki sınır dışı edilmiş Şii'nin Irak'a geri dönmesi ve Saddam Hüseyin'in iktidardan çekilmesi şeklinde talepleri de olmuştur. Bu şartları kabul edemeyeceğini fark eden Irak devletinin savaşı sürdürmekten başka çaresi kalmamış ve 1984 yılına gelindiğinde kimyasal silah kullanma yoluna gitmiştir. Bu yılda aynı zamanda İran körfezdeki tankerlere ateş açılmış ve hem körfez ülkelerinden hem de dünyadaki diğer ülkelerden ciddi tepkiler toplamıştır.¹⁷

¹⁵ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi", Alfa Yayınevi, İstanbul, 2004, s.428.

¹⁶ Semiz ve Akgün, a.g.m., s.167.

¹⁷ Semiz ve Akgün, a.g.m., s.167.

1986 yılında İran Şatt'ı geçerek Fao yarımadasını almış, 1987 yılında Irak ise İran'ın şehirlerde yaşayan nüfusunu hedef almış, hem Irak hem de İran Basra Körfezi'ndeki ülkelerarası taşımacılık faaliyetlerine müdahale edilerek durmasına yol açmıştır. Yıpratma savaşı zirve noktasına ulaşmıştır.¹⁸ Kimyasal silah kullanmış olan Irak 1988 yılına gelindiğinde; İran'ın birtakım bölgelerine ek olarak El-fao yarımadasını, mecnun adalarını ve Şelamçe'yi ele geçirmiş, SSCB sayesinde sahip olduğu füzeleri kullanarak Tahran'ı yerle bir etmeyi hedeflemiştir. Bu yıl içinde meydana gelen diğer olaylara eylemlere bakıldığında Kuveyt havayollarının sahip olduğu bir uçağın kaçırılıp İran'a götürüldüğü, İran'ın sahip olduğu 2 petrol platformunun ABD tarafından vurulduğu, İran'ın askeri mühimmat açısından zor ve yetersiz bir durumda kaldığı, Irak'ın kimyasal silah kullanımına sınırda da devam ettiği söylenebilmektedir.¹⁹ Bununla birlikte bu dönemde Irak'ın genel durum itibarıyla sadece ABD'nin değil, aynı zamanda Körfez Ülkeleri'nin de desteğini alması dolayısıyla İran'dan çok daha iyi durumda olduğu anlaşılabilir.²⁰

Bu durum karşısında savaşı bitirmeyi kabul etmek zorunda kalan İran, Birleşmiş Milletler'in 598 sayılı kararını kabul etmiş ve iki tarafın da galibiyetiyle sonuçlanmayan savaş sona ermiştir.

1.2.1.1. Savaş sırasında diğer ülkelerin tutumları

Savaş sırasında Körfez ülkeleri İran'ın güçlenmesini ciddi bir tehdit olarak algılamışlar, bölgedeki dengeyi bozabileceği kanısına varmışlar ve savaş boyunca Irak'ı askeri ve finansal olmak üzere birçok açıdan desteklemişlerdir. Dolayısıyla savaş dönemi, Irak'ın diğer Arap ülkeleriyle olan ilişkilerini güçlendirdiği dönem olarak kabul edilebilmektedir. Arap devletlerinin en büyük endişesi, prestiji ve karizması hızla artan Humeyni'nin daha da güçlenmesi, haliyle bu durumun ülkelerindeki nüfusa etki etmesi ve ülke dinamiklerinin bozulabileceği yönünde olmuştur.²¹

¹⁸ Alitaniya Nivin ve Abdulmunim Misaad, "Sunaa Alkarar fi-Iran Wal Ilakat Alarabiya-Alitaniya", Tab 1, Markaz Dirasat Al-wihda Alarabiya, Beyrut 2011, s. 34.

¹⁹ Semiz ve Akgün, a.g.m., s. 168.

²⁰ Arı, a.g.e., s. 559.

²¹ Özcan, a.g.m., s. 12.

Diğer devletler açısından dönem içinde olan başka bir etkili faktör ise petrol sevkiyatıyla ilgili durum olmuştur. Çünkü savaşın devam etmesi demek, petrol sevkiyatının sekteye uğraması, haliyle bölgedeki güç dengelerinde birtakım değişiklikler olması demek olarak yorumlanmıştır. Bu sebeple Sovyetler ve ABD gibi süper güçler, zaman zaman güç dengelerini korumak adına bölgedeki olaylara müdahil olmak durumunda kalmışlardır.²²

Kuveyt ve Suudi Arabistan'ın dönemdeki faaliyetlerine bakıldığında; birtakım diğer ülkeler gibi İran'ın güçlenmesini bir tehdit unsuru olarak algıladıkları, bu yüzden Irak'a hem finansal hem de lojistik destek sağladıkları görülebilmektedir. Bu dönemde ABD tüm bu durumdan haberdar olmuş, Suudi Arabistan ise Kızıldeniz'de bulunan üç limanını Irak'a vermiştir.²³

Ürdün'e bakıldığında; Suriye ile arasının iyi olmamasından ve Suriye'nin İran destekçisi olduğundan dolayı, yine İran'ın güçlenmesini bir tehdit olarak değerlendirerek Irak'a ciddi ölçüde destek vermiş olduğu görülmektedir. Bu destek sadece maddesel sınırlarda kalmamış, Ürdün aynı zamanda Irak ve diğer Arap devletleri arasındaki ilişkilerin güçlendirilmesinde de önemli bir rol oynamıştır. Mısır da, Ürdün'ün izlediği gibi bir tutum izlemiş, Humeyni'nin güçlenmesini istemediği için Irak tarafında yer almıştır. Bunu yaparken Mübarek, hem İran'ın dengeleri bozmasına mani olmak, hem de diğer Arap devletleriyle olan ilişkilerini düzeltmek amacıyla hareket etmiştir. Savaş esnasında Sovyetlerden elde ettiği silahları Irak'a yardım için kullanan Mısır, Irak'ın desteklenmesinde önemli role sahip olmuştur.²⁴

Savaş esnasında İran tarafında yer almış olan ülkelere bakıldığında, Suriye başta olmak üzere, Libya'yı ve Cezayir'i de görmek mümkündür. İran savaş döneminde silah alımını garantiye almak adına anlaşmalar yapmış, ülkeye günde 20.000 varil karşılıksız, on bin varil normal fiyatından ve 100.000 varil de indirimli fiyattan temin etmeyi kabul etmiştir. İran'ın bu ülkeler dışında, Fransa'dan, İsrail'den ve Kuzey Kore'den silah satın aldığı bilinmektedir.²⁵

²² Özcan, a.g.m., s.13.

²³ Semiz ve Akgün, a.g.m., s.169.

²⁴ Özcan, a.g.m., s.19.

²⁵ Eisenstadt Knights Ali, "Iran's Influence in Iraq: Countering Tehran's Whole-of- Government Approach," s.6.

1.2.2. Irak ve İran devletleri arasında yaşanan savaşlar ve ilişkilere etkileri

Irak'a karşı İngiltere, Fransa, Mısır, Suriye gibi 28 devletin katılımıyla ABD liderliğinde açılan 1. Körfez Savaşı, 1990-1991 yılları arasında meydana gelmiştir. Bu savaş aynı zamanda Çöl Fırtınası Harekâtı olarak da bilinmektedir. 1. Körfez savaşı, Soğuk Savaş sonrası oluşmaya başlayan Yeni Dünya Düzeninin ilk sonuçlarından biri olmuş ve orta doğuda güç dengelerinin değişmeye başladığının bariz bir göstergesi olmuştur.²⁶

Körfez Savaşı'nın altında yatan nedenlere bakıldığında; Irak-İran Savaşı sonrasında ödeyemeyeceği ölçüde dış borcu olan Irak'ın durundan sıyrılmaya çalışması için gösterdiği çabaların yanlış bir sonucu olduğu görülebilmektedir. Dış borç sonucunu çözmeye çalışan Saddam Hüseyin, Ortadoğu'nun dengesini bozacak birtakım iddialarda bulunmuş, Kuveyt'in İran-İrak savaşı esnasında kendisine borç olarak verdiği meblağı silmesini istemiş ve tarihi açıdan Kuveyt üzerinde hak sahibi olduğunu iddia etmiştir. Bu sırada batılı ülkelerden ve körfez ülkelerinden kredi talebinde bulunan Irak'ın tüm taleplerinin geri çevrilmesi üzerine, Irak birlikleri Ağustos 1990 tarihinde Kuveyt topraklarını işgal etmiş ve ilhak ettiğini açıklamıştır.²⁷ Bundan sonrası Irak için ciddi sonuçlar doğuracak bir dizi ortaya zemin hazırlamıştır. Bu olayla birlikte dünyadaki petrol rezervinin beşte birinde sahip olan Irak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından derhal Kuveyt topraklarından kaygısız şartsız çekilmesi yönünde bir talep almıştır. Aynı zamanda Irak, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından uygulanan birtakım ambargo ile de karşı karşıya kalmıştır.²⁸

Bu dönemde Irak'ın Kuveyt üzerinde hak talep ederken ki iddiası, Irak-Kuveyt arasında bulunan sınırının Birleşik Krallık yararına belirlenmiş olduğuydu. Osmanlı Devleti döneminde Basra'ya ait olduğunu iddia ettiği Kuveyt gerçekte Irak için hayati rol oynamaktaydı. Çünkü Irak, Basra Körfezine çıkan iki yola sahipti ve bunlardan tek işleyen liman olan Umm-ı Kasrın giriş çıkışından sorumlu olan Bubiya ve Barbah isimli iki ada, Kuveyt'in kontrolü altında bulunmaktaydı. Saddam Hüseyin bu adaları ele geçirirse stratejik olarak hayati noktalara sahip olacak, sorunu çözmüş olacağını

²⁶ Çağdaş Duman, "1. Körfez Savaşı", http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/40063/1_korfez_savasi, (Erişim) 10 Aralık 2018.

²⁷ Arı, a.g.e., s. 582.

²⁸ Duman, a.g.m.

düşünmekteydi. İşgal öncesinde defalarca adaları kiralama talebinde bulunmuş olan Irak, Kuveyt'i işgal hamlesiyle, birçok devletin ekonomik menfaatlerini riske etmiş, dolayısıyla da savaşın kendisi için ciddi bir mağlubiyetle sonuçlanmasına sebep olmuştur.²⁹

Çöl Kalkanı adı verilen operasyon, içinde sekiz Arap Ülkesinin de yer aldığı, otuz üç ülkenin hem askeri birlik göndererek hem de yardım yaparak koalisyon gücü oluşturmasıyla başlamıştır. Koalisyon gücünün liderliğini ABD yapmış, ciddi ses getiren bu koalisyonun, 2. Dünya Savaşı sonrası kurulan en büyük koalisyon gücü olduğu iddia edilmiştir.³⁰

Fakat bu dönemde Amerika'nın karşı taarruza geçmesi yaklaşık beş ay sürmüştür, çünkü Vietnam sonrası yakalandığı sendrom, müdahale öncesi arabuluculuk çalışmaları yapmış olmak istemesi, askeri operasyon için hazırlık döneminin fazla zaman alması gerekçeler arasında gösterilebilir.³¹ Kuveyt'in işgalinin sadece topraklarla ilgili bir durum olmaması ve ciddi petrol kaynaklarının denetimini etkilemesi dolayısıyla Dünya'da birçok ülkenin alarm durumuna geçmesi sonucunda, kararlarını Ağustos sonunda Irak'ın denizden kuşatma altına alınmasını öngören yeni bir kararı kabul etmiş, Kuveyt'ten çekilmeye karşı çıkan Irak'a 1991 yılının Ocak ayına kadar süre tanımıştır.³²

Irak'ın bu sürede Kuveyt'ten çekilmemesinin sonucu olarak kriz, 1991 yılı 17 Ocak'ta savaşa dönüşmüş, Birleşmiş Milletler savaşta blok halinde yer almıştır. Savaş sırasında yaklaşık yedi yüz bin askerden oluşan koalisyon kuvvetlerinin beş yüz binden fazlası Amerika'ya aitken, geri kalanı İngiltere, Fransa, Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkelerin birliklerinden meydana gelmekteydi. Operasyon, Irak'a karşı hava harekâtıyla başlamış birkaç hafta civarında süren hava saldırıları Irak'ın can damarı olan haberleşme, elektrik, komuta sistemlerinin yarı sıra havaalanlarını,

²⁹ Alptan Ulutaş, "I. ve II. Körfez Savaşı'nın Türkiye'ye Etkileri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlke v İnkıpları Enstitüsü, 2006, İzmir. <http://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/12345/6711/186302.pdf?sequence=1&isAllowed=y>, (Erişim) 3 Aralık 2018, S.46.

³⁰ Ufuk Ulutaş ve Furkan Torlak, "Çekilme Sonrası Irak'ta Düzen Arayışı", SETA Analiz, sayı 49, Aralık 2011.

³¹ Abulminim Ramadan, Awham Heikel Wa Hakaik Harb Alkalij, "Alhaiya Almasriya Alama Lilkutub", 1993, s.58.

³² Aslı Özkaya, "Medya ve Körfez Savaşı", Ankara Üniversitesi Dergisi, http://politics.ankara.edu.tr/dergi/pdf/52/1/36_asli_ozkaya.pdf (Erişim) 1 Ocak 2019, s.568.

kimyasal ve nükleer silah tesislerini yerle bir etmiştir.³³ Bu dönemde Irak'ın yanında yer alan devletlere bakıldığında; Ürdün, Yemen ve Filistin Kurtuluş Örgütü göze çarpmakta, bunların Irak'ın tek müttefikleri olduğu görülebilmekteydi.

Şubat ayının sonlarına gelindiğinde, yüz saat alan bir kara hareketi başlatılmış. Saddam Hüseyin'in harekâtın başlamasının ardından, Irak'ta iş amacıyla bulunan binden fazla İngiliz'i, bin civarı Amerikalıyı, iki yüze yakın Japon'u ve Polonya ve Almanları hapse attığı görülmüştür.³⁴ Kara harekâtı sonrası koalisyon güçlerinin iki yüz civarında askeri hayatını kaybederken Irak birliklerinin yüz binden fazlası hayatını kaybetmiş, kalanlarda esir alınmış ve Kuveyt'i terk etmeye mecbur bırakılmıştır.³⁵

Koalisyon güçlerinin galip olmasıyla sonuçlanan savaşın en önemli sonuçlarından biri, o zamana kadar bir rüya olduğu iddia edilen Arap Birliği'nin zarara uğramış olmasıdır. Savaşın diğer bir sonucu, fiyatı aşırı derecede artış gösteren doların sonucu olarak, endüstriyel alanda gelişmiş ülkelerin zarara uğramış olmasıdır.³⁶

Irak mağlubiyetini müteakiben Irak'ın birçok bölgesinde ayaklanmalar başlamış, kendi yönetimini tehdit eden insanları Saddam Hüseyin bertaraf etmek durumunda kalmıştır. Bu bertaraf etme sürecinde katliama uğramaktan korkan yaklaşık bir buçuk milyon Kürt mülteci İran ve Türkiye hudutlarında kaçmak zorunda kalmış, Birleşmiş Milletler 1991 Nisan ayında bir kurtarma harekâtı başlatmaya mecbur kalmıştır.³⁷ Bunun sonucunda ise çekiç güç adlı çok uluslu askeri gücün 36. paralelin kuzeyinde konuşlandırılması gerçekleşmiş ve bu durum Kuzey Irak'ta aktif bir Kürt yönetiminin kurulmasına zemin hazırlamıştır.³⁸

Savaşın diğer bir sonucu; Irak'ın çok ciddi bir yıkıma uğratılarak, bölgedeki diğer devletlere emsal gösterilecek duruma getirilmesi ve ayaklanmak ya da güçlenmek isteyen devletlere ters olarak yansıtılması olmuştur. Bu takip eden dönemde ABD, Basra Körfezi'nde tam anlamıyla söz sahibi olmuş, Ortadoğu'da

³³ ORSAM, "ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları", ORSAM Rapor, no.77, Ekim 2011.

³⁴ Duman, a.g.m.

³⁵ Ulutaş, a.g.e., s. 47

³⁶ Farideh Farhi, Who is making Tehran's Iraq policy? NIAC, <http://www.payvand.com/news/08/jun/1108.html> (Erişim) 2 Ocak 2019

³⁷ Tayyar Arı, "Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi", Alfa Yayınevi, İstanbul, 2004. s.588.

³⁸ Ulutaş, a.g.e., s.58.

petrolün kontrolünü ele almıştır. Dolayısıyla ABD'nin Ortadoğu'daki duruşu o zamana kadarki en güçlü halini almıştır.³⁹

Hala devam etmekte olan başka bir sonuç ise Irak'ın sahip olduğu silahlanma programının durdurulması yönündedir. Bu konu Irak Yönetimi ve Birleşmiş Milletler (BM) arasında günümüzde hala çözülememiş olarak süregelmektedir.⁴⁰

Bu sonuçların yanı sıra 1993 yılı Haziran ayının sonuna gelindiğinde; ABD'nin, Irak'ın Kuveyt'te ABD başkanı George Bush'a suikast planladığını öne sürerek Bağdat'taki haber alma merkezine füze saldırısı yaptı ve bu saldırıda pek çok sivilin hayatını kaybettiği bilinmektedir.

Petrol kaynakları dolayısıyla Ortadoğu'da önemli bir güç unsuru olan Irak, daima başta Amerika olmak üzere birçok Batı ülkesinin ilgisini çekmiş, söz konusu ülkelerin Irak üzerinde söz sahibi olmak istemelerine sebep olmuştur. İkinci Körfez Savaşı dönemini sağlıklı bir şekilde değerlendirmek için, savaş öncesinde Irak'ın durumu ve ABD ile olan ilişkileri gözden geçirilmelidir.

Öncelikle 1990'lı yıllarda meydana gelen sorunların sebebi incelendiğinde, Irak'ın Kuveyt üzerinde Osmanlı döneminde Basra'ya ait olmasından dolayı sürekli hak iddia etmek istemesi görülebilmektedir. Başka bir sorun ise İslam Devrimi ve Humeyni'nin iktidara gelişi sonrası güçlenmesinden rahatsızlık duyulan İran'ın Irak'la yaptığı savaş esnasında Irak'ın, Amerika ve başka birkaç Batı devleti tarafından pek çok açıdan desteklenmiş olması, bu esnada bu ülkelerden hem silah hem de kitle imha silahı satın almış olması ve akabinde kitle imha silahlarını üretmeye devam etmiş olmasıdır.⁴¹ Sonrasında bu durum Irak'ın silahlanmaya daha fazla bütçe ayırıp bu konuya ağırlık vermesine neden olmuş, Irak'ın bölgede güçlenmeye başlamış olması Soğuk Savaş sonrası dönemde çift kutupludan çok kutupluya dönüşen yeni dünya düzeni içinde, dünya genelindeki petrol kaynaklarının önemli ölçüdeki bir kısmına da

³⁹ Kayhan Barzegar, "The Shia Factor in Iran's Foreign Policy," Center for Strategic Research, Kasım 2008, <http://www.csr.ir/departments.aspx?lng=en&abtid=07&&depid=74&semid=1421> (Erişim) 15 Aralık 2018.

⁴⁰ Ulutaş, a.g.e., s.59.

⁴¹ Mehmet Akif Okur, "Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları", Güvenlik Stratejileri Dergisi, Sayı: 7, s.171 https://www.msu.edu.tr/GuvenlikStratejileriDergisi/dokuman/GSD_7/GSD_7_Art_6_062008.pdf

sahip olması nedeniyle hem Amerika hem de diğer Batı Ülkeleri tarafından tehdit olarak algılanmasına neden olmuştur.⁴²

Irak'ın, İran'la savaştığı dönem esnasında askeri teçhizat sağlamak için girdiği dış borcu ödemek istememesi, Kuveyt'ten borcunu tamamen silmesini istemesi, Arap ülkelerine ödemesi gereken borcunu ödemeyi bırakması, bölgedeki ülkelerin hepsine karşı agresif bir tavır içinde bulunması, Kuveyt'i Irak'a ait olan petrolü çalmakla suçlaması, savaş öncesi dönemde Amerika'nın Irak'a saldırmak için temel oluşturabilmesine zemin hazırlamıştır. Çünkü bu nedenler 1. Körfez Savaşı'na sebep olmuş olsalar da, hala Amerika'nın akıllarda Irak'ın bölgede tehlike oluşturabileceğine dair kullanabileceği kozlar olarak kalmışlardır. Ayrıca Amerika'nın Irak'a olan saldırısında kullandığı en büyük temel, 11 Eylül 2001'de Amerika'ya yönelik yapılan saldırılardır. Amerika sonraki aşamada bu saldırılardan yola çıkarak birçok hamlede bulunmuş ve Irak'a yönelik saldırısını başlatmıştır.⁴³

11 Eylül 2001 saldırıları El Kaide tarafından düzenlenmiş, Amerika'nın uluslararası güvenlikle ilgili endişelerini sebep göstererek Irak'ı hedef almasına yol açmıştır. 11 Eylül saldırılarında on dokuz kişinin 4 uçağı kaçırdığı, uçaklardan ikisiyle İkiz Kuleler'e (Dünya Ticaret Merkezi) saldırı düzenleyerek çarptığı, diğer bir tanesiyle Pentagon'a çarptığı, son uçağın ise yolcu müdahalesiyle durdurulabildiği, aksi takdirde Kongre Binası'nı ya da Beyaz Saray'ı hedef aldığı bilinmektedir. Aynı zamanda El Kaide'nin Clinton'ın başkanlığı süresince Afrika ve Amerika'daki bazı konsolosluklara saldırıda bulunduğu bilinen olaylar arasındadır. Bu saldırılar sonucunda da yüzlerce insanın yaşamını yitirdiği, El Kaide'nin Afganistan'da yapılanma içerisine girerek Taliban ile işbirliği yaptığı, fakat Clinton'ın iktidardayken bu durumla ilgili kalıcı çözümler bulamadığı da bilinmektedir.⁴⁴

Tüm bunların üzerine Amerika, 2002 yılının tamamını, uluslararası terörizm ve ulusal güvenlik kaygılarından yola çıktığını ifade edeceği bir savaşın hazırlığını yaparak geçirmiş, kamuoyunu ve tüm Dünya'yı söylem ve hareketleriyle savaşa hazırlamıştır.

⁴² Kenneth Katzman, "Iran-Iraq Relations", Congressional Research Service, 2010.

⁴³Tayyar Arı, "Irak'a BM Yaptırımları: Kitlesel İmha Silahlarının Denetimi ve Ambargo", Avrasya Dosyası, 2000, Sonbahar, c.6, s.3, s. 242.

⁴⁴ Arı, a.g.m., s.243.

George Bush'un 17 Eylül 2002 tarihinde Kongre'de yaptığı Ulusa Sesleniş konuşması ve Irak'tan, İran'dan, Suriye'den ve Kuzey Kore'den "Şer Eksenini" olarak bahsetmesi, Amerika'nın ulusal güvenlik sebebiyle o dönemden itibaren bu ülkeleri hedef alarak terörizmle uluslararası arenada mücadele edeceğini belirtmesi, Amerika'nın Irak'a karşı başlatacağı savaşın ön hazırlıklarından biridir. Bu konuşma esnasında Bush, uluslararası ilişkilerde radikal değişimlere sebep olacağı için önemli yer tutacak olan "Bush Doktrini"ni açıklamış, bu doktrin çatısı altında Amerika'nın yeni güvenlik stratejisinden bahsetmiştir. Doktrinin temeli, potansiyel tehlike gelebilecek ülkelere bir saldırıyı önlemek adına önceden harekete geçip ilk saldırıyı yapıp tehlikeyi ortadan kaldırmanın meşruluğunu savunmaya dayanmaktadır.⁴⁵

Bu dönemde Amerika aynı zamanda gerekçe olarak Irak'ın Birleşmiş Milletler Silah Denetleme Kurulu'na problem yarattığını, silah denetlemelerinin düzgün bir şekilde yapılmasına izin vermediğini, kitle imha silahı ve biyolojik silah bulundurduğu için hem bölgede hem de dünya barışı için ciddi tehdit oluşturduğunu, tüm bunların yanı sıra Saddam Hüseyin'in El Kaide liderlerinden bazılarıyla iletişim içerisinde olduğunu, Saddam Hüseyin'in Irak halkına insan haklarına aykırı şekilde zulüm yaptığını, diktatör bir rejimle ülkeyi yönettiğini ve Amerika'nın elinde tüm bunlara dair deliller olduğunu da göstermiştir.⁴⁶

Amerika'nın sonraları "Önleyici Savaş" adı altında meşrulaştırmaya çalışacağı bu savaş öncesinde Irak'a ağır sayılabilecek bir tecrit politikası uyguladığı, bu politika çerçevesinde Irak'ı ekonomik açıdan darboğaza sokacak ambargolar altına aldığı, sonra siyasal yalnızlığa sürüklemek niyetiyle Irak-İran savaşında kendisinden ve diğer Batılı ülkelere satın almış olduğu ve sonrasında geliştirdiği kitle imha silahlarının bulunması durumunda, Irak'ı dünyaya tehdit ve düşman göstermek adına silahları imha edip dış politikada çıkmaza sürüklediği varsayımlar arasındadır.⁴⁷

Amerika, Irak'a karşı gerçekleştireceği bu savaşta diğer ülkelerin desteğini görememiş, buna rağmen Birleşmiş Milletler kararlarına gerek duymadan Irak'a saldırmasının meşru olduğunu da iddia etmiştir. Bu dönemde Irak ise Birleşmiş Milletler kararlarına birebir uygunlukta bir politika izlemiş, hatta elindeki kitle

⁴⁵ Arı, a.g.m., s. 243.

⁴⁶ Okur, a.g.m., s.173.

⁴⁷ Arı, a.g.m., s. 244.

imhalarını herhangi bir savaş gerekçesi oluşturmamaları için imha etmiştir. Tüm bunları müteakiben Amerika, tamamıyla insanı amaçlarla ve Irak'a demokrasi getirmek niyetiyle olduğunu iddia etmiş ve 20 Mart 2003 tarihinde Irak'ın Özgürlüğü Operasyonu adı altında Irak'a saldırıp işgal etmiştir.⁴⁸

Amerika'nın, İngiltere'nin, İspanya'nın, İtalya'nın ve bazı başka Avrupa devletlerinin rol aldığı operasyon 20 Mart 2003 sabahı önce hava saldırısı ile başlamış, daha sonra ordu karadan Bağdat'a giriş yapmıştır. Savaş başladığında Amerika'nın iki yüz bin askerine karşın Irak'ın dört yüz otuz beş bin askerinin, Amerika'nın beş yüz savaş uçağı ve dört yüz otuz tankına karşın Irak'ın iki bin altı yüz tankının ve üç yüz savaş uçağının olduğu bilinmektedir.⁴⁹ Bu rakamlara ilk bakıldığında; Irak'ın askeri teçhizat açısından daha iyi durumda olduğu düşünülebilir olsa da, Amerika'nın sahip olduğu teknoloji kapasitesi ve bu kapasiteyi savaşta kullanabilme gücünden dolayı Irak'ın savaşta galip gelme imkânı olamamıştır.⁵⁰

Savaş esnasında Amerika'nın bir askeri helikopteri düşerken, Amerikan ordusu kısa zaman içinde Bağdat'ı kontrol altına almıştır. Aynı zamanda Irak ordusu hiçbir şekilde direnç göstermemiş, komutanlar askerlere direnmemeleri yönünde telkinde bulunmuş, hatta terhis bile etmiş, evlerine yollamışlardır. Yine aynı dönemde hiçbir kabilenin de direnç göstermemiş olması, Amerika'nın, hem Irak'ın rütbeli askerlerine hem de kabile liderlerine rüşvet vererek onları kontrol altında tutmaya çalıştığı söylentilerini ortaya çıkarmıştır. Saddam Hüseyin bölgeyi terk etmiş ve bir süre bulunamamıştır.⁵¹

Savaş sonrasında ilk yapılan şey, Irak'ın ekonomik durumunu yeniden inşa etmek adı altında bir "Geçici Koalisyon Kurulu" un kurulmuş olmasıdır. Bu kurul, yurt dışındaki şirketlerin Irak'ta özgürce yatırım yapabilmelerinin önünü açan bir karar çıkarmakla birlikte yaklaşık elli adet endüstriyel işletmenin de ülke dışından yapılara satılarak özelleştirilmelerini sağlamıştır. Buna ek olarak kurul, yabancı şirketlerin Irak'ta kazandıkları gelirin tümünü ülke dışına çıkarabilmelerine olanak sağlamış,

⁴⁸ Arı, a.g.m., s. 245.

⁴⁹ Şafak Özşimşir, "2003 ABD ve Irak Savaşının Nedenleri", <http://www.tuicakademi.org/2003-abd-irak-savasi-ve-nedenleri/> (Erişim) 5 Ocak 2019.

⁵⁰ Kathleen Ridolfo, "Iran/Iraq: Tensions linger beneath Iranian FM's visit to Baghdad", RFE/RL, 2010.

⁵¹ Özşimşir, a.g.m.

Irak'ın milli endüstrisine kendi yararına olacak çerçevede şekillendirip düzenleyebilmesinin yolunu tamamen kapatmıştır.⁵²

Irak'ta yönetim açısından sonraki döneme bakıldığında geçici koalisyon kurulunu müteakiben önce 2004 yılında Irak Geçiş Yönetimi kurulmuş, 2005 yılına gelindiğinde ise ilk kez serbest seçimler yapıp, yeni anayasa ile birlikte Irak Geçiş Hükümeti kurulmuştur. Bu sırada Celal Talabani ise Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 2006 yılının en önemli gelişmesi Saddam Hüseyin'in yakalanarak idam edilmesi olmuştur.⁵³

2010 yılında yapılan ikinci seçim net bir sonuç vermemiş, bu durum dokuz ay devam eden bir kriz ortamının oluşmasına sebep olmuştur. Kriz ortamını nihayete erdirmek adına ciddi zaman alan görüşmeler yapılmış, bir Birlik Hükümeti oluşturulmuştur. Savaş sonrası 2003 ile 2011 arasındaki sekiz yıllık döneme bakıldığında; Irak'ta beş bine yakın Amerikan askerinin ve dört yüze yakın diğer ülke askerlerinin yaşamını yitirdiği bilinmektedir. Iraklı kayıplara gelindiğinde, kimi kaynaklarda altı yüz bine yakın Iraklının hayatını kaybettiği ifade edilmektedir. Bu kayıpların en yoğun olduğu dönem 2004 ve 2007 yılları arasında olmuş, mezhep çatışmaları birçok insanın hayatını kaybetmesine yol açmıştır. Mezhep çatışmalarının sebebinin hem El-Kaide hem de diğer faktörler olduğu bilinmekte, 2006 yılında çatışmalardan dolayı otuz beş bin sivilin yaşamını yitirdiği ifade edilmektedir. Aynı şekilde 2007 yılına bakıldığında ayda üç binden fazla sivilin hayatını kaybettiği görülmüştür.⁵⁴

Tüm bunların ışığında işgal sonrası Amerika'nın durumuna bakıldığında; dünya kamuoyu tarafında kendisinden terörist devlet diye söz edilen, işkenceci yakıştırmaları yapılan, birçok ülkenin ciddi boyutlarda tepkisini ala bir ülke haline geldiği söylenebilmektedir. Bunun sonucunda Arap ve Müslüman ülkeler olmak üzere dünyanın birçok ülkesinde Anti-Amerikanizm denilen bir hareket başlamış ve yayılmaya devam etmiştir.

⁵² Tayyar Arı, "Basra Körfezi ve Ortadoğu'da Güç Dengesi 1978-1996", Alfa Yay., İstanbul, 1996, s.582.

⁵³ Marisa Cochrane, "The Fragmentation of Sadrist Movement, Institute for the Study of War", Iraq Report, no.12, Haziran 2009.

⁵⁴ Duman, a.g.m.

Savaş sonrası bölgenin durumuna daha geniş açıdan bakıldığında; Irak'ın gücünü kaybetmesinden dolayı İran'ın güçlenip bölgede daha aktif hale geldiğini, tüm bu süreçte Irak'ın yanında olan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün güç bir duruma düştüğünü, İsrail'in daha rahat bir ortama kavuşmuş olduğunu ve bölgedeki "Arap Birliği" fikrinin zayıfladığını görebilmek mümkündür.⁵⁵

Öncelikle Amerika'da 11 Eylül 2001'de meydana gelen saldırılardan sonra Amerika "önleyici savaş" adı altında meşrulaştırmaya çalıştığı ve uluslararası terörizmin önünü açan Bush Doktrini'ni geliştirmiş, bu stratejiye dayanarak ulusal güvenliğini korumak adına potansiyel tehlike olarak gördüğü devletleri Birleşmiş Milletler kararı olmadan saldırabileceğinin haklılığını iddia etmiştir. Aynı zamanda 11 Eylül saldırısından sonra İngiltere'nin desteğini de alarak Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde 1441 sayılı kararı çıkarttırmıştır. Bu karara göre; Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Irak'ın derhal kitle imha silahlarından temizlenmesi gerektiğini, eğer bunu yapmazsa ciddi sonuçlarla karşı karşıya kalabileceğini ifade etmiştir. Sonrasında Amerika, Irak'ın birkaç yıl içinde hem nükleer silah hem de atom silahı üretebilecek duruma geldiğini iddia etmiştir.⁵⁶

Fransa, Almanya, Rusya ve Çin, Amerika'nın Irak'ı işgali ile ilgili endişelerini uzun süre boyunca Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nde ifade ederken işgalin acilen sona erdirilmesi konusunda çağrıda bulunmuş, Belçika da, Amerika'nın hukuksal düzenin dışında bir eylemde bulunduğunu ifade etmiştir. Bu süreçte Avrupa Birliği o dönem başkanı olan Yunanistan da, sorunun barışçıl yollardan nihayete erdirilememesiyle ilgili derin bir üzüntü içinde olduklarını belirtmiştir.⁵⁷ Bunlara ek olarak İran, Malezya, Fransa Rusya ve Çin, Irak'ın işgal edilmesi durumunda bu olayı kınayacaklarını da belirtmişlerdir.

Olayın hukuksal temelleri değerlendirildiğinde; o dönemde Cambridge, London School of Economics ve Oxford'da çalışan on altı Devletler Hukuku hocasının da ifade etmiş olduğu gibi, Birleşmiş Milletler hukukuna göre de bir devletin diğerine karşı güç kullanması durumu sadece meşru müdafaa durumunda ya da silahlı saldırıya cevap verme durumunda uygun görülebilmektedir ve 1441 sayılı Birleşmiş Milletler

⁵⁵ A. Öner Pehlivanoglu, "Ortadoğu ve Türkiye", Kastaş Yay., İstanbul, 2004, s.328-329.

⁵⁶ Pehlivanoglu, a.g.e., s.342.

⁵⁷ Okur, a.g.m., s. 168 - 171

Güvenlik Konseyi kararı Amerika'nın bu koşullar oluşmadığı, gelecekte meydana geleceği tahminde bulunduğu bir saldırı için Irak'a saldırılmasının önünü kesinlikle açmamıştır. Aynı zamanda Birleşmiş Milletler Anlaşması'nın ikinci maddesinin dördüncü fıkrasında da, bir devletin diğerine karşı saldırı tehdidinde bulunması dahi kesinlikle yasaklanmıştır. Bu durumda Amerika'nın Irak işgali Birleşmiş Milletlerin ikinci maddesine karşı yapılan açıkça bir ihlaldir. Bu işgalde herhangi bir açıdan desteği bulunan tüm ülkelerin de Birleşmiş Milletler hukukunu ihlal ettiği söylenebilmektedir.⁵⁸

Amerika'nın tüm dünyada tepki toplayan, insan hakları adına yaptığını iddia ettiği Irak işgalinin sebebiyle ilgili dünya kamuoyunda petrol rezervlerine sahip olmak istemesinin yattığı gibi bir algı hüküm sürmektedir. Fakat savaş sonrası yerler bir edilmiş olan Irak'ın ekonomik yapısının baştan inşa edilmesi, yapılan finansal düzenlemeler, resme daha büyük açıdan bakıldığında ise bölge için aslında çok daha büyük bir projenin tasarlanmış olduğunu akıllara getirmektedir.

Amerika'nın 2003 yılında Irak'ı işgali, Irak-İran ilişkilerinin olumlu yönde seyretmesini doğurmuş, ikili ilişkiler tarihin en zirve noktasına ulaşmıştır. Ancak söz konusu durum iki devlet arasında farklı sorunların doğmasına da yol açmıştır. Bu sorunların başında ülkede yaşanan Şii-Sünni ayrışması gelmektedir. Nitekim bu durum Irak yönetiminde güç boşluğu da doğurmuş ve DEAŞ gibi bir terör örgütünün, bununla birlikte küçük yerel grupların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Söz konusu yerel grupları İran desteklemiş, dolayısıyla Maliki yönetiminin İran yaklaşması da Sünni gruplar nezdinde olumsuz karşılanmıştır. Günün sonunda Maliki iktidarını kaybetmiştir.

1.3. Irak Liderlerinin Dış Politika Yaklaşımlarının Analizi

Nuri el-Maliki ve Tarık el-Haşimi, Irak'ın İran'a yönelik geliştirdiği politikalarda önemli bir rol oynamıştır. Bu etkinin tartışılacağı bölümde, birinci bölümdeki olay ve olgulardan hareketle iki liderin arasındaki mücadelenin dış politika çıktıklarına nasıl bir etki doğurduğunun analiz yapılmıştır.

⁵⁸ Pehlivanoğlu, a.g.e., s.342.

Nuri el-Maliki, halktan gelen talepler ve iktidarını güçlendirme isteğiyle ABD ile ABD ile anlaşarak askerlerin Irak'tan çekilmesini sağlamıştır. Bu durum halk nezdinde olumlu bir etki doğursa da takip eden süreçte ülke içerisinde yaşanan bombalı eylemler ve Şii-Sünni gerilimi gibi problemlerden dolayı ülkenin iç istikrarını olumsuz etkilemiştir. Takip eden süreçte Maliki ikinci başkanlık döneminde parlamentodaki Şii gücünü kaybetmek istemediğinden dolayı İran'la olan ilişkilerini kuvvetlendirmek istemiştir. Fakat bu durum ülke içerisinde yaşayan Kürt kimliğine sahip halkın tepkisini çekmiştir. Söz konusu dönemde Irak'ın içişlerinde yaşanan suikastlardan dolayı Haşimi ve korumaları sorumlu tutulmuş ve idama mahkûm edilmiştir. Bu bağlamda Haşimi, Bağdat yönetiminin petrol ve doğal gaz paylaşımında sorun yaşadığı Kuzey Irak Kürt Bölgesine gitmesi, kendisine yöneltilen suçlamaların haklılığını da kuvvetlendirmiştir. Dolayısıyla takip eden süreçte de Haşimi, Katar ve Suudi Arabistan'a giderek ülkenin yaşadığı ekonomik problemlerin temelinde Maliki'nin ülkede mezhep çatışması çıkarıcı hizipçi bir politika yürütüyor olmasını göstermiş, bu durumun bir kanıtı olarak da ülkede tutuklu olanların yüzde doksanının Sünni olmasını belirtmiştir.

Bu çerçevede, söz konusu bölümde; ilk olarak Nuri el-Maliki dönemi Irak ve Irak-İran ilişkileri, ikinci olarak Tarık el-Haşimi sorunu, üçüncü olarak Nuri el-Maliki'nin Kerkük ziyareti, dördüncü olarak Maliki'nin iktidarı döneminde yaşadığı temel sorunlar ışığında İran'a yönelik yürüttüğü politikalar ve son olarak da bölümün genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

1.3.1. Nuri El Maliki dönemi Irak ve Maliki dönemi Irak-İran ilişkileri

Haziran 1950'de Irak'ta doğmuş olan Nuri El Maliki, 2005 yılı Aralık ayında Irak'ta yapılmış olan seçimlere müteakiben, 2006 yılında Irak'ta hükümeti kurmuş ve 2006 yılından 2014 yılına kadar iki dönem boyunca Irak'ta başbakanlık görevini yürütmüştür. Maliki'nin lisans eğitimini İslami Çalışmalar alanında Bağdat Usül Al-Din Üniversitesinde tamamladıktan sonra, Erbil'de Arap Edebiyatı'nda yüksek lisans eğitimi aldığı görülmektedir.⁵⁹ Kimi kaynaklara göre 1963, kimi kaynaklara göre 1968

⁵⁹ Nouri al-Maliki, "Ruafi Alharaka Alislamiya Wal İlaka Bildawla", Dar Rawafid Litibaa Wal Nashir, 13 Haziran 2018, s.11.

yılında Şii bir siyasi parti olduğu bilinen Dava Partisi'ne katıldığı bilinen Maliki, parti içerisinde meydana gelen hizipleşmelere rağmen asıl cenaha bağlı kalmıştır.⁶⁰

Arap ulusunun tek bir çatı altında toplanması gerektiğini düşünen sosyalist sol Baas Partisi'ne ve Saddam Hüseyin'e karşı bir duruşu olduğu bilinen Maliki, 1979 yılında Saddam Hüseyin rejimi tarafından idama mahkûm edilmiş ve bu durumun sonucu olarak Irak'ı terk edip önce Ürdün'e, oradan 1982 yılında İran'a, ardından da 1989 yılında Suriye'ye gitmiş, Dava Partisi'nin Suriye bölümünün başı olarak Şam'a yerleşmiştir. İran-Irak Savaşı döneminin büyük bir kısmını İran'da geçiren Maliki, İran'da Baas Partisi ve Saddam Hüseyin'den kaçıp ülkesini terk eden çok sayıda Şii'den biri olmuştur. O dönemde bu süreçleri deneyimleyen yüz binlerce Şii'nin olduğu bilinmektedir.⁶¹

1.3.1.1. Nuri El Maliki'nin Irak'a dönüşü ve başbakanlıkta birinci dönemi

2003 yılı Nisan ayına gelindiğinde; Baas rejimi Irak'ta Amerika Birleşik Devleti güçleri tarafından yenilgiye uğratılıp devrilmiş, sonrasında Maliki Irak'a geri dönmüştür. Bu dönemde devrilmiş olan Baas Partisi üyelerini tasfiye etmek amacıyla Irak'ta, bir komisyon oluşturulup Nuri El Maliki bu komisyonun başına başkan yardımcısı göreviyle getirilmiştir.⁶²

2005 yılı Ocak ayına gelindiğinde, Maliki Irak Geçici Ulusal Meclisi'ne seçilmiş, hem Dava Partisi'nin üyesi olarak hem de Ulusal Meclis'te yer alan Savunma ve Güvenlik Komitesi'nin başkanı olarak görev yapmaya başlamıştır. Aynı zamanda bu dönemde Maliki'nin, üst düzey Şii üye sıfatıyla kalıcı yeni Irak Anayasası taslağının hazırlığı sürecinde de aktif rol aldığı bilinmektedir.⁶³ Aynı yıl Aralık ayında yapılan genel seçimler sonrasında Maliki, Birleşik Arap İttifakı bloğunun üyesi olarak yeniden meclise seçilmiş, Şii ittifakı olan Birleşik Arap İttifakı, mecliste 275 sandalyeden 140 tanesini kazanarak koltuk çoğunluğunu elde etmiştir. Böylelikle yine

⁶⁰ Profile: Nouri Maliki, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-11733715> (Erişim) 13 Haziran 2018

⁶¹ Maliki, a.g.m.

⁶² Reidar Visser, "Maliki's meeting with Shahrudi in Iran", 2012, <http://gulfanalysis.wordpress.com/2012/04/24/malikis-meeting-with-shahrudi-in-iran/> (Erişim) 20 Haziran 2018.

⁶³ Ahmad Mahmood Ibrahim, Risale Majister, Jamia Al-azhar, "Alsiyasa Aliraniya Tigah Aliraq Fi Dil Alhital Almaraiqi 2003-2018", Dirasa fi AlmutagariayatAlijut Siyasiya, Gaza, 2018, s.22

Şii bir üye olduğu bilinen İbrahim el-Caferi başbakan olarak seçilmiştir. Caferi'nin, Saddam Hüseyin iktidarı devrildikten sonra Irak'a geri dönen önemli figürlerden olduğu bilinmektedir.⁶⁴ Caferi Dava Partisi'nde sözcü konumunda ve ülkedeki en önemli birkaç kişiden olduğu bilinirken hükümet kurma görevini üstlenmiştir. Fakat bu durum Irak'ta bir çeşit kaosun meydana gelmesine yol açmıştır. O dönemde hem Kürtler hem de Sunni Araplar, İbrahim el-Caferi'nin Irak toplumunu bölücü bir figür olduğunu iddia ederek adaylığına ciddi anlamda karşı çıkmış, Irak'ta krize neden olmuşlardır. Bu dönemde bu grupların iddialarından biri, İbrahim el Caferi'nin Şii militanları destekliyor olduğu yönünde olmuştur.⁶⁵

Bir süre sonra Şii grupların da desteğini kaybetmeye başlayan Caferi, ilk başta kendisine verilen bu görevin tam anlamıyla demokratik bir kararın sonucu olduğunu belirterek hükümeti kurma görevinden kesinlikle vazgeçmeyi planlamadığını ifade etmiştir.⁶⁶ Şii olduğu bilinen ve Irak'ta başkan yardımcısı görevinde olan Abdul Mehdi de, Caferi'nin hükümeti kurabilme adına yeterince güçlü olmadığını, bu nedenle kendisi için en doğru kararın geri adım atmak olduğunu bir konuşmasında açıkça ifade etmiştir. İbrahim el-Caferi dört ay boyunca hükümet kurmak amacıyla bu krizle mücadele etmiş fakat sonrasında, Birleşik Arap İttifakı tarafından 2006 yılında Maliki'nin aday gösterilmesiyle birlikte başbakanlığı Maliki'ye bırakmıştır.⁶⁷

Mayıs 2006 yılında, Irak'ın yeni hükümeti, Maliki'nin başbakanlık görevini üstlenmesiyle birlikte, içinde Sünni Arapların, laiklerin ve Kürtlerin bulunduğu 37 üyesi ile birlikte kurulmuştur. Maliki'nin kabinede meydana getirdiği çeşitliliğin amacının, o dönemde ulusal çeşitliliği sağlamak olduğu ifade edilmektedir. Nitekim meclis başkanlığına Sunni Arap olduğu bilinen Mahmud El Meşhedeni, onun yardımcılığına da Şii olduğu bilinen Halid El Hattiya ve Kürt olduğu bilinen Arif Tayfur getirilmiştir. Nuri El Maliki, mecliste yaptığı konuşmada, bu durumu desteklemek adına meclisi, her kesimden grupların içinde bulunduğu bir aileye benzetmiştir. Bu yönde attığı bir sonraki adımda da Maliki, bir süre dolduramadığı iki

⁶⁴ Maliki, a.g.e., s.18.

⁶⁵ El Caferiye, "Şii Darbesi", http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2006/04/060404_jaafari.shtml (Erişim) 10 Kasım 2018.

⁶⁶ Rdvan Kalaycı, "Irak 2012", "Ortadoğu Yıllığı", 2012, s. 43
http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/02_iraq_2012.pdf

⁶⁷ Kalaycı, a.g.m.

pozisyon için, Sünni olan General Abdulkadir Cesim'i Savunma Bakanı ve Şii olan Cevad El Bolani'yi İçişleri Bakanı olarak görevlendirmiştir.⁶⁸

Maliki'nin göreve gelir gelmez attığı ilk adım, yine aynı meclis konuşmasında, milislerin Irak silahlı kuvvetlerinin bir parçası olmasını istediğidir. Maliki başbakan olarak görevine başladıktan yaklaşık bir ay sonra, Haziran 2006'da, Irak Savaşı ile ilgili Amerika Birleşik Devletleri Kongresi'yle ortak bir toplantının yapılması isteğinde bulunmuştur. 2006 yılı Ekim ayında, Amerika Birleşik Devletleri Büyükelçisi Zalmay Khalilzad ile görüşen Maliki, ona 'kendisinin Amerika'nın Irak'taki adamı değil, bir dostu olduğunu' söylemiştir.⁶⁹

Başbakanlığı istikrarsızlık nedeniyle sarsılmalara uğramış olan Maliki, Ocak 2007 yılında, Wall Street Journal yayınına verdiği bir röportajda; "Keşke bu dönemi tamamlamadan önce görevimi sona erdirebilsem, bu pozisyonda çalışmak istemedim, bu pozisyonu yalnızca ulusal çıkarlara hizmet edebilmek için kabul ettim. Bir dahaki sefere bu görevi üstlenmeyeceğim." şeklinde ifadelerde bulunmuştur.⁷⁰ Bu dönemde Irak'ın durumuna bakıldığında; hem Şii ve Sünni gruplar arasında çıkan yüksek gerilimli çatışmalar nedeniyle ekonominin durma noktasında olduğu, hem de Amerika Birleşik Devletleri karşıtı çatışmalarla da birlikte ülkede ciddi seviyede güvenlik açığının hüküm sürmekte olduğu ifade edilebilmektedir. Şii nüfusun yoğunlukta yaşadığı bölgelerde Sünnilere yönelik birçok saldırının yapıldığı, Bağdat'ta tek başına yaklaşık 170 Sünni mescidin yıkılarak yerle bir edildiği ifade edilmiştir. Birleşik Devletlerin bu süreçte Irak içerisinde bulunan birliklerinin sayısını artırmasının duruma çözüm olacağı düşünülmüş olsa da, kısa bir süre sonra bu durumun daha da kötüye gitmesine sebep olduğu gözlemlenmiştir.⁷¹

Tüm bu olaylar meydana gelmekteyken, 2008 yılı Mart ayında, otuz yıldan beri Irak ve İran arasında meydana gelmemiş olan bir gelişme yaşanmış, İran

⁶⁸ Kalaycı, a.g.m.

⁶⁹ Bayram Sinkaya, "Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Soran İran – Irak İlişkileri", SETA Rapor, No:9, Mayıs 2013, http://acikerisim.ybu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/963/2013.%20Amerikan%20Askerlerinin%20%20C3%87ekilmesinden%20sonra%20iran_irkak%20ili%20C5%9Fkileri.pdf?sequence=1&isAllowed=y (Erişim) 15 Kasım 2018, s.7.

⁷⁰ Iraq's PM longs to leave Office, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6226953.stm (Erişim) 10 Aralık 2018.

⁷¹ Bayar Selinir ve Ariak Loran, "Harb Alkalij Almelef Alsiri", Altaba Alhadiya Ashar, Sharika Almatbuat Lil Nahir Wal Tawzi, 1993, s.82

Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad, Nuri El Maliki'yi Bağdat'ta ziyaret etmiştir. Bu; bir İran devlet başkanının, Irak'ı otuz yıldan sonra ilk ziyaretidir. İlk bakışta bu durumun, İran'ın Irak'ı desteklediğinin bir göstergesi olduğu düşünülebilecek olsa da İran'ın nihai amacının 1980-88 yılları arasında meydana gelen İran-Irak Savaşı sonrası yaşadığı kayıpların bedeli olarak Irak'ı etki altına alarak sonraki aşamada Irak'ın içişlerine müdahale edebilmeyi hedefleyip hedeflemediği bir soru işaretidir.⁷² İran'ın, Irak'ın içişlerinde etkili olma isteğiyle ilgili başka bir teori de, İran'ın uzun vadede Ortadoğu'daki hegemonik hedeflerine engel olacağı düşünülen birçok kaynağı elinde bulunduruyor olması yönündeydi. Bu durumda İran'ın, Irak'ın gücünü ve hareket kapasitesini sınırlayabilmek adına, ülkenin içişlerinde etki sahibi olmak isteyebileceği, ortaya atılan varsayımlardan biriydi.⁷³

İran'ın Saddam Hüseyin'den sonra Irak üzerindeki politik hareketlerine bakıldığında; özellikle Şii gruplar içerisindeki işbirliğinde ön ayak olmak adına eylemlerde bulunduğu söylenebilmektedir. Hem bu grupların seçimlerde ortak hareket edip aynı koalisyon çatısı altında seçime gitmelerini istediği, hem de bu durumu sağlayamadığı takdirde kendi politikasına uygun hareket edebileceğine inandığı grupların seçimlerde galip gelmesini sağlamak istediği bilinmektedir.⁷⁴

Maliki'nin 2008 yılında yapmış olduğu operasyonlardan biri olan Muktada el-Sadr operasyonuna bakıldığında; Basra bölgesinde meydana gelen çatışmanın ateşkes ile sona ermiş olduğu, bu durumun Maliki tarafından olumlu bir ilerleme olarak değerlendirilmesine rağmen sonrasında pek çok kişi tarafından, hükümete zarar vermiş olduğu iddia edilmiştir.⁷⁵

2009 yılında; 14 vilayetten 9'unu kazanan Maliki'nin Kanun Devleti Komisyonu, 2010 yılı parlamento seçimlerine gelindiğinde, içinde hem Dava Partisi eski gruplarının bir kısmından oluşan ve etnik ve dini çeşitli gruplardan da üyelerin

⁷² Ali Abed Mahmood, "Alilakat Aliraqiya al-Iraniya Fi Daw Harb Akalij Wal İhtilal Alamriki", DarAmina, 2015.

⁷³ Safeere Sabegh dar Iraq; Az Sherayete Ateshbes Kharej Shodeem, <http://www.khabaronline.ir/detail/175952/>.

⁷⁴ Selinir ve Noran, a.g.e., s.84

⁷⁵ Babak Rahimi, "Iran's about face on the Status of Forces Agreement", NIAC Memo, 26 Kasım 2008, <http://www.payvand.com/news/08/nov/1257.html>

bulunduğu seküler komisyonun eski başbakanı İyad Allavi tarafından 2 koltuk farkla, 91'e 89 sandalyeyle yenilgiye uğratılmıştır.⁷⁶

Bu durumda Maliki, Bağdat'ta meydana gelen seçimlerde birtakım hilelerin meydana geldiğini iddia etmiş, fakat bu durum Allavi'nin galip geldiği gerçeğini değiştirmemiştir. Fakat ne Allavi ne de Maliki Bakanlar Kurulu'nda tek başına koltuk çoğunluğunu sağlayamamış, bu nedenle taraflar arasında koalisyon kurmak adına görüşmeler yapılmaya başlanmıştır.⁷⁷

1.3.1.2. Nuri El Maliki'nin başbakanlıkta ikinci dönemi

25 Kasım 2010'da, Irak Cumhurbaşkanı Celal Talabani, Nuri El Maliki'nin yeniden başbakan olarak görev yaptığı bir güç paylaşımını öngören yapıyı ilan etmiştir. Böylece Nuri El Maliki, Irak başbakanı olarak ikinci dönem görevine başlamıştır. Maliki, 2011 yılında, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Barack Obama ile Beyaz Saray'da buluşmuş ve Irak Savaşı'nın bitimiyle birlikte Amerika-Irak ilişkilerinde olumlu değişikliğe gidilmesi yönünde görüşmeler yapmıştır.⁷⁸

2011 ve 2012 yıllarında Maliki, ülke yönetiminde yasadışı şekilde gücü elinde bulundurmak adına şiddet eylemlerinde bulunduğu, siyasi ve mezhepsel ayrılıkları kullanarak kendisine karşı olanları bastırmak adına aksiyon aldığı gerekçeleriyle toplumun çeşitli kesimleri tarafından ağır eleştirilere maruz kalmıştır.⁷⁹ Baas etkisinden temizlenmek istendiği söylenen altı Sünni vilayette Irak ordusu tarafından yumuşak eylemlere dahi yapılan sert müdahaleler, Arap isyanlarının ciddi bir hacim sahibi olmasına neden olmuş, durum Maliki yönetimi açısından kontrolü zor bir hal almıştır. Bağdat'ın hem politik hem de finansal anlamda süregelen bir mücadele halinde olması, ülke dışındaki bağlantılarıyla olan ilişkilerinin şekillenmesinde önemli rol oynamıştır. Ülke içinde meydana gelen çatışmalarla birlikte askeri anlamda Amerika Birleşik Devletleri'ne bağımlı hale gelen yönetim, ticari anlamda ve iç politika mevzularında İran'dan destek beklemek durumunda kalmıştır. Tam da bu

⁷⁶ Rod Nordland, "Iran wants Sunnis in Iraqi Politics," The New York Times, 10 Nisan 2010.

⁷⁷ Kagan Majidyar, "Iranian Influence in the Levant", Egypt, Iraq, and Afghanistan, s.70-71.

⁷⁸ International Crisis Group, "Iran in Iraq: How Much Influence?", Middle East Report No. 38, 21 Mart 2005, s.19-20.

⁷⁹ Ali Abed Mahmood, "Alilakat Alirraqiya al-Iraniya Fi Daw Harb Akalij Wal İhtilal Alamriki", DarAmina, 2015.

dönemde, Amerikan askerlerinin çekilmesini müteakiben İran Genelkurmay Başkanı Hasan Firuzabadi, Irak Savunma Bakanı ve Genel Kurmay Başkanı ile temaslarda bulunmuş, Irak'ta şiddetin durması ve güvenlik dengesinin sağlanması için iş birliği içinde çalışmaya hazır olduğunu ifade etmiştir.⁸⁰

Sonrasında iki ülke arasında İran Cumhurbaşkanı Ahmedinejad'ın 2013'te son ziyareti olarak Bağdat'a yapacağı ziyaret de olmak üzere karşılıklı birçok ziyaret gerçekleştirilmiş ve Bağdat yönetiminin ülke içinde ve dışında Tahran yönetimine paralel adımlar atmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda iki ülke arasında 2012 yılında imzalanmış olan savunma mutabakatı da, bu aktörlerin askeri iş birliğinin faydalı olduğunu, stratejik uyumun ve ortaklığın da önemli olduğunu düşündüklerini göstermektedir. Bu durumun kanıtı olarak ise Irak Savunma Bakanı Duleymi'nin bölgedeki istikrarın sağlanması için iş birliğinin dış güçlerden ziyade, bölge ülkeleri arasında yapılmasının daha faydalı olacağını ifade etmiş olması gösterilebilmektedir.⁸¹

Amerika'nın askeri gücünden elde ettiği desteği, kendi lehine kullanıp bölgede hâkimiyet kapasitesini geliştirmeyi planlayan Maliki, Amerikan askerlerinin bölgeden çekilmesi sonrasında artan çatışmalar, eylemler, can ve mal kayıpları ile birlikte, beklediği sonucu elde edememiştir. Hâlbuki 2011 yılında çatışma ve eylem sayısında ciddi miktarda azalma olmasıyla birlikte halk arasında, askerlerinin çekilmesinin şiddet ortamının tamamına yakın şekilde ortadan kalkacağına dair umutların yükselmesine sebep olmuştur.⁸² 2012 yılının ilk aylarında hayatını kaybeden Iraklı sayısının, bir önceki yılın iki katı miktarında olması, aslında askerlerin çekilmesinin, güven ve stabilite ortamından çok, güvenlik boşluğuna sebep olabileceğini göstermemiştir. 2011 yılı sonlarına gelindiğinde; Irak'ta can kaybının en az sayıya ulaştığı iddia edilse de, 2011 yılı Aralık ayında, 2003 yılından beri en çok kayıp yaşanan saldırının meydana geldiği görülmüştür.⁸³

2012 yılı başında bölgedeki kayıp ve eylemler incelendiğinde; bir önceki yıla oranla yaklaşık yüzde yetmiş bir yükselme olduğu gözlemlenmiştir. 2012 yılı Ocak

⁸⁰ Assad Abboud, "US and Iran favour Maliki as Iraq PM six after pols," *AFP*, 7 Eylül 2010, http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5gJeg99XqjhrF-YvVu5xyGWU85_Yw

⁸¹ Abboud, a.g.m.

⁸² Majidyar, a.g.e., s.73.

⁸³ Safere Sabeghe, "Iran: Amneyate Mentegha dar dastane Iran ve Iraq ast," *Asre Iran*, 5 Ordisebest 1391, <http://www.asriran.com/fa/print/211270>

ayında, Bağdat ve Nasıriye’de eş zamanlı olarak başlayıp 73 kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanan bombalı eylemleri, yine aynı ay içerisinde 63 can kaybıyla Al-Zubair, 64 can kaybıyla Basra, 31 can kaybıyla Zaafaraniyah ve 32 can kaybıyla tekrar Bağdat’ta meydana gelen bombalı saldırılar takip etmiştir.⁸⁴ 1 Ocak 2013’te yayınlanan Reuters raporuna göre, 2012 yılında sadece bombalı eylemlerden Irak’ta 974 kişi yaşamını yitirmiştir. Başka bir kaynak ise sadece 2012 yılının ilk yarısında can kaybı sayısının 2000’den fazla olduğunu iddia etmektedir. Tüm bu bilgiler ışığında; hem verilerdeki tutarsızlık, hem de ülkede yaşanan şiddet olaylarının Amerikan askerleri çekildikten sonra ciddi manada artmış olması, Maliki yönetiminin gücünün sorgulanmasına, ülkedeki güvenlik zafiyetinin derinden hissedilmesine sebebiyet vermiştir.⁸⁵

Maliki’nin bu durumda göz önünde bulundurması gereken hususlardan birinin ikinci başbakanlık döneminde parlamentodaki Şii gücünü kaybetmemesi olduğu düşünülürse İran’la bu bağlamda stratejik ortaklık geliştirmesi anlaşılabilir. Bu durumun İran açısından nasıl değerlendirildiğine gelince; ülke içerisinde Kürt grupların tepkisini çektiğini, önceden ortak hareket etmiş olduğu bu grubun Tahran yönetiminden uzaklaştığının görüldüğünü söylemek mümkündür. Irak içindeki Kürt gruplar da İran’a karşı aynı tavrı takınmış, İran’ın dış politikasını Irak üzerinden Maliki’yi merkezde konumlandırarak oluşturmaya reaksiyon göstermişlerdir.⁸⁶

Bu yıllarda Bağdat’ın finansal durumu göz önüne alındığında; bölgenin ekonomik açıdan beklediği yabancı yatırımcı miktarına ulaşamadığı, bu sebeple iyileşme gösteremediği görülmektedir. Bu durumun sebepleri arasında hem ülkedeki güvenlik açığı, hem de sistematik açıdan oturtulamamış olan bürokratik düzen gösterilebilmektedir. Önceki dönemlerde bütçe ve ihracat gelirlerinin ciddi miktarını petrol rezervlerinden sağlamış olan Bağdat yönetimi, hedef olarak petrol üretimini birkaç yıl içinde üç katına çıkarabilmeyi hedeflemiştir. Fakat yine ortaya çıkan güvenlik zafiyeti, önemli petrol rezervlerinin ve boru hatlarının bombalanmaya maruz kalmış olması, bu durumun hiç de yönetimin umduğu gibi gitmeyeceğine işaret

⁸⁴ Abulminim Ramadan, “Awham Heikel Wa Hakaik Harb Alkalij”, Alhaiya Almasriya Alama Lilkutub, 1993, s.38.

⁸⁵ Sabeghe, a.g.m.

⁸⁶ Assad Abboud, “US and Iran favour Maliki as Iraq PM six after polss”, AFP, 7 Eylül 2010, http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5gJeg99XqjhrF-YvVu5xyGWU85_Yw

etmektedir. Buna ek olarak, petrol harici bir alanda yatırım yapma imkânı olmayan Bağdat yönetimi, işsizlik oranlarının da tırmanmasına sebep olmuş, ekonomik durgunluğa bir katman daha eklenmiştir.⁸⁷

1.3.2. Tarık El Haşimi sorunu

Irak yönetiminin yine bu dönemde hem başbakan yardımcısı, hem de Irak'ın en kıdemli Sünni lideri sayılan Tarık el Haşimi ve korumaları ile ilgili, terör eylemleri düzenleyip hükümet çalışanlarına karşı suikast ve kaçırma girişiminde bulduklarına dair, 9 Eylül Pazar günü idam kararı çıkarttırmış olması, Haşimi'yi ayrıca mezhep cinayetlerini azmettirmek ile suçlaması ve Haşimi'nin bunun üzerine Bağdat'ı terk edip, Kuzey Irak'a sığınmış olması, bu suçlamaları destekleyen diğer etmenlerden biri olmuştur. Çünkü hali hazırda Bağdat yönetimi ve Kuzey Irak Bölgesel Kürt yönetimi arasında vuku bulan ekonomik ve gaz ve petrol rezervleri ile ilgili yasalar hakkındaki fikir ayrılıkları, Kerkük, Diyale ve Musul bölgeleriyle alakalı çekişmeler, ortamı her iki taraf için de her an mezhep çatışması ortaya çıkabilecek kadar hassas bir duruma getirmiştir.⁸⁸

Aynı zamanda Şii lider Mukteda es Sadr'ın da o dönemde Nisan ayı sonlarında Erbil'e gitmiş olması ve Barzani ile paralel hareket edeceği yönünde görüşmeler yapması, akıllara Şii İttifakı içinde de çatırdamalar olup olmadığı sorusunu getirmiştir. Çünkü bilindiği gibi İran, Şii grupları arasında en fazla Maliki'nin tarafında olmuştur ve Sadr'ın Kürt Yönetimi ile yapmaya yelteneceği herhangi bir iş birliği, Şii gruplar arasındaki bölünme ya da rekabete de işaret edebilmektedir. Haşimi'nin hakkında idam kararının çıkartıldığı 9 Eylül günü ayrıca otuz civarında saldırının meydana geldiği ve onlarca sivilin de hayatını kaybettiği bilinenler arasındadır.⁸⁹

Nitekim Kasım ayına gelindiğinde, tansiyon had safhaya ulaşmış ve gerilim karşılıklı çatışmaya dönüşmüştür. Peşmerge ve hükümet güçleri arasında çıkan çatışma sonucunda 13 kişi hayatını kaybetmiş, hem merkezi hükümet birimleri, hem de Kürt yönetimi çeşitli bölgelerde askeri anlamda konuşlanıp teçhizat ve mühimmat

⁸⁷ Stifin Dajit ve Jari Ji Bajiliyano, "Harb Alkalij Althaniya – Altakalif Wal Musahamat Almaliya Lilhulafaa", Merkez Alemarat Lildirasat Wal Buhuth Alistiratijjiya, 1994, s.24.

⁸⁸ The Al-Hashimi Crisis: "Position Wars between the Iraqi Forces, Al Jazeera Center for Studies", 16 Ocak 2012.

⁸⁹ "Sadr and secular bloc push for Iraq PM to quit", AFP, 4 Haziran 2012.

depolaması yapmaya başlayarak durumun sonraki aşamalarda geleceği noktayı göstermişlerdir. Ülke içinde mezhep çatışmalarının sayısı bu dönemde gitgide artmış, art arda beklenmeyen bombalamalar meydana gelmiş, ülkenin Sünni bölgelerinde Maliki'ye karşı yapılan protestolar ciddi bir sayıya ulaşmıştır.⁹⁰

O esnada Katar ve ardından Suudi Arabistan'a giden Haşimi, Maliki ile ilgili verdiği röportajda; Maliki'nin ülkedeki güvensiz ortamı oluşturmada ana etmen olduğunu, mezhepler arasındaki çatışmaya zemin hazırlayıp halka, mensup oldukları mezhebe göre muamele yaptığını ifade etmiş, buna örnek olarak da, ülkede tutuklu bulunanların yüzde doksana yakın bir kısmının Sünni olduğunu göstermiştir.⁹¹

1.3.3. Nuri El Maliki'nin kerkük ziyareti

2011 ve 2012 yıllarında Irak'ta meydana gelen kaotik durumun önemli sebeplerinden bir diğeri olarak da, başbakan Maliki'nin 8 Mayıs 2012'de Kerkük'e yapmış olduğu ziyaret gösterilmektedir. Maliki'nin ziyareti ve burada düzenlediği Bakanlar Kurulu toplantısı, dönemin Kürt bakanları tarafından protesto edilmiştir ve hali hazırda Kürt yönetimi ile Tarık el Haşimi meselesinden dolayı devam etmekte olan gerginliğin içerisinde, Maliki'nin tüm Irak toplulukları için hassas olduğu bilinen Kerkük'te toplantı düzenleyip oranın bir Irak şehri olduğunu ima etmiş olması, tansiyonu bir kat daha yükseltmiştir. Maliki'nin toplantıyı burada düzenleyerek başka bir mesaj vermeyi amaçladığı da iddialar arasındadır. Bu iddiaya göre; Tarık el Haşimi krizi döneminde Haşimi, Kerkük Irak'ın değil de, Kuzey Irak Kürt Bölgesel Yönetimi'nin bir parçasıymış imasında bulunarak Bağdat yerine Kerkük'te yargılanmayı arzuladığını ifade etmiştir. Bunun üzerine Maliki'nin toplantıyı burada düzenleyerek Kerkük'ün Kürt Yönetimi'nin değil, Irak'ın bir parçası olduğu mesajını vermek, Haşimi'nin imasını yıkmak amacıyla olmuş olabileceği de iddialar arasındadır.⁹²

⁹⁰ Nasser Saghafi Ameri, "The Middle East after U.S. Troops' Withdrawal from Iraq, Iran Review", 28 Aralık 2011.

⁹¹ "Beni İdama Mahkum Etiler Ama Irakta En Popüler Siyasetçi Oldum", <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/beni-idama-mahk-m-ettiler-ama-irak-ta-en-populer-siyasetci-oldum-21476200> (Erişim) 20 Temmuz 2018.

⁹² "Kerkük Bağdat Hattı Geriliyor", <http://www.aljazeera.com.tr/haber/kerkuk-bagdat-hatti-geriliyor>

Yine Maliki'nin bu hamlesiyle ilgili başka bir iddia da, Bağdat yönetimi ile Erbil yönetimi arasında süregelmekte olan güvenlik güçleriyle alakalıdır. Kerkük ve Diyale bölgelerinin korunmasıyla alakalı iki taraftan da iddiaların geldiği, Maliki'nin bu bölgeyi Irak ordusunun korumasını istediği, bu sebeple de bölgede zaman zaman Irak ordusu ile Peşmergenin karşı karşıya gelerek çatışma içerisine girdiği bilinmektedir.⁹³ Maliki'nin bu ziyareti yaparak, yanında kendisini korumak için çok sayıda Irak ordusu askerini getirerek, şehrin çevresini sararak konuşlanmalarını sağlamak, böylece hem bölgedeki Irak askeri gücünü birdenbire hatırı sayılır anlamda artırmak, hem de Kürt yönetimine o bölgeyi korumanın Irak ordusunun görevi olduğu mesajını vermek niyetinde olduğu iddialar arasında yerini almıştır.⁹⁴

Tüm bunların ışığında Maliki'nin Ortadoğu'da bulunan devletlere, Irak'ın sonraki dönemde birlik ve beraberlik içinde, devletçi bir yapıya yönelme eğilimi içinde olduğu mesajını da vermektedir. Çünkü Maliki o toplantıda, el Irakiye listesindeki eski bakanların katılması emrini de vermiş, böylece cephe içerisinde bulunun Sünni Arap olan Türkmen bakanların da varlığını elinde tutmayı hedeflemiştir. Bu durum akıllarda Maliki'nin, hem Türkmenleri elinde tutmak için bu hamleyi yaptığını, hem de Arap dünyasına bundan sonraki dönemde de başbakan seçilirse devletleştirme politikası güdeceği mesajını vermeye çalışıp çalışmadığı sorusunu getirmiştir.

1.3.4. Nuri El Maliki'nin siyasi iktidarında yaşadığı problemler

2012 yılı Nisan ayına bakıldığında; Celal Talabani tarafından düzenlenmiş olan bir toplantıda, Parlamento sözcüsü Usame el-Nucaifi, Mukteda el-Sadr, İyal Allavi ve Mesut Barzani'nin bir araya gelmiş ve Erbil'de yaptıkları “beşli toplantıda”; Maliki'nin Irak'ın içinde bulunduğu politik krizin sorumlusu olduğunu ve bu ortamı çözmek adına 15 gün içinde duruşunu değiştirmese görevini bırakması amacıyla parlamento önüne çıkmasının teklif edileceğini duyurup kendisine güvenoyu vermeyerek hükümeti düşürmekle tehdit etmişlerdir.⁹⁵ O dönemde akıllara geldiği iddia edilen soru işaretlerinden biri, Maliki'den güvenoyunun çekilmesi olasılığında Irak'ta oluşan yönetim boşluğunun nasıl doldurulacağıdır. Zira 2010 seçimlerinden

⁹³ Dajid ve Bajilyano, a.g.e., s.28.

⁹⁴ Arı, a.g.e., s.582.

⁹⁵ Rıdvan Kalaycı, “Irak 2012, Ortadoğu Yıllığı”, 2012

http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/02_iraq_2012.pdf (Erişim) 20 Temmuz 2018.

sonra hükümetin kurulması dokuz ay sürmüş, hükümet kurma süreci krize dönüşmüştür.⁹⁶

Aynı krizin tekrar yaşanmasının, Irak'ta hali hazırda bulunan kaosu daha da tetikleyebileceğinin ihtimaller arasında olacağı iddia edilmiştir. Yine aynı şekilde, Maliki'den sonra oluşan boşluğu doldurmak adına Türkiye, Suudi Arabistan, Katar ve İran gibi ülkeler arasında boşluğu doldurmak adına güç mücadelesinin başlayıp başlamayacağı da akıllara gelen soru işaretleri arasında belirtilmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz beşli toplantının diğer bir amacının da Maliki'nin üçüncü dönemde de başbakan olarak seçilmesinin engellenmesi adına gerekli önlemlerin alınması olduğu öne sürülmüştür. Birkaç ay sonra, Haziran ayı başlarında, Maliki'den güvenoyunun çekilmesi amacıyla gereken parlamento çoğunluğunun sağlandığı muhalefet yapısı tarafından iddia edilmiş ve toplamış oldukları imzalar, Celal Talabani'ye iletilmiştir.⁹⁷

Tüm bunları müteakiben, 2003 yılında bir takım Sünni grupların birleşmesiyle Irak el-Kaidesi ya da IŞİD adıyla bilinen yapı meydana gelmiş, yüksek bölümü Sünnilerden oluşan Batı Irak'taki bazı bölgeleri ele geçirmeye başlamıştır. Kuzey Irak bölgesindeki büyük şehirleri kontrol altına alan IŞİD güçleri, Irak'ta bir iç savaşın meydana gelebileceği endişesine sebep olmuş, Maliki ise bu isyanı bastıracağına, asla geri adım atmayacağına dair Al-Arabiya televizyonunda yemin etmiştir. Fakat bu durum, Sünni grupların marjinalleşmesinin sorumlusu olarak görülen Maliki'ye büyük ölçüde zarar vermiş, siyasi anlamda onu hasar görmekten koruyamamıştır.⁹⁸

Bu yıllarda Irak'ın, İran'la olan ilişkileri değerlendirildiğinde; güvenlik sebebiyle, iki ülkenin IŞİD'e karşı birleşerek, ortak çıkarlar doğrultusunda, dayanışma ile hareket ettiklerini söylemek mümkündür. 30 Nisan 2014'te yapılan parlamento seçimlerinde Maliki'nin partisi 165 sandalyenin 92'sini elde ederek seçimin galibi olmuş, Maliki'ye başbakanlıkta üçüncü dönem fırsatını vermiştir.⁹⁹

Fakat Maliki, kendisinin başbakanlıktan çekilmesi, ülke içindeki huzurun sağlanması amacıyla, daha az bölücü bir şahsiyete koltuğunu teslim etmesi yönünde

⁹⁶ "Talabani rebuffs move to unseat PM," Hurriyet Daily News, 1 Haziran 2012.

⁹⁷ Giray Saynur Bozkurt, "11 Eylül Sonrası Amerikan-İran İlişkileri", Jeopolitik, Mart 2006, Sayı:26, s.38

⁹⁸ Sinkaya, a.g.m., s.20.

⁹⁹ Arı, a.g.e., s.589.

hem partisi içerisinde, hem de İran ve Amerika Birleşik Devletleri tarafından baskıya maruz kalmıştır. Takvimler 11 Ağustos 2014'ü gösterdiğinde; aynı gün içinde, üçüncü dönem başbakanlık görevini sürdürme niyetinde olduğunu ifade etmesine rağmen dönemin cumhurbaşkanı Fuad Masum, Kanun Devleti Koalisyon üyesi ve Maliki'nin önceki dönemde yardımcısı olan Haydar İbadi'yi başbakan adayı olarak göstermiş, bu durum Maliki'nin, hem ülke içindeki, hem de dışarıdaki önemli Şii figürlerin desteğine artık sahip olmadığını anlamasını sağlamış ve Maliki üçüncü dönem adaylığından çekilerek, başbakanlık koltuğunu Haydar İbadi'ye bırakmıştır.¹⁰⁰ Eylül 2014 yılında Maliki'ye, yeni kurulan hükümetin 3 başkan yardımcısından biri olma görevi teklif edilmiştir.¹⁰¹

1.4. Bölümün Genel Değerlendirmesi

Bütünüyle bölümü ele alacak olursak; Haşimi ve Maliki arasında iç siyasette yaşanan gerilim, Irak'ın İran'a yönelik yürüttüğü dış politika stratejilerini derinden etkilediğini söyleyebiliriz. Nitekim bu bağlamda yaşanan Şii-Sünni gerilimi; bombalı eylemler ve bu süreçte Haşimi ile yaşadığı iktidar mücadelesi de eklenince iç politikada Maliki'nin seçimlerde oy kaygısı çekmesinden dolayı Şii'lere yakınlaşmak için İran ile yakın ilişki kurma zorunluluğu hissetmiştir. Bu bağlamda; Haşimi'nin, Maliki tarafından vatan haini ilan edilmesi ve Suudi Arabistan, Katar ve Türkiye'ye giderek basına verdiği demeçlerde Maliki yönetimini kötülemesi, Irak'ın İran'a yönelik yürüttüğü dış politika kararlarını da derinden etkilenmesine neden olmuştur.

¹⁰⁰ “Haydar İbadi Kimdir? Irakta Haydar İbadi Dönemi”, <http://www.aljazeera.com.tr/makale/haydar-el-ibadi-kimdir-irakta-ibadi-donemi>, (Erişim) 15 Haziran 2018.

¹⁰¹ “Dina-Ariane Tabatabai Esfandiary”, Iran's ISIS Policy, International Affairs, Cilt: 91, Sayı: 1, Ocak 2015, s. 10.

II. BÖLÜM

IRAK VE İRAN İLİŞKİLERİNDE 1980 YILINDAN GÜNÜMÜZE YAŞANAN TEMEL SORUNLAR VE ANALİZİ

2.1. Giriş

Irak ve İran arasındaki ilişkiler daha eskilere dayansa da günümüzde iki ülke arasında yaşanan ilişkiler ve bundan kaynaklı gelişmeler daha çok 1980-1988 yılları arasındaki İran-Irak Savaşı ve 2003’de Saddam Rejiminin çöküşü sonrasında yaşanmıştır. 1000 km’den fazla kara sınırına sahip olan bu iki ülke tıpkı sınırı gibi pek çok ortak değer, çıkarı paylaştığı gibi kültürel olarak da ortak paydaya sahiptir. Saddam Rejiminin devrilmesiyle güç boşluğu oluşan Irak’a eski düşmanı olan İran tarafından ticari, siyasi ve hatta askeri yardımlarda bulunulmuş ve Irak’ın gıda, sağlık, altyapı ve enerji ihtiyaçları karşılanmış olsa da bu iki ülke arasındaki savaşın bitmiş olduğunu söylemek hala zordur. Ancak, bu durumdan Irak’tan daha çok İran’ın yararlandığını ve bundan dolayı bir çıkar sağladığını söylemek çok da zor değildir.

İran açısından değerlendirildiğinde politikaları ulusal ve bölgesel çıkarları korumanın yanı sıra ideolojik bakımdan da büyük bir önem arz etmektedir. 2003’teki Irak kriziyle beraber İran, Bağdat’a yönelik politikasını iki ana temele dayandırmıştı. İlk olarak, ülkesine büyük zorluklar yaşatan Saddam rejimi cezalandırılıp devrilecekti. İkinci olarak da ABD’nin Irak’ı işgaline karşı çıkılacak ve Tahran’ın bölgedeki çıkarları korunacaktı. Böylece, Irak’ın Amerikan yanlısı bir devlet olması engellenecekti. Her ne kadar Irak konusunda İran’da farklı görüşler olsa da, Irak sahip olduğu güç kaynakları ve siyasi nedenlerden dolayı Tahran’ın ulusal güvenlik çıkarlarının belirlenmesinde önemli bir rol teşkil edecekti. Aynı şekilde, Arap bir ülke olmasına rağmen mevcut sorunları açısından İran’ın ulusal çıkarlarını etkileyecekti.

Irak açısından bakıldığında en önemli etmen Saddam Hüseyin’in devrilmesiyle ülkedeki güç boşluğunun giderilip içinde bulunduğu siyasi kırılganlıktan çıkarmaktı. Bu yüzden, Irak’ta istikrarın temini ve kalkınmanın sağlanmasına yardımcı olacak tüm müttefik devletlerin yardımını kabul etmeliydi. Bu çerçevede, yeni Irak devletinin oluşmasında savaştan kalan sorunların tazeliğine

rağmen İran'dan yardım almayı kabul edip ülkesi üzerindeki nüfuzuna da izin vermekten başka çaresi de yoktu. Savaş sonrası durum göze alındığında Irak'ın bölgesel olarak İran yönetimine meydan okumak için oldukça güçsüzdü ve bundan dolayı da istikrarın sağlanması için gelecek yardımları kabul etmek ülkelerinin çıkarına olacaktı.

2003'teki savaşın yıkıcı etkileriyle gelen siyasi ve güvenlik gelişmelerinin ardından Irak-İran ilişkileri dostane bir şekilde gelişip ideolojik ve kültürel bir temele dayansa da geçmişten gelen bazı stratejik meseleler iki ülke arasındaki gidişatı etkileyip tansiyonun da zaman zaman yükselmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Tahran-Bağdat arasındaki ilişkileri günümüzde olumsuz manada etkileyen bu stratejik meseleleri beş temel sorun çerçevesinde incelemek mümkündür. Bu bağlamda; sorunlar, ilk olarak Irak'ın etnik yapısı ve İran müdahalesi, ikincisi süregelen bölgesel rekabet, üçüncüsü Cezayir Antlaşması ve Baas Anlayışı, dördüncüsü İran'ın savaş tazminatı isteği ve son olarak da Hac turizmi ve ticari ilişkiler kaynaklı sorunlar şeklinde sıralanabilir.

2.2. Ekonomik İlişkiler

Irak ve İran devletleri arasında gerçekleşen ekonomik ilişkiler tarihsel açıdan köklü bir zemine oturmaktadır. Her iki ülke arasında geçmişten günümüze süregelen ticari faaliyetler dönemselsel olarak farklılık göstermiştir. Örneğin, küresel ve bölgesel sorunlarda ülkelerin siyasi açıdan takındığı tavır ve tutumlar iki ülke arasındaki ticari faaliyetlerin yükselip düşmesine sebebiyet vermiştir. Bu bağlamda iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ve savaşın etkisini yitirmesiyle birlikte 2005 yılı sonrasındaki sürece odaklanarak iki ülke arasındaki ithalat ve ihracat oranlarını, bu oranların Irak'ın diğer aktörlerle gerçekleştirdiği ticaretteki payını ortaya koyarak tablolar çerçevesinde analiz edilecektir.

Tablo 1: İran'dan İthal Edilen Irak Malları (Petrol ve Petrol ürünleri Hariç) ve Yüzdesinin Önemi (2005-2012) (Milyon/Dinar)

Yıllar	Irak'ın İran'dan İthalatı	Petrol Hariç ve Dış Dünyadan İthal Edilen Iraklı Malların Brütü	İran'dan ithal edilen Iraklı ithal Yüzdesinin Önemi (%)
2005	1.774.422	125.257.098	1.4
2006	5.081.915	143.435.197	3.6
2007	28.498	57.369.339	0.04

2008	32.621	25.891.939	0.1
2009	318.679	183.770.419	0.1
2010	6.123.502	304.336.275	2.0
2011	11.504.035	540.396.342	2.1
2012	6.000.862	223.639.483	2.6
2013	8.615.089	332.894.831	2.5

Kaynak: İran Merkez Bankasının Ekonomik Rapor (2005-2013), Altakrır aliktisadi lilbank almarkezi alirani lisnvat (2005-2013)

2005-2013 yılları arasında Irak'ın İran'dan ithal ettiği mal ve hizmetlerin oranını gösteren Tablo 1'e baktığımızda görüyoruz ki söz konusu yıllar arasında ciddi bir dalgalanma gerçekleşmiştir. Bu dikkat çekici dalgalanma kendisini ilk yıllarda göstermektedir. Örneğin; 2005 yılında yaklaşık 2 milyon dolar olan ithalat oranı bir sonraki yılda yaklaşık 5 milyon dolara yükselmiştir; ancak 2007 yılı ve onu takip eden iki yılda dikkat çekici bir düşüşle 1 milyon doların altında bir seyir izlemiştir. 2010 yılı ve takip eden yıllarda ise 2005 yılına göre oldukça yüksek düzeyli ticari ilişkilerin gerçekleştiğini söylememiz yanlış olmayacaktır. 2005 ve 2013 yılları arasında Irak'ın İran'dan ithalatını en üst seviyeye taşıdığı yıl yaklaşık 11 milyon dolar ile 2011 olmuştur. Tabloya genel olarak bakıldığında, 2005 yılından 2013 yılına kadar ithalat oranının 8 kat arttığı açıkça görülmektedir. Bu bağlamda, iki ülke arasında gerçekleşen değerlerin yüzde yansımaları da bu durumun daha net anlaşılmasına imkân sağlamaktadır.

Tablo 2: Irak'tan İthal Edilen İran Malları ve (Petrol ve Petrol Ürünleri Hariç) Yüzdesinin Önemi (2005-2012) (Milyon/ABD Doları)

Yıllar	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
İran Mallarının Irak'tan İthalleri	5.6	3.5	9.0	6.7	5.8	•	12.1	7.4
İran Mallarının Dünyadan İthalleri	39.289	43.832	51.992	62.360	62.649	68.670	72.079	64.419
Yüzde Önemi %	0.01	0.07	0.1	0.1	0.08	0.06	0.1	0.1

Kaynak: İran Merkez Bankasının Ekonomik Rapor (2005-2013), Altakrır aliktisadi lilbank almarkezi alirani lisnvat (2005-2012)

Tablo 2'de 2005-2012 yılları arasında Irak'tan ve dünyanın çeşitli ülkelerinden ithal edilen mal ve hizmetlerin oranları gösterilmektedir. Bu bağlamda Tablo 2

incelendiğinde görüyoruz ki, 2005 yılından 2012 yılına kadar Irak'tan ithal edilen İran menşeli ürünlerin oranı artış göstermiştir. Tabloya göre benzer bir analizi dünyanın çeşitli ülkelerinden ithal edilen İran menşeli ürünler içinde söyleyebiliriz.

Bu çerçevede Tablo 2 incelendiğinde; hem Irak'tan ithal edilen ürünler hem de dünyanın çeşitli ülkelerinden ithal edilen İran menşeli ürünler küçük dalgalanmalar yaşamıştır, ancak genel anlamda her ikisi de artış göstermiştir. Örneğin; 2005 yılında yaklaşık 6 milyon dolar olan Irak'tan ithal edilen ürünler, 2006 da 4, 2007 de ise 9 milyon dolara yükselmiş, en yüksek seviyesini ise 2011 yılında yaklaşık 12 milyon dolar ile görmüştür.

Dünyanın çeşitli bölgelerinden ithal edilen İran menşeli ürünler ise 2005 yılından 2011 yılına varana kadar düzenli bir şekilde yükseliş sergilemiştir. 2005 yılında 39 milyon dolar olan bu oran 2011 yılına gelene kadar yaklaşık 72 milyon doları bulmuştur, ancak 2012 yılında yaklaşık 64 milyon dolara düşmüştür. Söz konusu kategoriye genel olarak bakıldığında ise trendin 2005 yılına göre yükseldiği net bir şekilde görülmektedir.

Her iki kategoride karşılaştırıldığında ise açıkça görülüyor ki, Irak'tan ithal edilen İran menşeli mal ve hizmetlerin dünyanın çeşitli ülkelerinden ithal edilenlerin yaklaşık onda biridir. Bu oran bazı yıllarda eksi bazı yıllarda ise artı yönde değişse de ortalama bir analiz yapıldığında bu analiz doğrudur.

Tablo 3: Irak ve İran Arasındaki Malların (Petrol ve Petrol Ürünleri Hariç) Ticari Alışveriş Hacmi (2005-2013) (Milyon/Dinar)

Yıllar	İthaller	İhracatlar	İran'la Ticaret Dengesi	İrak'ın, İran'la Ticari Alışverişin Hacmi	Dünya ile Ticari Alışverişin Hacmi	Yüzde Önemi %
2005	1.774.422	4.019	- 1.770.403	1.778.441	126.903.988	1.4
2006	5.081.915	19.920	- 5.061.995	5.101.835	14.5801.165	3.5
2007	28.497	0.387	- 2.811	28.884	59.553.177	0.04
2008	32.621	4.676	- 27.945	37.297	28.189.082	0.1
2009	318.679	131.713	- 186.966	450.392	185.413.682	0.2
2010	6.123.502	*	- 6.123.502	6.123.502	307.190.722	2
2011	11.504.035	7.047	- 11.496.988	11.511.082	54.301.4637	2.1
2012	6.000.861	0.120	- 6.000.741	6.000.981	227.077.834	2.6
2013	8.615.089	262.469	- 835.262	8.877.558	336.917.001	2.6

Kaynak: Planlama Bakanlığı Merkezi İstatistik Bürosu Ticaret İstatistikleri Müdürlüğü, Farklı Yıllar için ithalatın ekonomik raporları (2005 - 2013) Wizara Altahtit, Aljihaz almarkezi lil ihsaa, mudiriye ihsaa alticara, altakarir aliktisadiye lilistirad lisvat muktelifa (2005-2013)

İran	1.4	3.5	0.0.5	0.1	0.1	2.05	2.1	2.7	2.6	1.6
Diğer Ülkeler	4.1	17.6	9.45	35.2	21.7	34.25	22.3	27.3	27.5	22.1

Kaynak: İran Merkez Bankasının Ekonomik Rapor (2005-2013), Altakrir aliktisadi lilbank almarkezi alirani lisnvat (2005-2013)

Tablo 4’te Irak’ın 2005 ve 2013 yılları arasında en fazla ticaret hacminin olduğu ülkeler ve bunun oranları verilmektedir. Bu bağlamda; Irak’ın 2005 yılında en fazla orana sahip ticaret ortağının 92,5 milyon dolarlık oranla Türkiye olduğunu söylememiz yanlış olmayacaktır. Takip eden yıllarda bu oran Almanya lehine dönüşse de son yılların büyüyen ekonomisi Çin, Irak ticaretinde de hegemon konumuna gelmiştir. Nitekim 2013 yılına bakıldığında; yaklaşık 28 milyon dolar ticaret hacmiyle, sadece Irak’ın en fazla ticaret hacmine sahip olduğu ülkeler ve Avrupa ülkeleri değil, aynı zamanda dünyada geriye kalan diğer ülkelerin hepsinden daha fazla ticaret hacmine sahiptir.

Tablo 5: Irak’ın En Çok İhracat Yaptığı Ülkeler ve İhracat Değerinin Yüzde Önemi (2005-2013) (Milyon/Dinar)

Yıllar \ Ülkeler	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	Yüzde Önemi %
Suriye	19.6	41.1	31.1	61.4	62.8	48.9	47.7	33.1	15	40.0
Ürdün	17.2	27.8	27.9	22.6	16.9	23.7	23	28.9	24.9	23.6
Fas				3.1	2.4	2.3	1.3	1.3	0.9	1.2
Mısır					1.7	1.6	2.5	1.7	7.7	0.8
İran	0.2	0.8	0.2	0.2	8		0.3	0.01	6.5	1.8
Lübnan						4.1	3.1		0.8	0.8
Türkiye	18.6				7	18.3	20.3	21.3	3.8	10
Birleşik Arap Emirlikleri	38.1	22.8	20.2	5.4				3.7	47.3	15.2
Diğer Ülkeler	6.3	7.5	20.6	7.3	1.2	1.1	1.8	1	0.8	
TOPLAM	100	100	100	100	100	100	100	100	100	

Kaynak: İran Merkez Bankasının Ekonomik Rapor (2005-2013), Altakrir aliktisadi lilbank almarkezi alirani lisnvat (2005-2013)

Tablo 5 Irak'ın 2005 ve 2013 yılları arasında en çok ihracat yaptığı ülkeleri ve bu ülkelerin yüzde karşılıklarının göstermektedir.

Tabloya bakıldığında; Irak'ın 2005 yılında en çok ihracat yaptığı ülke yaklaşık 38 milyon dolarlık oranla Birleşik Arap Emirlikleri olmuştur. Onu yaklaşık 20 milyon dolar ile Suriye ve yaklaşık 19 milyon dolar ile Türkiye ve yaklaşık 17 milyon dolar ile de Ürdün izlemektedir. Bu sıralama küçük sıralamada değişikliklerle de olsa 2012 yılına kadar sürmüştür. Ancak 2013 yılında Ürdün Suriye ve Türkiye'nin önüne geçmiş ve onu takip eden ülke ise yaklaşık 7 milyon dolar ile Mısır olmuştur.

Tabloya genel olarak bakıldığında ise görülüyor ki; Irak'ın gerçekleştirdiği ihracatı kendisine yakın coğrafyada bulunan ülkelere gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte diğer ülkeler ile olan ihracat bağlamındaki ticaret oranı her geçen yıl giderek düşmüştür.

Tablo 6: Irak ve Çevresindeki 6 Ülke ile Ticaret Hacmi Seviyesi ve Yüzde Oranı (2005-2013) (Milyon/Dinar)

Ülkeler Yıllar	Suriye	Ürdün	Kuveyt	Suudi Arabistan	Türkiye	İran
2005	2.3	3.5	0.005	0.001	92.7	1.4
2006	3.6	5.1	0.9	0.02	82.4	7.8
2007	35.2	57.8	0.02	4.2	1.4	1.1
2008	28.8	26.7	9.6	20.9	13.2	0.4
2009	28.1	19.1	19.3	25.1	4.1	4.2
2010	20.4	12.1	32.6	1.5	5.1	28.1
2011	21.1	15.4	11.7	19	4.8	28.2
2012	18.9	16.3	11.5	14.3	13.3	25.6
2013	12.2	18.9	13.4	14.6	7.7	33
Yüzde Öneminin Oranı	%19	%19.4	%11	%11	% 24.9	% 14.4

Kaynak: İran Merkez Bankasının Ekonomik Rapor (2005-2013), Altakrır aliktisadi lilbank almarkezi alirani lisnvat (2005-2013)

Tablo 6'da Irak'ın en çok ticaret hacminin olduğu Suriye, Ürdün, Kuveyt, Suudi Arabistan, Türkiye ve İran olmak üzere 6 ülke ve onlarla gerçekleştirdiği bu ticaretin yüzde önemi gösterilmektedir.

Bu bağlamda tablo incelendiğinde görülüyor ki; 2005 ve 2006 yıllarında en çok ticaret hacmine sahip olunan ülke Türkiye olsa da, 2007 yılından 2013 yılına kadar en çok ticaret hacmine sahip olunan ülkelerin başında Ürdün gelmektedir. Ürdün'ü ise Suriye ve Kuveyt takip etmektedir. Söz konusu yıllarda Irak ve İran arasındaki ticaret hacmine baktığımızda ise artan oranlı bir seyir izlediği görülmektedir. İran ile 2005 yılında yaklaşık 1,5 milyon dinar olan ticaret hacmi; 2010 yılında yaklaşık 28 milyon dinar; 2013 yılında ise 33 milyon dinara ulaşmıştır. Bununla birlikte 2013 yılına gelindiğinde, Irak'ın tablodaki ülkelerle gerçekleştirdiği toplam ticaret hacminde ilk sırayı 33 milyon dinar ile İran ile olan angajmanı almaktadır.

Tabloya genel olarak bakıldığında ise Irak'ın 2005 yılından günümüze tüm ülkelerle kurduğu ticari angajmanın her geçen yıl arttığı görülmektedir.

Tablo 7: Irak'taki İranlı Yatırımların (Hizmet, Yaşam ve Sanayi) Hareketleri (2008-2013) (Milyon/ABD Doları)

YILLAR		2008	2009	2010	2011	2012	2013	Toplam Yatırım	Yüzdenin Önemi %
Yatırım Türü	Hizmet	4.000	11.157.450		----	23.667		36.232	5.3
	Yaşam			189.125	---	200.000		389.125	57.4
	Sanayi				--		252.586	252.586	37.2
Toplam		4.000	8.565	189.125		223.667	252.586	677.943	100
Gayri Safi Yurtiçi Hasılatı		3.889	40.207	47.128	---	51.151	50.178		
Önemin Yüzdesi %		0.1	0.2	4.01	--	4.3	5.01		

Kaynak: İran Merkez Bankasının Ekonomik Rapor (2005-2013), Altakrır aliktisadi lilbank almarkezi alirani lisnvat (2005-2013)

Tablo 8'de 2008 yılından 2013 yılına kadar Irak devletinde İran'dan gelen yatırımlar, hizmet, yaşam ve sanayi sektörleri olmak üzere üç kategoride gösterilmektedir. Bununla birlikte tabloda, yıllara göre ayrılmış bu yatırımların toplamı, bu toplamın gayri safi yurtiçi hasılaya oranı ve yüzdesi de verilmektedir.

Bu bağlamda tablo 8 incelendiğinde; hizmet ve yaşam sektörlerinin her geçen yıl arttığı, sanayi sektörünün ise 2013 yılına kadar her hangi bir yatırım yapılmadığı görülmektedir. Her üç sektör genel olarak incelendiğinde ise yatırım yapılan yıllar

ilerledikçe bir artış olduğu göze çarpmaktadır. Bu bağlamda, toplam yatırımlarında paralel olarak arttığı söylenebilir.

Genel olarak tablo 8 değerlendirildiğinde ise her bir sektörün toplam hacminin gayri safi yurtiçi hasıladaki oranının da her geçen yıl arttığı söylenebilir. 2008 yılında yaklaşık 4 bin olan bu oran 2013 yılında 50 bini bularak kayda değer manada bir artış olduğunu kanıtlamaktadır.

Tablo 8: Irak'ın İran'a Gerçekleştirdiği İhracat Oranı ve Yüzdesi (2005-2013) (Dinar)

Yıllar	İran'a mal İhraçları	Iraklı Malların Dünyaya İhraçlarının Brütü	Irak'ın İhraç oranı, Irak'ın Dünyaya Mal İhraçları Brütüne %
2005	4.020	1.646.890	0.2
2006	19.920	2.356.968	0.8
2007	10.387	2.183.838	0.01
2008	4.676	2.297.143	2
2009	13.713	1.643.264	8
2010	*	2.854.447	0
2011	7.047	2.618.295	0.2
2012	10.120	34.383.505	0.003
2013	262.469	40.221.700	6.5

Kaynak: İran Merkez Bankasının Ekonomik Rapor (2005-2013), Altakirir aliktisadi lilbank almarkezi alirani lisnvat (2005-2013)

Tablo 9, 2005 ve 2013 yılları arasında Irak'ın İran'a gerçekleştirdiği ihracat oranını ve bu oranının yüzdesini göstermektedir.

Bu bağlamda tablo incelendiğinde, ihracat oranlarının dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Ancak genel olarak tabloya bakıldığında, 2005 yılından 2013 yılına kadar geçen sürede her yıl artış göstermiştir.

Tablo 9: Irak'a olan İran İhraçları ve Irak'tan İran Gelirleri Ve Ticari Alışveriş Hacmi (2004-2018)

Yıllar	Irak'ın İran'dan İthalatı	Irak'ın İran'dan İhracatı	Ticari Alışveriş Hacmi (Milyar Amerikan Doları)
2004	790,000,000	24,800,000	814,800,000
2005	1,100,000,000	5,600,000	1,105,600,000
2006	1,800,000,000	35,000,000	1,835,000,000
2007	2,800,000,000	90,000,000	2,890,000,000
2008	4,123,000,000	67,000,000	4,190,000,000
2009	4,109,000,000	51,800,000	4,160,800,000
2010	4,439,000,000	43,000,000	4,482,000,000

2011	6,100,000,000	121,000,000	6,221,000,000
2012	5,607,000,000	74,000,000	5,681,000,000
2013	5,200,000,000	63,000,000	5,263,000,000
2014	6,182,000,000	60,000,000	6,242,000,000
2015	6,206,000,000	50,000,000	6,256,000,000
2016	5,959,000,000	55,000,000	6,014,000,000
2017	6,616,000,000	77,000,000	6,693,000,000
2018	4,540,331,000	21,258,000	4,561,589,000

Kaynak: Irak Ticaret Bakanlığı Dışişleri Ekonomi İlişkiler Dairesi Komşu Ülkeleri Bölümü

Tablo 9, Irak devletinin 2004 yılından 2018 yılına kadar İran'dan gerçekleştirdiği ihracat, ithalat ve toplam ticaret hacmini oranlarını göstermektedir.

Tabloya göre ithalat noktasında göze çarpan ilk detay; 2004 yılında yaklaşık 790 milyon dolar olan oranın 2015 yılına kadar yükseldiği, takip eden yıllarda ise bir dalgalanma yaşadığı görülmektedir. Genel anlamda ithalatın yükseldiğini söylemek yanlış olmasa da, 2017 yılında yaklaşık 6,5 milyar dolar seviyesine yükselmişken 2018 yılında yaklaşık 4,5 milyar dolar seviyesine düşmüş olması ve bu oranın 2008 yılı seviyelerinde gerçekleşmiş olması oldukça dikkat çekici bir veri olarak karşımızda durmaktadır.

İhracat oranı ise geçmişten günümüze kadar gelen süreçte sürekli bir dalgalanma yaşamıştır. Sadece 2011 yılında yaklaşık 121 milyon dolar seviyelerine çıkan bu oran diğer yıllarda tekrar bu seviyeye erişememiştir. Ticaret hacmi ise genel olarak ithalat ile paralel seviyede izlemiştir.

Tablo 9 bütünüyle incelendiğinde, iki ülke arasında yaşanan ticaret hacminin geliştiğini; fakat bu durumun Irak devletinin aleyhi bir yönde meydana geldiğini söyleyebiliriz.

2.3. Irak'ın Etnik Yapısı ve İran Müdahalesi

İran güvenlik açısından Irak'ın uyguladığı etno-siyasi politikalar yüzünden sürekli olarak zorluklarla karşılaşmıştır. Irak'ta oluşan yönetim boşluğuyla beraber üç baskın grup -Sünniler, Şiiler ve Kürtler- arasında yoğun bir güç mücadelesi yaşandı.¹⁰² Ülkenin bağımsızlığının ardından bu gruplar arasındaki güç dengesi sorunsalı hem

¹⁰² Abdulwahab Alksab, "Alharb Aliraqiya 1980-1988", Almarkaz Alarabi Lil Ahath Waldirasat Alsiyasiya, Beyrut, 2014, s.18.

içişlerinde hem de bölgesel düzeyde gerilimlere neden olmuştur. Bütün bu karmaşanın içinde Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve üstelik bunu yaparken durumu kendi lehine çevirmek İran için temel bir güvenlik sorunu hale gelmiştir. Bu aşamada İran'ın Bağdat'a yönelik politikasının birincil amacı bağımsızlığını kazanan Irak'taki ulusal birliğin sağlanması olmuştur.¹⁰³

Bu manada, Saddam Rejiminin çöküşü İran için sadece Irak tarafından uzun süredir devam eden çevreleme politikasından kurtulmasını sağlamayacak aynı zamanda da Irak'taki Şii çoğunluğa rağmen uzun yıllardır yönetimin kontrolünü elinde bulunduran Sünnilerden alınmasını sağlayacaktı. Böylesi bir değişiklik İran için büyük bir önem arz ederken Tahran yönetimine Basra Körfezi'nde bir Şii gücü oluşmasına yardımcı olacak ve hatta tüm Orta Doğu'daki etkisini arttırması için de büyük bir şans olacaktı. Bu yüzden, Irak ile nasıl yeni ilişkiler kurulacağı İran için en önemli dış politika konularından biri haline geldi.¹⁰⁴

Irak Savaşı'ndan sonra Basra Körfezi'ndeki en dinamik değişken ise Şii gücünün yükselişiydi.¹⁰⁵ Bölgede apaçık bir Şii kısılcı oluşturulmaya çalışılıyordu. Bunun da Irak Savaşıyla beraber bu ülkedeki siyasi güç yapısının değiştirilme eğiliminde olduğunu ve nüfusun çoğunluğunu oluşturan Şii güçlerinin de ülkenin baskın siyasi güç olması anlamına geliyordu. Bu da aynı şekilde Irak'ta ortaya çıkan yeni Şii siyasi gücünün İran ve diğer ülkelerdeki Şii güçlerle iş birliği sağlayıp Körfez bölgesinde yeni bir İslami yönetim anlayışının oluşması anlamı da taşıyordu. Ürdün, Suudi Arabistan, Bahreyn ve hatta Yemen'deki yükselen Şiiler, Orta Doğudaki İslami anlayışın geleneksel güç dengesi zincirini kırarak yeni bir dini model oluşumuna katkı sağlayacaktı.¹⁰⁶

1979'daki Devrimin ardından İran her ne kadar Şiiliği Basra Körfezi boyunca yaymak istese de bölgedeki diğer ülkelerde kontrol Sünnilerde iken bunu gerçekleştirmesi güç bir durumdu. Üstelik buna en sert tepkiyi gösteren de Saddam

¹⁰³ Mustafa Kayar, "Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu", IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul, 2003, s.93.

¹⁰⁴ Bayram Sinakaya, "Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Sonra Irak-İran İlişkileri", SETA Rapor, Sayı: 9, Ankara, 2013.

¹⁰⁵ Bilgehan Alagöz, "2003 Irak Savaşı Sonrası Basra Körfezinde Etkili Bir Unsur Olarak Güvenlikleştirme Siyaseti", Avrasya İncelemeleri Dergisi, 2016, Sayı:2, s. 235, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/357060>

¹⁰⁶ Alkasab, a.g.e., s.94.

Rejimi'ydi. Humeyni'nin Irak halkına bu konuda telkinde bulunması ve fetva vermesi de Saddam için bardağı taşıran son noktalardan biri olmuştu. Saddam Rejimi'nin 1980'de İran'a karşı başlattığı savaş 8 yıl boyunca sürmüş ve bunun sonucunda hem İran'ın hem de Şii aşırıçılığın da etkisini büyük ölçüde zayıflatmıştı. 2003'de Irak'ın ABD tarafından işgali bu durumu tersine döndürmüş ve İran'ın tekrar bölgede başat bir güç haline gelmesine yol açmıştı. Artık, İranlı Şii yönetim etki alanını arttırmış ve Şii güçler Irak'ta kontrolü giderek ele geçirmeye başlamışlardı. Böylece, İslam Dünyası'ndaki Şii azınlık eski zayıflığını üzerinden atmaya başlayıp Basra Körfezi'nde baskın güç haline gelmişti. Bu gelişmeler ışığında Sünni yönetimlerin kontrolü altındaki Şii halk daha fazla siyasi hak edinmek için mücadeleye başlamıştı. Bu sayede, bu eğilim yakın zamanda Körfez bölgesinin diğer ülkeleri olan Suudi Arabistan, Bahreyn ve Ürdün'de de giderek yayılmıştı.¹⁰⁷

Bu bağlamda, İran hükümeti, Irak konusundaki politikalarını izlerken bazı hususlara dikkat etmeliydi. Göz önünde bulundurması gereken ilk sorun etnik ve mezhepsel çatışmalardı. İran'da Irak'taki Sünni yönetimin Tahran'ın ulusal çıkarlarına karşı büyük bir tehdit teşkil ettiği ve Araplaşma eğiliminde olduğu fikri hâkim olduğundan Şii ve Kürtleri bastıran bu Sünni egemenliğinin sonlanması gerektiği vurgulanıyordu.¹⁰⁸ Bu yüzden, Iraklı yönetimler İran'a karşı uzun yıllar boyunca düşmanca bir tavır sergilemiş ve bunun sonucunda da iki ülkeyi 1981'de savaşa itmişti. Tüm bunlardan dolayı İran hükümeti, savaş sonrası dönemde yeni Irak hükümetinde Sünnilerin gücünü kısıtlamaya ve diğer mezheplerle bir denge politikası gütmeye başladı. İran'ın uğraşması gereken ikinci mesele de Irak'ta ayrılıkçı bir hareket içerisinde olan Kürtlerdi. Irak'ta azınlık olarak Kürtler, uzun zaman sonra özerklik sağlamayı başarmışlardı.¹⁰⁹

İran-Irak Savaşı'nda İran'ın destek verdiği Kürtler 1991'den beri defacto bir devlet olma yolunda uğraşa girmişler ve şimdi de bölgede İran aleyhine bir pozisyon sergileyebilirlerdi. Çünkü Kürtlerin olası bir bağımsızlığı İsrail tarafından hoş karşılanacak ve İran'ın ulusal çıkarları açısından bir tehdit oluşturacak ve İran sınırlarında yeni bir istikrarsızlık ve gerilime de yol açacaktı. Bundan dolayı, İran bu

¹⁰⁷ Alkasab, a.g.e., s. 95.

¹⁰⁸ Alagöz, a.g.m., s. 252.

¹⁰⁹ Alkasab, a.g.e., s.96.

konuda dikkatli davranmak zorundaydı. Bu manada, bir diğer husus da Tahran'ın Iraklı Şiiilerle nasıl bir ilişki içerisine gireceğiydi ki bu savaş sonrası fazlaca kırılan olan ülkede tepki alan etnik meselelerin başında geliyordu. Bu dönemde Şiiiler yeni güç dengesi bağlamında merkeze yerleşmiştiler. Ancak, bu durumu kolaylaştırmaktansa gittikçe karmaşık hale getirmişti.¹¹⁰

Iraklı Şiiilerin İran'la yakın ilişki içinde olması hem Irak'ta hem de İran'da dış politikası açısından fazlaca gerginliklere yol açmıştı. Hiç şüphe yok ki Iraklı Şiiiler, İran'ın eski düşmanı olan bu ülkede siyasi açıdan etkilemesi için iyi bir şans olmuşlardı. Fakat Irak'taki Şiiilerin bazı aşırı uçları olan alt kollarıyla olan ilişkileri Irak'ta İran dış politikası açısından bir tehlike arz etmeye başlamıştı. Neticede farklı Şii gruplar savaştan sonra Irak'ın yeniden yapılanmasında İran'a güvenip onu dost ülke olarak görüyorlardı. Ancak, bu Ahmet Çelebi'nin liderliğindeki aşırı sağ örgütlenmeyi, Muktada el-Sadr liderliğindeki aşırı sol örgütlenmeyi ve el-Sistani liderliğindeki ılımlı örgütlenmeyi doğurmuş ve bu gruplar iktidar için güç mücadelesine girişmişlerdi.¹¹¹ Bu da ileriki zamanlarda Basra'daki olaylarda olduğu gibi iki ülke arasındaki eski düşmanlıkların belli noktalarda açığa çıkmasına sebep olacaktı.¹¹²

Irak'ta merkez hükümette yaşanan sorunların yanı sıra Körfez Bölgesi'nde de İran müdahalesini arttırmıştı. Bu bölgede Sünni çoğunluğun varlığı düşünüldüğünde bölgenin nüfuzu önemliydi. Aslında, yakın tarihte de İran-Irak Savaşı'nın çıkma nedenlerinden birisi de bu bölgeydi. Saddam tam da bu durumu kullanarak İran'a savaşı başlattığında Huzistan'ı işgal etmişti. Bugün İran ve Irak ilişkileri savaş sonrası statükodan dolayı değişmiş olsa da hala geçmişten gelen gerilimin filizlerini içerisinde barındırmaktadır. Her ne kadar iki ülkeye Batılı ülkeler tarafından verilen destek zaman içerisinde değişkenlik gösterse de 11 Eylül sonrasındaki güvenlik algısının farklılaşmasından dolayı bu iki ülkeyi aynı hizaya getirmeye zorlamıştır.¹¹³

ABD tarafından şer ekseni kapsamında değerlendirilen İran ve Irak bundan sonra politikalarını da değiştirmiştir. 2003 Irak işgalinden sonra sıranın kendisine geldiğini

¹¹⁰ Sinkaya, a.g.m., s.22.

¹¹¹ Sinkaya, a.g.m., s.23.

¹¹² Pehlivanoğlu, a.g.e., s.39.

¹¹³ Kayar, a.g.e., s.98.

gören İran yeni Irak'taki ABD ile mücadelede Şii güçleri kullanma sürecini hızlandırmış ve bir manada kendine tampon görevi yapmasını amaçlamıştı. Artık Irak siyasi güç dengesinde en önemli güç haline gelen Şiiler hem mahalli hem de genel seçimlerde merkez konumuna gelmeye başlamış ve aynı zamanda da İran'ı ABD tehdidinden alıkoymuşlardı. Bu süreçte, merkezi hükümetin başına Nuri el-Maliki geçmiş ve İran'la gerektiğinden iyi ilişkiler kurmuş ve hatta uzun yıllardan sonra ilk kez bir İran Cumhurbaşkanı Irak'ı ziyaret etmişti.

İran yönetimi politikalarını bu yeni koşula adapte edecek ve Irak'ta farklı mezhepler arasında güç dengesini idame ettirmek ve güvenli bir ortam oluşturmak için geçici hükümetle işbirliğinde olacaktı. Bu doğrultuda, Irak'ta istikrar ve güvenliğin tesisi en öncül amaçlarından biriydi. Irak'ta güvenli bir ortamın oluşturulması ve istikrarın sağlanması uzun bir kara sınırı paylaşan İran açısından da olumlu sonuçlar doğuracaktı. Aksi takdirde, Irak'taki istikrarsızlık İran'a da sıçrayabilirdi. Bunun farkında olan ve Irak'ta istikrar ve güvenliğin temini için isyanların bastırılmasında işbirliğine gidilmiş ve farklı etnik ve mezhepsel gruplar arasında görünürde bir denge politikası güdülmeye çalışılmıştır. Ancak, Iraklı Sünniler, Şii bir devlet olan İran'ın Irak'taki nüfuzunu genişletmeye çalıştığını gördüğünden savaş sonrası İran'ın Irak'taki hareketlerinden şüphe duymuşlardır. Iraklı Kürtler ise İran'ın ülkedeki faaliyetlerini lehine çevirip özerkliğe giden yolda istifade etmeyi başarmışlardır. Zebari ve Talabani farklı etnik ve mezhepsel gruplar arasında denge kurulmasından yana olduklarını belirtip güçlerini arttırmışlardır.¹¹⁴

Iraktaki bu konular doğası gereği işgal sonrası Irak'ta zorlayacaktı. İçeride bir yandan etnik ve mezhepsel sorunlar ve bir yandan da ABD stratejik meselelerin belirlenmesinde rol alacaktı. Irak'a karşı yürütülen yeni politikalar hem siyasi hem de güvenlik itibarıyla ilişkilerde olumsuz sonuçlar da doğuracaktı.¹¹⁵ Mevcut durumda İran ve ABD arasında bölgede rollerine dayalı olarak çatışmalar yaşanıyordu. Irak ise siyasi bir doğrunun iki ucunda farklı kutuplara gelip giderken İran'la pratik bir ilişki içine girmeyi ve ondan kaynak aktarımı yaparken ABD ile de askeri ve teknik yardım

¹¹⁴ Mohanad Al Yusuf Alalam, "İran'daki Ayaklanmaların Irak ve Körfez'deki Şiiler Üzerindeki Muhtemel Etkisi", <http://ordaf.org/irandaki-ayaklanmalarin-irak-ve-korfezdeki-siiler-uzerindeki-muhtemel-etkisi/> (Erişim) 15 Haziran 2018.

¹¹⁵ Ali Abed Mahmood, "Alilakat Aliraqiya al-Iraniya Fi Daw Harb Akalij Wal İhtilal Alamiriki", DarAmina, 2015, s.240

alma yolunda ilerliyordu. Bu iki kutup arasında aşırı uçlara çekilmeden elinden geldiğince bu durumdan istifade edecekti.¹¹⁶

Kısa vadede İran, bölgede oluşan yeni durumun getirdiği tehditkâr gelişmelerden nasıl kurtulacağı üzerine odaklanmıştı. İlk olarak, İran sınırlarına yakın askeri üsler kuran ABD'nin bölgedeki varlığından kurtulacaktı. İkinci olarak, daha geniş jeopolitik gelişmeler ve bölgede yani Irak'ta ortaya çıkan değişmekte olan siyasi ve güvenlik meselesinden kaynaklı tehditleri de savuşturacaktı.¹¹⁷

Bu tehditlerle baş edebilmek için İran tüm Şii fraksiyonlarla yakın bir ilişki içine girme yolunu seçmişti. Bu gruplarla olan ilişkisi sayesinde ABD tehlikesini bertaraf edip bölgede güvenlik açısından rolünü asgariye indirecekti. Uzun vadede incelendiğindeyse Iraktaki Şii gruplarla kurulan ilişkiler İran'la olan stratejik ilişkilerin geliştirilmesinde temel strateji olacaktı. Böylece, İran, bölgede kendisine karşı güç olabilecek Irak'ı denetlemek ve yeni bir güç dengesi oluşturma açısından da denge mekanizması kurmuş olacaktı. Bu yeni durumda Irak siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel bakımdan İran'la yapıcı bir ilişki kurma yoluna gidecek ve karşılıklı bağımlılık bakımından da kendisine bağlı kalacaktı. Bu politikalar sayesinde İran bölgede eskisine nazaran daha aktif bir konuma sahip olacak ve kendisine engel olabilecek ileriki tehditleri de ortadan kaldıracaktı. Ancak, Irak'ta demokrasinin tesisi için yavaş kalmak ve Irak'ta kendisine karşı oluşacak tepkileri görmezden gelerek ve kimi durumlarda vurdumduymaz davranarak ümit ettiği kadar etkili olmayı da başarma konusunda zayıf kalacaktı.¹¹⁸

2.4. Süregelen Bölgesel Rekabet

Irak ve İran arasındaki ilişki her ne kadar Pers İmparatorluğu ve Mezopotamya dönemine kadar gitse de her ne kadar bölgede birçok imparatorluk kurulmuş ve bölgede kontrol sağlamış olsa da modern zamandaki ilişkilerin kökeni Birinci Dünya Savaşı'nda galip devletler arasında yapılan gizli bir antlaşma olan Sykes-Picot Antlaşması'na dayanmaktadır.¹¹⁹

¹¹⁶ Yusuf Alalam, a.g.m.

¹¹⁷Yusuf Alalam, a.g.m.

¹¹⁸ Pehlivanoğlu, a.g.e., s.40.

¹¹⁹ İsmail Şahin, Cemile Şahin, İsmail Şükür, "Ortadoğuda Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması", The Journal of Academic Social Science Studies, 2015, Sayı:38,

Bölgedeki ülkelerin özellikle de Irak'ın gidişatını ve kaderini belirleyecek 1916 yılında yapılan bu antlaşmayla Birleşik Krallık, Fransa ve Rusya, Orta Doğu'nun son varisi olan Osmanlı İmparatorluğu'na ait bu toprakları kendi aralarında paylaşma yoluna gittiler. Bu doğrultuda, daha sonradan İngiliz ve Fransızlar arasında kalacak olan bu bölgeler Irak, Suriye ve Ürdün arasındaki sınırı tayin edecekti. Çünkü daha sonradan bağımsızlıklarını kazanacak bu devletler, farklı etnik ve siyasi grupların zorla bir araya getirildiği keyfi sınırlara sahip olacaklardı. Günümüzde bu gruplar birbiriyle sürekli çatışma halinde olduğundan bu antlaşma da Orta Doğu'da savaş, çatışmalar ve aşırıcılığın nedeni olarak kabul edilmektedir. Bu antlaşma hala tartışılabilirse de burada önemli olan nokta büyük Arap Sünni toplulukların Avrupalı başat devletler tarafından harita üzerinde ikiye bölünmesi ve daha sonra da Şii toplulukları bir araya getirerek yapay devletler oluşturmasıydı.¹²⁰

İngilizler Irak'ın bağımsızlığını tanıyıp Milletler Cemiyeti'ne almaya karar verdiklerinde İran bazı kendi toprakları üzerinde hak iddia eden bu yeni devletin üyeliğini askıya almışlardı. Müzakereler sonucu, iki ülke arasında uzlaşma sağlandıktan sonra sınırlar konusunda nihayetinde bir anlaşmaya varıldı. Beklentiler 1937 tarihli anlaşmayla iki taraf arasındaki anlaşmazlıkların sona ermesi yönündeyken aksine günümüzde bile devam eden rekabetin başlangıcı için somut bir adım atılmıştı. Antlaşma kapsamında Abadan'daki 8 kilometrelik uzantı boyunca talveg-in-suyun en derin noktasının- haricinde Şattülarap'ın doğu kıyısı sınır kabul edilecekti. İki ülke, bu dönemde nispeten bir işbirliği içerisine girseler de bu gidişat ilk darbesini 1953'te İran'daki Musaddık döneminde daha sonra da 1958'de Irak'ta askeri darbeyi takiben ilişkiler bozulmaya başladı.¹²¹

İran, talveg konusundaki hak iddiasını tüm Şat bölgesinde uygulamaya başladı. Her ne kadar iki ülke Komünizm tehdidine karşı Bağdat Paktı'na katılıp askeri bir ittifak içinde yer alsalar da Irak'taki monarşinin çöküşüyle Şah'ı Komünizm'in yayılmasına karşı telaşlandırdı. Bu korku, Irak'ın Bağdat Paktı'ndan çekilmesiyle

https://www.jasstudies.com/Makaleler/1500154802_18-Yrd.-Do%C3%A7.-Dr.-%C4%B0smail-%C5%9EAH%C4%B0N.pdf (Erişim) 15 Haziran 2018, s. 243.

¹²⁰ Sinkaya, a.g.m., s.27.

¹²¹ "Batının Musaddık Darbesi ve Arka Planı", <https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/batinin-musaddik-darbesi-ve-arka-planı-h271641.html> (Erişim) 20 Haziran 2018.

iyice arttı ve Irak'a askeri ve siyasi olarak baskı uygulamaya başladı.¹²² Ancak, Baas Rejimi Irak'ta 1968 yılında kontrolü ele geçirdiğinde İran ile olan ilişkiler tehditkâr seviyeye gelmişti. Baas'ın iktidara gelişi, Araplar açısından utanç verici İsrail yenilgisi ardından Irak önderliğinde birleşik bir Arap cephesi için heyecan vericiydi. Bu güç merkezinin ve aynı zamanda muhtemel bir çatışmanın İran sınırına gelmesi de demektir. Bu süreçte Şah, iki ülke arasında sınır noktası kabul edilen talvegi onaylayan 1937 Antlaşmasını feshetti. Bu hadise bitmek bilmeyen bir çatışma silsilesinin de habercisiydi. Şah'ın 1937 Antlaşmasını ilga eden bu 1969 yılındaki hamlesi Irak'ın Uluslararası Mahkeme'ye götürülmesiyle sekteye uğradı. Ancak Şah, savaş alanını yasal zeminden siyasi zemine taşımıştı. Irak'taki Kürt halkının özerklik iddialarına destek verdi. Kürt askeri isyanını etkin bir şekilde destekleyip Şattülarap tartışması istediği gibi bitene dek desteğini esirgemedi. 1975'te Cezayir'de Şah ve İran Başbakan Yardımcısı Saddam Hüseyin arasında talvegin İran'a verilmesi karşılığında Kürt isyanına desteğin durması ve Irak'ın içişlerine müdahale edilmemesi anlaşmasına varıldı. Sınır hattının yeniden çizilmesi için komisyonlar kurulma aşamasındayken 1979'da Şah'ı deviren Devrim buna son vermişti. Düşmanlıklar da son bulmadan kaldığı yerden devam edecekti. Hem Irak hem de İran birbirlerini içişlerine müdahale etmekle suçlayıp bölgede istikrarsızlığa ve düzensizliğe neden oldular. 1979 sonrası siyasi anlaşmazlıklar askeri karşılaşmalara sahne oldu ve nihayetinde Ekim 1980'de Irak, zaten memnun olmadığı 1975 Antlaşmasının İran tarafından Antlaşmanın yükümlülüklerine uyulmadığı için kaldırılmasına karar verdi. Bundan 4 gün sonra da Iraklı güçler İran sınırlarını geçerek 8 sene sürecek olan kanlı bir savaşın başlangıcını yapmış oldu.¹²³

22 Ekim 1980'de Irak, Saddam Hüseyin liderliğinde İran'a karşı büyük bir tank ve hava saldırısı başlatmıştı. 1979 Şubatı'nda Şah'ı deviren devrimle çalkalanan komşusunun zayıfladığını düşündüğünden Iraklı güçlerin çabucak bir zafer kazanacağına inanıp uzun süredir tartışma konusu olan bölgeyi de kontrol altına alacaktı. Böylesi bir galibiyet onu Orta Doğu'daki Arap cephesi gözünde merkeze yerleştirecekti. Ancak hiçbir şey beklenildiği gibi olmadı. 20 Ağustos 1988'te İran'ın

¹²² "Bağdat Paketi", <https://www.beyaztarih.com/ansiklopedi/bagdat-pakti> (Erişim) 20 Haziran 2018.

¹²³ Pehlivanoğlu, a.g.e., s.42

Birleşmiş Milletler'in 598 numaralı Kararı'nı kabulüyle savaş bittiğinde çok büyük yıkımlara sahne olmuştu.¹²⁴

İran ve Irak sınırındaki köyler ya Iraklı güçlerin saldırısıyla ya da İranlı birliklerin onları yerle bir etmesiyle haritadan silinip gitmişti. 8 yıllık acı savaşın unutulmaz ve ölümcül anıları hesaplanamayan gerçek insan sayısı ve ekonomik bedeliyle dehşet vericiydi. Öldürülen insan, sivil, asker ya da kimyasal saldırıya maruz kalanların sayısı tahminlerin ötesindeydi. Muhtemel rakamlar, 1 milyon kadar insanın katledildiğini, 1,5 milyon kadar da yaralı olduğunu ve bunların haricinde 2 milyon kadar da mülteci kitlesi oluşturduğunu gösteriyordu. İki ülke de savaştan galip çıkmamış, iki ülke de istediği sonucu elde edememişti. Sınırlar değişmemiş, her iki ordu da düşmanlıklarının başladığı yerden öteye geçememişti. Kimilerine göre 350 milyar doları bulan bir bedel kimilerine göreyse 1 trilyon doları aşmaktaydı.¹²⁵

Savaş sonrası ilişkiler, Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle sekteye uğrasa da eski düşmanlar kısa süre içerisinde tekrar uzlaşmayı sağlayıp diplomatik ilişkileri yeniden tesis ettiler. Bakanlar düzeyinde karşılıklı ziyaretler gerçekleşti. Hatta 2002'de savaş tutsaklarının karşılıklı değiş tokuşu gibi konularda mutabakat sağlandı ve ilişkiler normalleşmeye gitti. Bununla birlikte, asıl ilişkiler Saddam sonrası yaşanacaktı. İran her ne kadar Saddam yönetimi ve Baas anlayışını istemese de 2003'te Irak'ın ABD tarafından işgaline kuvvetle mukavemet gösterdi. İşgal sonrası Irak'ın yeniden yapılanmasında önemli bir rol teşkil etti. Irak'a yeniden yapılanma için yardım teklifinde bulundu ve böylece uzun yıllar sonra ikili ilişkiler tarihindeki en iyi düzeye ulaştı. 2005'te İran yanlısı el-Caferi liderliğindeki Dava Partisi geçici hükümetin başındayken Cumhurbaşkanı da 40 yıl aradan sonra İran'a ziyaret düzenleyen Celal Talabani olmuştu. 2005'te kurucu meclis kurulduğunda eski Başbakan Nuri el-Maliki de İran'la iyi ilişkiler gütmüştü. İran bu dönemde Irak ile siyasi, askeri, iktisadi, kültürel her alanda işbirliği içinde olup ilişkilerin zirve noktasını yaşamışlardı. Ancak, bu ilişkiler dostane ve ticari niyetler gütmektense tamamen siyasi olup İran'ın güvenlik ve çıkarlarını benimseyen politikalarıydı. Yakın zamanda da Irak'ta hem Sünniler hem

¹²⁴ "Ruhani: Trump'ın Akıbetide Saddam Gibi Olacak", <http://www.rudaw.net/turkish/middleeast/iran/220920182>, (Erişim) 20 Haziran 2018.

¹²⁵ Şahin, Şahin ve Şükür, a.g.m., s.244.

de sıkı bir işbirliği içinde oldukları Şii gruplar tarafından da tepki görmeye başlayacaklardı.¹²⁶

Ancak, 2003'ten sonra ABD'nin planı doğrultusunda ordu eski Baas askerlerinden ve anlayışından arındırılmaya başlandığında bu Sünni Araplarda tepkilere yol açtığı gibi Sünni-Şii ayrımının büyümesine ve Şii kontrolünü elinde bulunduran İran'a karşı eylemlerin başlangıcı olacaktı. Bu aynı zamanda Irak'ta güç boşluğuna neden olacak ve DEAŞ gibi terör örgütünün de büyüüp gitmesine zemin hazırlayacaktı. 2005'teki Kurucu Meclis'in oluşturulmasının ardından Sünni-Şii düşmanlığı hat safhaya çıkacak ve 2007'de Parlamento'nun bombalanmasına kadar giden kanlı çatışmalar silsilesini de başlatacaktı. 2010'a kadar yaşanan çatışmalarda yüzlerce sivil de hayatını kaybedecekti. 2012 yılında mezhepsel ve etnik savaşlar tırmanıp giderken eski el-Kaide militanları olan DEAŞ'ın Irak'ta söz sahibi haline gelmesi el-Maliki hükümetinin de sonunu getirdi. 2006'da Başbakan oluşundan sonra gücünü sağlamlaştırırken Şii gruplar ve İran'la yakın temas halinde olması Sünnileri öfkeliendirdi ve bunun sonucunda 2012'deki patlak veren protestolar zincirinin kurbanı oldu. Bu dönemde gücünü sağlamlaştırmak için Hawija'daki protestoları bastırmak için güvenlik güçleri 56 kişiyi öldürmüştü. Bu da Malikinin sonunun başlangıcı, Sünni-Şii çatışmasının körüklenmesi ve İran'a olan tepkilerin şiddete dönüşmesinde başlangıç oldu.¹²⁷

Böylesi bir dönemde hem Irak'la olan eski ilişkileri yüzünden hem de ABD'ye bölgede karşı koymak için İran siyasi nüfuzunun yanında askeri anlamda da etkin olmaya başlamış ve küçük yerel grupları da kendi lehine silahlandırmaya başlamıştı. Bu durumdan rahatsız olan Iraklılar meselenin sadece mezhepsel olmadığını İran'ın etkisinin kısıtlanması gerektiğinin farkına varmaya başlamış ve İran'ın içişlerine müdahil olmasından rahatsız olmaya başlamışlardı. Maliki'den sonra göreve gelen Haydar el-İbadi, DEAŞ'a karşı başarılar kazanmaya başladı. İran yanlısı Dava Partisi'nin eski bir üyesi olmasına rağmen İran destekli grupları eleştirmişti.¹²⁸

¹²⁶ Sinkaya, a.g.m., s.24.

¹²⁷ Burahnettin Duran, "Türkiye'nin Irak'daki Dengeleyici Rolü", <https://www.setav.org/turkiyenin-iraktaki-dengeleyici-rolu/>,(Erişim) 20 Haziran 2018.

¹²⁸ Sinkaya, a.g.m., s.25.

Bu arada, işgal sonrası Irak'ta İran'ın ülkede güçlenmesine yardımcı olan önde gelen Şii ailelerden biri el-Hakimler de İran yanlısı olan Irak İslami Yüksek Konseyi'nden ayrıldığını ilan ederken İran'la olan rekabet ve ona olan tepkiler artık artmaya başladı. Dahası, Bağdat ve Güney Irak'ta milyonlarca Şii'yi temsil eden kökeni Mukkada el-Sadr'a giden Sadri hareket de İran'ın bölgedeki önemli rakipleri olan Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri'ne ziyaretler düzenleyerek karşılıklı ilişkileri geliştirme yoluna gitti.¹²⁹ Tabii ki de amaç Irak'ın İran'dan bağımsızlığını sağlamaktı. İran yanında yer alan temel yaklaşım ise o dönemde yalnızca eski Başbakan Maliki tarafından gerçekleştirilmişti ve o da DEAŞ'a karşı küçük düşürücü yenilgiler alarak popülaritesini ve koltuğunu kaybetmişti.¹³⁰ Günümüzde Irak'taki siyasi güçler ellerini İran'a karşı güçlendirirken bunun ne kadar etkili olduğu ileriki zamanlarda kendini gösterecektir. Irak'ın bağımsızlığı için siyasi grupların ne denli çaba harcayacağı işgal sonrası Irak'taki partilerin her birinin ülkeyi farklı yönlere götürmesinden dolayı çok da kestirilebilir görünmüyor. Ancak, İran hala Şii grupların sözünü dinlemesini sağlayacak Ayetullah el-Sistani kartını barındırmaktadır.¹³¹

2.5. Cezayir Antlaşması ve Baas Anlayışı

Asıl anlamı 'yeniden diriliş veya doğuş' anlamına gelen Baas, tıpkı 'Birlik, Özgürlük ve Sosyalizm' sloganında olduğu gibi Arap milliyetçiliği, Arap birliği ve Arap sosyalizmini savunan 1947'de kurulan gerçi sadece Irak ve Suriye'de tutunabilen bir siyasi harekettir.¹³² İlk olarak varlığını Suriye'de 1954 seçimlerinde gösterip parlamentoda ikinci büyük parti olmayı başarsa da çok uzun süre tutunamayıp 1961'de dağılmıştır. Irak'ta ise 1951 yılında Fuad el-Rikabi tarafından Irak Bölgesel Şubesi kurulmuştur.

Irak'taki şubesinin ilk başlarda çoğunluğunu Şiiler oluştursa da yavaş yavaş Sünni ağırlıklı bir parti olmaya başladılar. Bölgesel şube ve diğer Arap eğilimli partiler Şiileri alma konusunda zorluklar yaşarken Şiiler bu projeye çoğunluğu Sünniler tarafından oluşturduğu için Sünni tasarımı olarak değerlendirdiler. Haşimi döneminde çok

¹²⁹ Mark Tran, "Ahmadinejad: Iran ready to fill Iraq power vacuum", The Guardian, 28 Ağustos 2007, <http://www.guardian.co.uk/world/2007/aug/28/usa.iraq>

¹³⁰ Sinkaya, a.g.m., s. 24.

¹³¹ Duran, a.g.m.

¹³² Galip Çağ ve Sami Ekler, "Ortadoğuda Baas Rejimleri: Suriye ve Irak", Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, No:2, s.58

fazla üyeye sahip olmayan parti 1958’de monarşinin devrilmesinden sonra Abdülkerim Kasım etkinliğini arttırdı. Bu dönem Saddam için de siyasi arenaya çıkış dönemi olmuştur. Kasım’a suikast düzenleme girişimi Saddam’ın yönlendirdiği bir grup ile olmuştur ancak başarıya ulaşamamıştır. Parti, Ahmed Hassan el-Bekir’in yönettiği bir grupla yönetimi ele geçirmiş ve daha sonra el-Bekir partinin genel sekreteri olurken Saddam da öne çıkmıştır.¹³³

Giderek gücünü arttıran Baas Partisi, 1968 yılındaki darbeyle ülkenin kontrolünü ele geçirip adını duyurmaya başlamıştır.¹³⁴ Arap Dünyası’nın güçlü lideri olan Cemal Abdül Nasır’ın ölümüyle de liderlik rolünü üstlenmek Irak’a ve dolayısıyla da Saddam’a düşmüştü. Aynı zamanda 1960’lardaki Şah’ın kontrolünde İran’ın askeri gücünü arttırması da Irak’ı daha atılgan davranmasına neden olmuştu. 1969’da İran, Şattülarap üzerindeki 1937 Antlaşmasını ve dolayısıyla da su üzerinde Irak’a geçiş bedelini vermeyi reddetti. Şah, talvegdeki nehir sularının sınırının tamamının bu bölgede olduğunu ve bu su hattını en çok İran’ın kullandığını ve bu Antlaşma’nın İran’a adil olmadığını iddia etti. Irak, İran’ın bu hamlesini ilk başta tehditle yanıtlasa da İranlı savaş gemilerinin eşlik ettiği İranlı tankerlerin bölgede gövde gösterisi yapmasına askeri açıdan İran’a göre daha zayıf olduğundan müsaade etmek zorunda kaldı. İran’ın 1937 Antlaşmasını yürürlükten kaldırması, 1975 Cezayir Antlaşmasına kadar sürecek olan Irak geriliminin de başlangıcı oldu.¹³⁵

1971’de Saddam’ın etkinliğini arttırdığı Irak, Basra Körfezi’nden İngilizlerin çekilmesini takiben üç ada üzerinde egemenlik hakkı iddiasında bulunarak İran ile olan diplomatik ilişkileri de sonlandırmıştı. Irak’ın Huzistan’daki hak iddialarına cevaben İran da Irak’ta özerklik talebinde bulunan Kürt isyancılara destek sağladı. İran’da üsler tahsis etti ve onları silahlandırdı. Bunun karşılığında Irak da İran’ın Huzistan ve Beluçistan bölgelerinde ayrılıkçılığa teşvik etti. Bu yıllarda her iki devlet de sınır ve Kürt konuları gibi sorunlar üzerine savaş verdi. 1975’de her ne kadar İranlılar bunu savuştursa da Irak tankları kullanarak İran’a saldırı düzenledi. Ancak, o dönem güçlü

¹³³ Çağ ve Ekler, a.g.m., s.59

¹³⁴ Tayyar Arı, “Orta Doğu”, MKM Yayınları, 4.Baskı, Bursa, 2008, s.267.

¹³⁵ Duran, a.g.m.

bir orduya sahip olan İran hava gücüyle Irak'ı yendi. Bunun sonucunda Irak, Kürt İsyanına son vermek için Tahran yönetimine taviz vermeyi seçti.¹³⁶

1974'deki Arap Birliği Zirvesi'nde İran ve Irak arasında Şattülarap konusunda görüşmeler yapılırsa da Saddam Hüseyin ve Şah Rıza Pehlevi arasındaki anlaşma dönemin Cezayir Cumhurbaşkanı olan Houari Boumediene arabuluculuğunda OPEC zirvesinde 1975'te Cezayir'de sağlanmıştır. Antlaşma Irak'a Kürt İsyanını bastırmak ve İran'la girdiği çatışmayı sonlandırmak açısından önem taşıırken İran bakımından da Irak'la girişilecek bir savaştan kaçınmak için önemliydi. 1975 tarihli Cezayir Antlaşmasıyla Irak, İran'a Şattülarap konusunda toprak tavizinde bulunurken İran'la olan ilişkilerini de normalleştirmişti. Bununla birlikte, talvegi tanırken İran'ın Kürtlerden desteğini çekmesini sağlamıştı. Ancak, bu Iraklılar tarafından küçük verici bir Antlaşma olarak görülecekti ve Irak ve İran arasında kısa süreliğine bir anlaşma sağlasa da daha sonrasında istenmeyen sonuçlara ve en nihayetinde de savaşa sebebiyet verecekti.¹³⁷

1968'deki Darbeden 1975 Cezayir Antlaşmasına oradan 1980-1988 Savaşına giden ve Irak işgalinde Saddam'ın gitmesine rağmen belirli bir zaman sonra tekrar canlanan anlayış olan Baas Hareketi, Arap olmayana karşı Arap, Sünni-Şii ve sosyalizm anlayışı çerçevesinde hala daha Irak'ta belirleyici bir rol oynamaktadır.¹³⁸ Baas tarzı düşünce ya da en azından Saddam Hüseyin ideolojisi, Arap milliyetçiliğinin geçerli ve etkin bir ifadesiydi. Irak, Abbasilerden gelen ve Nasır'dan devraldığı bu bayrağı tekrar canlandırmayı başardı. Irak politikasında Baas hareketinin rol alması tesadüften öte bir gerçektir. Tam da bu yüzden Baas anlayışı Irak'ta iktidarı tekeline almayı başarmıştı. 2003 ABD işgalinden sonra Baas, Saddam ile beraber sönüp gittiği zannedilse de yine hayat bulacaktı.¹³⁹

2003'te Irak ordusunun Baas askerlerinden arındırılma çalışması başlanmış ve geçici hükümetteki Şiiler ve hatta İran'da bunu desteklemişti. Ancak, açıkta kalan ve hayatlarının büyük bir bölümünü asker olarak yaşamış bu eski rejimden kalma ordu mensuplarının kimisi paralı askerlik yapmış kimisi de ileride büyük tehlikeye yol

¹³⁶ Oral Sander, "Siyasi Tarih 1918-1994", İmge Kitabevi, 20.Baskı, Ankara, 2011, s.81.

¹³⁷ Kaiyan Homi Kaikobad, "The Shatt-al-Arab Boundary Question: A Legal Reappraisal", New York: Oxford University Press; Oxford: Clarendon Press, 1988, s.38.

¹³⁸ Homi Kaikobad, a.g.e., s.39

¹³⁹ Arı, a.g.e., s.269.

açacak DEAŞ gibi aşırı hareketlere dâhil olmuşlardı. 2006 ila 2008 yılları arasında eski el-Kaideli militanların kurduğu DEAŞ adlı örgüt ordunun ve merkezi hükümetin zayıflığından yararlanıp pek çok bölgede etkili olacaktı ki bu grupların içinde eski Baas hareketinden kalma subaylar da olacaktı.¹⁴⁰ DEAŞ'a karşı merkez hükümetin ve ordunun göstermiş olduğu bu zaaf, hem Şiiilere hem de arkasındaki İran'a karşı Sünni Araplar tarafından büyük tepki alacak ve 2013'te başlayan protestolar zincirine neden olacaktı.

2.6. İran'ın Savaş Tazminatı İsteği

1980 yılında başlayan İran-İrak Savaşı 8 yıllık bir sürenin ardından 1988 Ağustosunda nihayete ermişti. 8 yıllık acı savaşın unutulmaz ve ölümcül anıları, hesaplanamayan gerçek insan sayısı ve ekonomik bedeliyle dehşet vericiydi. Öldürülen insan, sivil, asker ya da kimyasal saldırıya maruz kalanların sayısı tahminlerin ötesindeydi. Muhtemel rakamlar, 1 milyon kadar insanın katledildiğini, 1,5 milyon kadar da yaralı olduğunu ve bunların haricinde 2 milyon kadar da mülteci kitlesi oluşturduğunu gösteriyordu. İki ülke de savaştan galip çıkamamış, iki ülke de istediği sonucu elde edememişti. Sınırlar değişmemiş, her iki ordu da düşmanlıklarının başladığı yerden öteye geçememişti.¹⁴¹

Ancak, savaşın insani yanının yanı sıra bir de ekonomik götürüsü vardı ki bu da savaş bittikten sonra çok da tartışılmasa da Irak'ın yeniden yapılanmasından sonra düzelme göstermesiyle İranlı yetkililer tarafından dile getirilmeye başlandı. İran ve Irak işgal sonrası dönemde her ne kadar iyi geçinmeye çalışsalar da Irak'ta rüzgârın İran tersine dönmesinin ardından savaş tazminatı tarzı söylemler su üstüne çıkmaya başladı. Aslında İran, 2003'ten sonraki dönemde bunu hiç dillendirmemiş ve hatta yeniden yapılanma sürecinde Irak hükümetine ve Irak halkına yardımda bulunan ilk devletlerden biri olmuştu.¹⁴² Bu minvalde, gerek sosyal ve kültürel gerekse de ekonomik ve askeri yardımlarda bulunmuştur. Bu dönem içerisinde Irak'ta lehine politikalar gerçekleştiğinden buna göz yummuştu. Fakat 2013'teki aleyhine dönen Irak siyasetiyle birlikte bunu apaçık ve her makamda söylemeye başlamıştı.

¹⁴⁰ Arı, a.g.e., 270.

¹⁴¹ Sinkaya, a.g.m., s.28.

¹⁴² Arı, a.g.e., 272.

Bahsi geçen savaş tazminatıysa Irak'ın yakın gelecekte ödeyemeyeceği kadar büyük bir rakamdı. Birleşmiş Milletler tahminlerine göre 350 milyar doları bulan bu bedel İranlı yetkililere göreyse 1 trilyon doları aşmaktaydı. Irak, zaten hâlihazırda 1991'deki Kuveyt işgalinden kalma savaş tazminatını ödüyordu. Kendisine çıkarılan 52,4 milyar doları savaş tazminatının şu ana kadar 30,1 milyar doları kısmını ödemişti. Bu zaten aldığı dış ekonomik yardımlara rağmen iktisadi açıdan sıkıntı çekmesi için yeterli bir durumdu. Şimdi de telaffuz edilen meblağ terör ve şiddet sarmalında olan ülkeyi felakete götürebilirdi. Durumun farkında olan İranlılar ise bu kartı Irak'a karşı zaman zaman kullanmaktan hiç çekinmemişlerdi. Ama böylesi bir durum Irak halkı için üzüntü vericiydi.¹⁴³

Daha yenilerde İran Parlamentosu'nun bir üyesi ve Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Komitesi'nin bir üyesi olan Ayvaz Haydarpor, İran'ın Irak'tan 1 trilyon doları bulan bir tazminat hakkında bulunabileceğinden bahsetti. Yine aynı şekilde, Faht Bişa adlı bir başka vekil de tazminat konusunun açık bir dosya olduğunu ve Bağdat'ın bunu ödemesi gerekeceğini belirtti. Bu konu Tahran'da son zamanlarda sıkça dile getirildi. Özellikle de İran Meclisi bunu vurgulamak istiyordu. Son olarak da yine başka bir milletvekili Mahmut Sadiki, yine sosyal medya aracılığıyla savaşı sonlandıran Birleşmiş Milletler Kararı'nın altıncı maddesine dayandırarak doğrudan kayıplar bakımından Irak'ın İran'a 1,1 trilyon doları borcu olduğunu bildirdi. Son olarak da İran Cumhurbaşkanı Hasan Ruhani de konuya atıfta bulunarak Irak ile hala çözüme ulaşmamış meseleler olduğu konusunda gözdağı verdi.¹⁴⁴

Bu durumdan son zamanlarda bir hayli dem vurulması Iraklı yetkililer ve Irak halkı için de İran'a karşı olan duygularında olumsuz tepkilere neden olduğu gibi kendilerine karşı dostane ilişkiler gütmeye başladığı kanaatine vardılar. Iraklı yetkililer ise bunun mümkün olmadığını ifade ettiler. Iraklı milletvekili Ahmet Abdullah el-Cubori, 30 yıl sonra savaş tazminatı isteğinin bugün yeniden dile getirilmesinin kırıcı olduğunu ve bunun da Iraklılara karşı düşmanlık beslenmesine neden olacağını ve Irak'ın eski rejiminin suçlarının sorumluluğunu Irak halkına yıkamayacaklarını belirtmiştir. Bu

¹⁴³ "1. Körfez Savaşı", Tasam,

http://www.tasam.org/Files/Icerik/File/1__K%C3%B6rfez_Sava%C5%9F%C4%B1_pdf_1690c694-7b42-41e3-9699-2159ac18bb8f.pdf, (Erişim) 20 Haziran 2018.

¹⁴⁴ Vatan Gazetesi, "İran, Irak'ın Savaş Tazminatı ödemesini istedi", <http://www.gazetevatan.com/iran-irak-in-savas-tazminatini-odemesini-istedi-1192085-dunya/>, (Erişim) 20 Haziran 2018.

konu bizzat Başbakan Haydar el-İbadi tarafından da ele alınmış ve bunun söz konusu olamayacağından ve bunun siyasi olduğunu ve herhangi bir uluslararası karara dayanmadığını belirtmiştir.¹⁴⁵

Savaşın sonra anılmayan, Irak'ın 2003 işgali sonrası adı bile geçmeyen bir konunun tekrar gün yüzüne çıkması elbette siyasi bir inisiyatifin göstergesiydi. İran, Irak'ın bu tazminatı ödeyemeyeceğini bilse de bunu Irak'a tehdit amaçlı olarak sunabileceğini göstermişti. Irak tarafından yürütülen politikalar İran aleyhine döndüğü takdirde bu sorunun tekrar gündeme geleceği de aşikârdır.

2.7. Turizm

Irak ve İran ilişkilerinde turizm oldukça önemli bir konudur. Hem coğrafi hem de toplumsal açıdan birbirine yakın olan bu iki devlet arasında yaşanan turizm temelli ilişkilerin avantajları ve sınırlılıkları vardır. Bu bağlamda; konunun Irak açısından avantajı ülkeyi ziyaret eden turistlerden elde edilen gelirler olarak, sınırlılıklar ise bir sonraki başlıkta ele alındığı gibi hac turizmi konusunda yaşanmaktadır.

Tablo 10: Irak'a Gelen İranlı Ziyaretçilerin Sayısı ve Gelirler (2003-2013) (ABD Doları)

Yıllar	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Turist Sayısı	1.376	---	268.298	----	504.975	863.657	409.025	1.264.216	1.130.585	989.767	787.185
Gelirler	54.560	----	1.005.881.440	---	---	----	4.090.250	12.642.160	11.305.850	9.897.670	7.871.850

Kaynak: Turizm Komisyonu, Planlama ve Turizm Bölümü, Haiaa asiyaha, kisim altahtit val siyaha (2003-2013)

Bu çerçevede Tablo 10'da 2003 yılından 2013 yılına kadar Irak'a turistik amaçla ziyarete gelen İran vatandaşlarının sayısı ve Irak devletine sağladığı maddi gelir gösterilmektedir.

Tabloya göre, turist sayısı 2003 yılından 2011 yılında kadar kademeli olarak artış göstermiştir. Ancak bu artış 2012 ve 2013 yıllarında yerini düşüşe bırakmıştır. Bu bağlamda, gelirlerde turist sayısına paralel olarak yükseliş ve düşüş trendine girmiştir. Tabloda en dikkat çekici artış, söz konusu yıllar arasındaki en yüksek seviye 2010

¹⁴⁵ Sinkaya, a.g.m., s.30

yılında yaklaşık 1 milyon 264 bin turist olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yılda gelen turistlerden Irak yaklaşık 13 milyon dolar gelir elde etmiştir.

Genel olarak tabloya bakıldığında; özellikle 2007 yılından sonra iki ülke ilişkilerinde oluşan olumlu hava İran'dan Irak'a gelen turist sayısında da ciddi bir şekilde kendisini göstermiştir.

2.7.1. Hac Turizmi ve Ticari İlişkiler Kaynaklı Sorunlar

Irak ve İran ilişkilerinde soruna yol açan son konuya içerisinde muhtelif konular barındıran meselelerdir. Bunları, hac turizmi ve ticaretten kaynaklanan sorunlar olarak nitelendirmek mümkündür. 2003 ABD işgali sonrası Irak'taki yapılanma İran ve Irak arasında sadece siyasi değil aynı zamanda sosyal, kültürel, dini ve ticari işbirliğinin de artmasıyla sonuçlandı. Bu dönemde Irak'ın kendi ülkesine bir güvenlik sorunu teşkil etmemesi için İran gerekli uygulamaları başlatmış ve İran halkını da Tahran yönetimi gibi Irak ile işbirliğine yönlendirmiştir.¹⁴⁶

Bunlardan ilkinden bahsetmek gerekirse işgal sonrası gelişen hac turizmidir. İran halkının büyük bir çoğunluğu Şii olduğundan ve Şiilik için kutsal mekânların ikisi olan Necef ve Kerbela Irak'ta bulunuyordu. Şiilerin büyük önem attıkları bu mekânlara ilişkilerin düzeltilip ileriki aşamaya geçmesiyle İranlı turistler hac için gelmeye başladılar. 2010 yılına gelindiğinde, İran'dan her yıl 40.000 turist buraları ziyaret edip dini nesnelere almaya ve Irak turizmini canlandırmaya başladılar. Aynı şekilde Iraklı Şiiler de İran'daki Kum ve Meşhed şehirlerini hac için ziyaret etmeye başladı. Bu şekilde, zaten birbirlerinin kültürlerine aşina olan iki ülke halkının vatandaşları arasında işbirliği olacak ve böylece dostane ilişkiler kurulacaktı.¹⁴⁷

Ancak, bu durum bazı durumlardan dolayı istenildiği gibi olmadı. Özellikle Iraklı erkeklerin, İran'daki şehirlere gelip İran'da Sigha adı verilen geçici evlilik bağıyla İranlı kadınlarla evlenmesi ve daha sonra ülkeyi terk etmeleri hem Irak'ta hem de özellikle İran'da tepkilere yol açmıştı. Bu çelişkili durumdan dolayı pek çok olay yaşanmış ve iki ülke arasındaki kültürel ve dini ilişkilerde gerginliğe yol açmıştı. Hatta

¹⁴⁶ Arı, a.g.e., s.540.

¹⁴⁷ Tayyar Arı, "Basra Körfezi Ve Ortadoğu'da Güç Dengesi 1978-1996", Alfa Yay., İstanbul, 1996, s.179.

bazı durumlarda bu ziyaretler engellenmiş ve istenilmeyen gelişmeleri de beraberinde getirmişti. İki ülkede bu konuda birbirine suçlamalarda bulunurken gerilimi düşüren açıklamalar en sonunda iki ülke hükümetinden gelmişti. Her ne kadar, bu ziyaretler devam etse de eski yoğunluğunu kaybetmiş ve iki ülke tarafından da şüpheyile bakılmaktadır.¹⁴⁸

Son zamanlarda İran ve Irak arasında yaşanan bu meselelerden ikincisiyse Irak'ın yeniden yapılandırılmasında rol alan ticarete yaşanan olaylardır. İran 2003 ABD işgali sonrası dönemde Irak'ın yeniden yapılandırılmasında önemli bir rol oynamıştır. İran'ın, Irak'a olan petrol dışı ihracatları 2007 yılıyla beraber 2,5 milyar doları geçmiş ve iki ülke içinde merkezi konulardan biri haline gelmiştir. İran bunun yanı sıra; Irak'a araba, inşaat malzemeleri, tıbbi aletler ve ilaçlar, meyve, baharat, balık, klima, mobilya, halı vb. akla gelecek pek çok şey ihraç etmiştir. Sadece Basra bölgesindeki ihracat bile kendi başına 2007 itibariyle 50 milyon dolar üzerinde gerçekleşmiştir. Her gün Irak'a İran'dan 150'den fazla kamyon gıda ve mal ihraç etmiş ve dahası 2010 itibariyle de Bağdat ve Tahran arasında 100'den fazla ekonomik ve işbirliği anlaşmaları imzalanmıştır. 2013 yılı itibariyle, 12 milyar doları aşan bu ticaret hacmiyle İran, Irak'ın en büyük ticari ortağı haline gelmiştir. Ticarete dair bu iki ülke arasında imzalanan anlaşmalar genellikle de inşaat, gıda ve sanayi sektörleri üzerine olmuştur.¹⁴⁹

Ancak, tıpkı hac turizminde olduğu gibi şikâyetler yine açığa çıkmıştı. İran'ın, Irak'a dayanıksız, kalitesiz ve ucuz ürünler gönderdiği konusu sıkça tartışılır olmuştu. İnşaat malzemelerinde yaşanan sıkıntılar, tıbbi aletler ve ilaçların yetersizliği, ucuz ama işlevsiz ürünlerin fazlalığı hem İran'ı Irak halkının gözünde kötü bir pozisyona sokuyor hem de iki ülke arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesine balta vuruyordu.

2.8. Bölümün Genel Değerlendirmesi

Irak ve İran ilişkileri eski zamanlara dayansa da modern anlamda gelişimi imparatorlukların yıkılması ve Birinci Dünya Savaşını takiben yaşanmıştır. İnkili ilişkilerin başından itibaren Bağdat ve Tahran yönetimi karşı karşıya gelmiş ve uzun

¹⁴⁸ Hasan Oktay, "İran'da Herşey Başka", <https://kafkassam.com/iranda-hersey-baska.html>, (Erişim) 20 Haziran 2018.

¹⁴⁹ Iraq Tradelink News Agency, <http://www.iraqtradelinknews.com/>, (Erişim) 2 Haziran 2018.

süren düşmanlıkların ve bunların sonucunda da bitmek bilmeyen ağır savaşların kurbanı olmuşlardır.

Her ne kadar kültürel ve sosyal olarak eşit bir paydada görünseler de, etnik ve mezhepsel yapının belirli zamanlarda ortaya çıkıp iki ülkeyi savaşa getirdiğini ve süregelen bölgesel rekabetin sanki hiç bitmeyeceğini göstermektedir. Günümüzde yaşanan temel krizlerin başında gelen bu etnik yapı ve bölgesel rekabet hep ön planda olmuştur. Aynı zamanda rejimlerin anlayışı, Baas Hareketi ve İslam Devrimi gibi olaylar da onmayacak yaralara yol açmış ve bunun beraberinde su krizi gibi bitmek tükenmek bilmeyen sıkıntılara neden olmuştur. 2003 işgali ise ilişkilerin ilerletilmesinde bir basamak olurken ve ikili ilişkileri zirve noktasına taşıırken yanında da sorunlar getirmiştir.

İran ve Irak ilişkilerinin önümüzdeki dönemde nasıl seyredeceği yine bu yukarıda adı geçen krizlerden kaynaklı olacağı kehanetinde bulunmak da çok zor görünmüyor.

SONUÇ

Ortadoğu bölgesi konumu ve doğal kaynakları yönüyle jeopolitik, stratejik ve ekonomik açılarından önemli olması dolayısıyla, 1980 yılından günümüze bölgenin en önemli iki devleti aynı zamanda komşu olan Irak ve İran devletleri arasındaki ilişkileri açıklamak açısından da oldukça önem arz etmektedir. İki devlet arasında yaşanan problemlerin temeli coğrafi konumları, siyasi, ekonomik, kültürel ve mezhepsel ilişkilerin ortaya çıkardığı faktörler, bununla birlikte yaşanan problemlerin tarihsel süreç içerisindeki gelişimleri ve karşılıklı olarak birbirleriyle olan etkileşimleri sorunların ortaya çıkmasında başlıca problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Söz konusu durum, tarihsel süreçte yaşanan sömürgeci politikalar ve bunları uygulayan devletlerin sürdürdüğü çıkar siyasetleri ekseninde aldıkları kararların bölgeye yansımaları günümüz problemlerine de ışık tutmaktadır. Nitekim Ortadoğu bölgesi; çok kutuplu, iki kutuplu ve tek kutuplu hegemonya mücadelesi diye adlandırılan uluslararası sistemde varlığını sürdüren devletler açısından ekonomik menfaatlerinin önemi, kara ve deniz ulaşım yollarının üzerinde yer alması ve zengin doğal kaynaklara sahip olması yönlerinden önem arz etmektedir.

Ortadoğu'da en büyük problemler ve bölgeyi derinden etkileyen olaylar, şüphesiz ki Irak ve İran devletleri arasında yaşanan krizler çerçevesinde gerçekleşmiştir. Bu yaşananların daha iyi anlaşılması adına, Irak ve İran'ın tarihsel süreçleri kapsamında toplumsal, siyasi, sosyal ve dini hayata ilişkin reflekslerini bilmek önemlidir. Nitekim Irak ve İran devletlerinin bulunduğu Ortadoğu coğrafyasında geçmişten günümüze kadar yaşanan kırılmalar düşünüldüğünde iç içe geçmiş birçok problemde bahsedilebilir. Bu bağlamda; bölgenin jeo-stratejik konumunun ve zengin doğal kaynaklarının varlığından dolayı emperyalist güçlerin ilgisini çekmesinin yanı sıra, dini inanışlar perspektifinden kutsal olarak bilinen yerlerinde olması, din ve inanış açısından bir mücadele merkezi olmuştur. Ayrıca toplumsal yapı ve etnik kimlik çerçevesinde var olan çeşitlilik de bölgede yaşananlara etki eden diğer bir problemidir. Genel olarak, Ortadoğu merkezli yaşanan bu gelişmeler bu çalışmanın da anlamlandırmaya çalıştığı konuyla iç içedir.

1970'lerde İran'da yaşanan olaylar, 1979 İran İslam devrimi ile sonuçlanmıştır. Devrimle sonuçlanan bu sürecin meydana gelmesinde temel etki, 1973 yılındaki Petrol

Krizi ve sonrasında meydana gelen gelişmeler neticesinde doğmuştur. İran'da Şah'ın devrilmesi ve yerine Humeyni'nin gelmesi sadece İran'ı değil, aynı zamanda bölgesel dengeleri ve bölge ülkelerinin politikalarının da değişmesine neden olmuştur. Humeyni rejimi Irak'taki Şii'leri her zaman desteklemiş ve Saddam Hüseyin rejiminin yıkılarak yerine İran modeline benzer yeni bir sistemin getirilmesi için çaba gösterilmiş ve bu temel amaç edinilmiştir. Bu çerçevede; Irak, İran'ın söz konusu tehditlerini görmüş ve bu kapsamda İran'daki devrimin yansımalarını kırmayı hedefleyerek 1975 yılında imzalanan Cezayir antlaşması kapsamında, İran'a bırakılan toprakları geri almak amacıyla İran'ın Huzistan bölgesindeki Arapların özgürlüklerini kazanmaları için çaba sarf etmiştir. Nitekim bu durumda iki ülke arasında kriz yaşanmasına neden olmuştur.

Irak'ın Kuveyt'i işgaliyle başlayan Körfez Krizi, yaşanan diğer problemlerden farklı olarak meydana gelmiş ve gelişim göstermiştir. Söz konusu dönemde çift kutuplu dünya düzeninin bir sonucu mahiyetinde uluslararası ilişkilerin gündemine gelen ve Soğuk Savaş olarak bilinen sürecin sonunu hazırladığı olarak kabul edilen 1989 yılındaki Berlin Duvarının yıkılması uluslararası sistemde yeni dünya düzenini de oluşturmuştur. Nitekim bu süreçte, söz konusu sorun kapsamında ABD ve SSCB alışılmadık bir şekilde birlikte hareket etmişler, BM'de ortak kararlar almışlardır. Irak ve İran savaşı sürecinde İran tehdidini engellediği için ödüllendirilen ve silahlandırılan dönemin Saddam Hüseyin yönetimi, bu silahları Kuveyt'in işgalinde kullandığı gerekçesiyle uluslararası barışı tehdit ettiği düşünülmüştür.

1991 yılında yaşanan Körfez Krizi'nin son bulmasının ardından, Ortadoğu'da ve uluslararası sistemde derinden değişimler meydana getirmiştir. Bu çerçevede; SSCB'nin ve Doğu Bloğu ülkelerinin dağılması çift kutuplu uluslararası düzeni sona erdirmiş, ABD'yi ise hem küresel hem de bölgesel politikaların belirleyicisi konumuna getirmiştir.

Tarihsel açıdan bakıldığında; Irak ve İran devletleri arasında birçok kriz meydana gelmiştir. Bu kapsamda; Irak'ta 2003 yılındaki ABD'nin işgali ve devamında Saddam Hüseyin'in devrilmesini takip eden süreçte, İran'ın kalkınma yardımlarıyla dostane bir havaya bürünmüştür. Irak komşusu tarafından yapılacak bu yardımların ülkesi içerisindeki Şii nüfusa erişmek olduğunu bilse de o dönemdeki çıkarları

açısından bu durumu uygun görmüştür. Nitekim takip eden süreçte tarihsel sürekliliğe sahip problemler de iki ülke arasında anlaşmazlıkların yeniden gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Bu kapsamda, çalışmada iki ülke arasında yaşanan bu sorunların niçin yaşandığı sorusu çerçevesinde yanıt aranmıştır. Bu minvalde söz konusu durumun sebebi olarak İran'ın bölgedeki hâkimiyet çabası çerçevesinde Irak'ın içişlerine müdahale etmesi ve bu durumu Irak'ın kabul etmemesi olarak gösterilebilir.

Son yıllarda batılı devletlerin ve uluslararası aktörlerin Ortadoğu bölgesinde hegemon olma mücadelesinin arka planında, Basra Körfezi'nin ve Fırat ve Dicle nehirlerinin sahip olduğu deniz ve su yolu bağlantılarına sahip olması vardır. Bununla birlikte Körfez savaşlarının en somut sonucu olarak ABD öncülüğünde batılı güçlerin bölgeye müdahalesinin önü açılmıştır. Bu çerçevede; İran izole edilmiş, Irak zayıf düşürülmüş, Ortadoğu ve diğer bölgelerde ABD hâkimiyeti güçlenmiş ve İsrail'in güvenliği artmıştır.

Bu bağlamda; 1980 yılından günümüze Irak ve İran devletleri arasındaki ilişkilerinde genelden özele bir değerlendirme yapmak amacıyla büyük resimde görünen aktörler olarak, ABD ve onun çevresinde hareket eden batılı devletler, uluslararası petrol şirketleri ve İsrail sayılabilir. Bu çerçevede, söz konusu gruplar 1980 yılından günümüze Irak ve İran arasında yaşanan problemleri kendileri açısından fırsata çevirmişlerdir. Silah üreticisi ve ihracatçısı olan ABD ve diğer batılı devletler, hem Irak'a hem de İran'a doğrudan ve dolaylı yollardan silah satışı gerçekleştirmişler. Bunun yanı sıra, söz konusu silahların kullanımına dair danışmanlık hizmeti de vermişlerdir.

Bu analizin yanı sıra ABD'nin iki ülke arasında bölgede yaşadığı çatışmalar çerçevesinde müdahalesi genel olarak dünya kamuoyunda petrol rezervleri ve diğer doğal kaynaklara sahip olmak olarak yorumlansa da, özellikle 2003'deki II. Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın ekonomisinin ve finansal yapısının yeniden yapılandırılarak düzenlenmesi açısından olumlu etki doğurmuştur. Dolayısıyla buradan hareketle aslında bölge için düşünüldüğünden daha büyük bir proje tasarlandığı akıllara gelmektedir.

Olaylar ve olgular İran perspektifinden değerlendirildiğinde ise söz konusu politikaların ulusal ve bölgesel çıkarları muhafaza etmenin yanında ideolojik

bakımdan da önemli olduğu görülmektedir. Bu bağlamda İran, 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali sürecinde Bağdat yönetimine verdiği desteği iki temel dayandırabiliriz. Birincisi, hem tarihsel açıdan anlayamadığı hem de halkına zulmettiğini düşündüğü Saddam yönetimini cezalandırıp iktidardan el çektirmektir. İkincisi ise ABD'nin Irak'ı işgal etmesine kaşı çıkılarak İran'ın bölgede izlediği siyaset çerçevesindeki çıkarlarının korunmasıdır. Bu kapsamda, Irak'ın ABD yanlısı bir devlet olmasının da önüne geçilmiş olacaktır. Nitekim Irak'ın sahip olduğu güç kaynakları ve İran'ın bölgesel ve küresel çıkarları Tahran'ın bu politikasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Irak'ın bir Arap devleti olmasından dolayı İran'ın ulusal ve bölgesel çıkarlarını etkileyecek bir potansiyeli taşıması da bir etken olarak sayılabilir.

Sonuç olarak; Irak ve İran ilişkileri, çıkar gruplarının Ortadoğu da izledikleri siyasetleri çerçevesinde şekillendirdikleri bir araç olma hüviyetine sahip olduğu ve geçmişten günümüze söz konusu coğrafyada yaşanan olumsuz olayların tetikleyicisi olan bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Irak ve İran arasında 1980 yılından günümüze kadar yaşanan problemler; farklı niteliklere sahip etnik, dini ve mezhepsel ayrıştırmaların öne çıkarılmasına, bölgede yaşayan insanların yaşam haklarının olumsuz etkilenmesine sebep olmuş ve hem coğrafyanın ayrıştırılmasına hem de doğal kaynakların başkaları tarafından kullanılmasına neden olmuştur.

KAYNAKÇA

- Abboud, A., (2010), US and Iran favour Maliki as Iraq PM six after polss, AFP, http://www.google.com/hostednews/afp/article/ALeqM5gJeg99XqjhrF-YvVu5xyGWU85_Yw
- Akgün, B. ve Semiz, Y., Büyük Ortadoğu Jeopolitiğinde İran – ABD İlişkileri, SÜ İİBF *Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 163-181. <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/289584>
- Alagöz, B., (2016), 2003 Irak Savaşı Sonrası Basra Körfezinde Etkili Bir Unsur Olarak Güvenikleştirme Siyaseti, *Avrasya İncelemeleri Dergisi*, 2. 233–272, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/357060>
- Ali, E. K., Iran’s Influence in Iraq: Countering Tehran’s Whole-of- Government Approach.
- Alkasab, A., (2014), Alharb Aliraqiya 1980-1988, Almarkaz Alarabi Lil Ahath Waldirasat Alsiyasiya, Beyrut.
- Allı, Ç., (2016), Hürmüz Boğazındaki Abu Musa ve Tunb Adaları Üzerindeki Anlaşmazlıklar, Sayı:2, *International Journal of Afro-Eurasian Research* <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/342896>
- Ameri, N. S., (2011), The Middle East after U.S. Troops’ Withdrawal from Iraq, Iran Review.
- Arı, T., (1996), Basra Körfezi ve Ortadoğu’da Güç Dengesi 1978-1996, s.582, İstanbul: Alfa Yay.
- Arı, T., (2004), Geçmişten Günümüze Orta Doğu Siyaset Savaş ve Diplomasi, İstanbul: Alfa Yayınevi.
- Arı, T., (2008), Orta Doğu, 4.Bs., Bursa: MKM Yayınları.
- Arı, T., (2000), Irak’a BM Yaptırımları: Kitlese İmha Silahlarının Denetimi ve Ambargo, *Avrasya Dosyası, Sonbahar*, .6(3) 234-255.
- Babak, R., (2008), Iran’s about face on the Status of Forces Agreement, NIAC Memo, <http://www.payvand.com/news/08/nov/1257.html>.

Barzegar ,K.,(2008) The Shia Factor in Iran’s Foreign Policy, Center for Strategic Research,<http://www.csr.ir/departments.aspx?lng=en&abtid=07&&depid=74&semid=1421>

Bozkurt, G. S., (2006), 11 Eylül Sonrası Amerikan-İran İlişkileri, Jeopolitik.

Cochrane, M., (2009), The Fragmentation of Sadrist Movement, Institute for the Study of War, Iraq, Report no.12, Haziran 2009.

Çağ, G. ve Ekler, S., Ortadoğuda Baas Rejimleri: Suriye ve Irak, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*,2 s.58
<https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/169983/makaleler/2/2/arastirmax-ortadoguda-baas-rejimleri-suriye-irak.pdf>

Dajit, S. ve Bajiliyano, J. J., (1994), Harb Alkalij Althaniya – Altakalif Wal Musahamat Almaliya Lilhulafaa, Merkez Alemarat Lildirasat Wal Buhuth Alistiratijiya.

Duman, Ç., 1. Körfez Savaşı, http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/40063/1_korfez_savasi

Duran, B., Türkiye’nin Irak’daki Dengeleyici Rolü, <https://www.setav.org/turkiyenin-iraktaki-dengeleyici-rolu/>

Editör, Bağdat Paktı, <https://www.beyaztarih.com/ansiklopedi/bagdat-pakti>

Editör, Batının Musaddık Darbesi ve Arka Planı, <https://www.dunyabulteni.net/tarihten-olaylar/batinin-musaddik-darbesi-ve-arka-planı-h271641.html>

Editör, Beni İdama Mahkum Etiler Ama Irakta En Popüler Siyasetçi Oldum, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/beni-idama-mahk-m-etiler-ama-irak-ta-en-populer-siyasetci-oldum-21476200>

Editör, <http://en.mfa.ir/>

Editör, <http://www.iraqtradelinknews.com/>

Editör, <https://tr.wikipedia.org/wiki/Irak>

Editör, <https://www.mofa.gov.iq/en>

- Editör, International Crisis Group, Iran in Iraq: How Much Influence?, Middle East Report No. 38, 21 Mart 2005.
- Editör, Iran reaffirms validity of Iran-Iraq 1975 Accord, IRNA, <http://www.payvand.com/news/08/jan/1091.html>
- Editör, Ruhani: Trump'ın Akıbetide Saddam Gibi Olacak, <http://www.rudaw.net/turkish/middleeast/iran/220920182>
- Editör, Sadr and secular bloc push for Iraq PM to quit, AFP, 4 Haziran 2012.
- Editör, Safeere Sabegh dar Iraq; Az Sherayete Ateshbes Kharej Shodeem, <http://www.khabaronline.ir/detail/175952/>
- Editör, The Al-Hashimi Crisis: Position Wars between the Iraqi Forces, Al Jazeera Center for Studies, 16 Ocak 2012.
- Editör, Vatan Gazetesi, İran, Irak'ın Savaş Tazminatı ödemesini istedi, <http://www.gazetevatan.com/iran-irak-in-savas-tazminatini-odemesini-istedi-1192085-dunya/>
- Engin, A., Üç Irak: Sünni Irak, Şii Irak ve Kürt Irak, <http://t24.com.tr/yazarlar/aydin-engin/uc-irak-sunni-irak-sii-irak-ve-kurt-irak,9498>
- Esfandiary, D. ve Ariane T., (2015), Iran's ISIS Policy, *International Affairs*, 91(1) 1-15.
- Fantappie, M., Iraq's Foreign Policy Future Rests with Syria, *Carnegie Endowment*, <http://carnegieendowment.org/2012/05/08/iraq-s-foreign-policy-future-rests-with-syria/ar1i>
- Farhi, F., Who is making Tehran's Iraq policy?, *NIAC*, <http://www.payvand.com/news/08/jun/1108.html>
- Oktay, H., (2016) İran'da Herşey Başka, <https://kafkassam.com/iranda-hersey-baska.html>
- İran Merkez Bankası Ekonomik Rapor (2005-2013), Al-takrir Al-iktisadi Lilbank Al-markezi Al-İrani Lisnavat.
- Kaiyan, H. K., (1988) The Shatt-al-Arab Boundary Question: A Legal Reappraisal. New York: Oxford University Press; Oxford: Clarendon Press.

- Kalaycı, R., (2012), Irak 2012, Ortadoğu Yıllığı, 2012
http://ormer.sakarya.edu.tr/uploads/files/02_iraq_2012.pdf
- Katzman, K., (2010), Iran-Iraq Relations, Congressional Research Service.
- Kayar, M., (2003) Türk Amerikan İlişkilerinde Irak Sorunu, İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay.
- Mahmood, A. I., Majister, R., ve Al-Azhar, J., (2018), Alsiyasa Aliraniya Tigah Aliraq Fi Dil Alhital Almaraiki 2003-2018, Dirasa fi AlmutagariayatAlijut Siyasiya, Gaza.
- Mahmood, A. A., (2015) Alilakat Aliraqiya al-Iraniya Fi Daw Harb Akalij Wal İhtilal Alamriki, DarAmina.
- Majidyar, K., Iranian Influence in the Levant, Egypt, Iraq, and Afghanistan, s.70-71.
- Maliki, N., Ruafi Alharaka Alislamiya Wal İlaka Bildawla, Dar Rawafid Litibaa Wal Nashir,
- Nivin, A. ve Misaad, A., (2011), Sunaa Alkarar fi-Iran Wal Ilakat Alarabiya-Alitaniya, Tab 1, Markaz Dirasat Al-wihda Alarabiya, Beyrut.
- Nordland, R., Iran wants Sunnis in Iraqi Politics, *The New York Times*, 10 Nisan 2010.
- Okur, M. A., Körfez Savaşı ve Irak'ın İşgali Arasındaki Dönemde Irak'ta Faaliyet Gösteren BM Misyonları, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 7, https://www.msu.edu.tr/GuvenlikStratejileriDergisi/dokuman/GSD_7/GSD_7_Art_6_062008.pdf
- ORSAM, ABD'nin Çekilmesinin Ardından Irak Politikasının Bölgesel, Küresel Etkileri ve Türkiye'ye Yansımaları, *ORSAM Rapor*, no.77, Ekim 2011.
- Özcan, N. A., (2006), İran Sorununun Geleceği: Senaryolar, Bölgesel Etkiler ve Türkiye'ye Öneriler, TEPAV, s.3.
http://www.tepav.org.tr/upload/files/1269869551r4959.Iran_Sorununun_Gelec_egi_Senaryolar__Bolgesel_Etkiler_ve_Turkiye_ye_Oneriler.pdf
- Özşimşir, Ş., (2003), ABD ve Irak Savaşının Nedenleri, <http://www.tuicakademi.org/2003-abd-irak-savasi-ve-nedenleri/>
- Pehlivanoğlu, A. Ö., (2004), Ortadoğu ve Türkiye, İstanbul: Kastaş Yay.

- Planlama Bakanlığı Merkezi İstatistik Bürosu Ticaret İstatistikleri Müdürlüğü, Farklı Yıllar İçin İthalatın Ekonomik Raporları (2005 - 2013) Wizara Altahtit, Aljihaz Al-markezi Lil İhsaa, Mudiriye İhsaa Al-ticara, Al-takarir Al-İktisadiye Lilistirad Lisnvat Muktelifa (2005-2013)
- Ramadan, A., (1993), Awham Heikel Wa Hakaik Harb Alkalij, Alhaiya Almasriya Alama Lilkutub.
- Ridolfo, K., (2010), Iran/Iraq: Tensions linger beneath Iranian FM's visit to Baghdad, RFE/RL.
- Sabeghe, S., Iran: Amneyate Mentegha dar dastane Iran ve Iraq ast," Asre Iran, 5 Ordisbehest 1391, <http://www.asriran.com/fa/print/211270>
- Sander, O., (2011), Siyasi Tarih 1918-1994,s.81, 20.Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.
- Selinir, B. ve Loran, A., (1993), Harb Alkalij Almelef Alsiri, Altaba Alhadiya Ashar, Sharika Almatbuat Lil Nahir Wal Tawzi.
- Sinkaya, B., (2013), Amerikan Askerlerinin Çekilmesinden Soran İran – Irak İlişkileri, *SETA Rapor*, No:9,(3) 7 http://acikerisim.ybu.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/123456789/963/2013.%20Amerikan%20Askerlerinin%20%20C3%87ekilmesinden%20sonra%20iran_i_rak%20ili%20C5%9Fkileri.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Şahin, İ., Şahin, C. ve Şükür, İ., (2015) Ortadoğuda Emperyalist Güçlerin Gizli Oyunu: Sykes-Picot Antlaşması, *The Journal of Academic Social Science Studies*, 38(1) 241-262.https://www.jasstudies.com/Makaleler/1500154802_18-Yrd.-Do%20C3%A7.-Dr.-%20C4%B0smail-%20C5%9EAH%C4%B0N.pdf
- Şahin, M. ve Taştekin, M., (2006), II.Körfez Savaşı, s.73, Ankara: Platin Yay.
- Tran, M., (2007), Ahmadinejad: Iran ready to fill Iraq power vacuum, *The Guardian*, , <http://www.guardian.co.uk/world/2007/aug/28/usa.iraq>
- Turizm Komisyonu, Planlama ve Turizm Bölümü, Haiaa Asiyaha, Kisim Al-tahtit Val Siyaha (2003-2013)
- Ulutaş, U. ve Torlak, F.,(2011), Çekilme Sonrası Irak'ta Düzen Arayışı, SETA Analiz, sayı 49.

Vaezi, M., Rouyekarde Gorohhaaye Dakhele Iraq be Iran va Amreka, Markaze Tahgheghate Estrategic, Tir 1387, <http://www.csr.ir/departments.aspx?lng=fa&abtid=07&depid=44&semid=1464>

Visser, R., (2012), Maliki's meeting with Shahrudi in Iran, <http://gulfanalysis.wordpress.com/2012/04/24/malikis-meeting-with-shahrudi-in-iran/>.

ÖZGEÇMİŞ**Adı ve Soyadı:** Hussein Abdullah Mishaal Mishaal**Doğum Yeri ve Tarihi:** Irak-24.09.1990**Öğrenim Durumu:** Yüksek Lisans

Derecesi	Alan	Üniversite	Yıl
Lisans	Siyaset	Diyalla	2009-2013
Yüksek Lisans	Uluslararası İlişkiler	Atılım	2016-2019

İş Deneyimi:

Çalıştığı Kurum	Görevi	Yıl
Irak Büyükelçiliği	Hizmet Personeli	2016-

İletişim:

h.mishaal9@gmail.com	00905340869640/00905343882040
----------------------	-------------------------------

Tarih: 17.01.2019

Hussein Mishaal

ORIJINALLIK RAPORU

%**5**

BENZERLIK ENDEKSI

%**4**

İNTERNET
KAYNAKLARI

%**2**

YAYINLAR

%**2**

ÖĞRENCİ ÖDEVLERİ

BIRINCIL KAYNAKLAR

1

file.setav.org

İnternet Kaynağı

%**1**

2

www.docstoc.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

3

dergipark.gov.tr

İnternet Kaynağı

<%**1**

4

acikerisim.deu.edu.tr

İnternet Kaynağı

<%**1**

5

Submitted to Fırat Üniversitesi

Öğrenci Ödevi

<%**1**

6

Submitted to Selçuk Üniversitesi

Öğrenci Ödevi

<%**1**

7

www.mutlakbilim.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

8

www.boomsocial.com

İnternet Kaynağı

<%**1**

9

Submitted to Çankırı Karatekin University

Öğrenci Ödevi

<%**1**